

SISUKORD

nr 6/2009

Eessõna

Mati Heidmets..... 2

Eelretsenseeritud artiklid

„Ma olen hea ema!” – lastekaitsetöö klientide eneseesitlus narratiivides

Merle Linno, Marju Selg..... 4

Tõlgendusrepertuaarid sundklientide eneseõigustusvahendina Marju Selg.....15

Üliõpilased ja nende juhendajad sotsiaaltöö praktikast Tartu Ülikoolis ja Sør-Trøndelagi kolledžis

Riina Kiik, Reeli Sirotkina.....25

Õpilaskodu kui võimalus käitumuslike erivajadustega õpilastele

Kristi Talu, Anne Tiko.....37

Raamatututvustused

Hans van Ewijki monograafia „European social policy and social work: citizenship-based

social work” Judit Strömpl..... 47
Valdeko Paavel „Hooliva hooldaja käsiraamat”48

Uudised

STAR-i rakendamise esimene etapp läheneb

Meelis Zujev..... 49

2010 – Euroopa Liidu vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aasta

Eha Lannes..... 51

Alkoholikampaania tõstatab avalikult probleemi

Maris Jakobson..... 52

Lõppes rehabilitatsiooni-spetsialistide koolitus

Mari Reilson..... 54

Sotsiaaltöö 4. kongress..... 55

ESTA uudised..... 56

Lühiuudised..... 57

Kokkuvõte inglise ja vene keeles..... 63–64

Sotsiaaltöö on viimase paarikümne aasta jooksul teinud nii Eestis kui maailmas läbi märgatava teisenemise. Ajalooliselt valdavalt praktikasse suunatud tegevusvaldkonnale on samm-sammult lisandunud uurimuslik komponent. Tänapäeva sotsiaaltöö sisaldab ühelt poolt mitmekesiseid sekkumis- ja toetuskeeme, mille abil üritatakse aidata raskustesse sattunud ühiskonnaliikmeid ning lahendada sotsiaalprobleeme, teisalt tähendab see ka tõsist uurimistööd. Võrreldes nn traditsiooniliste sotsiaalteadustega (sotsioloogia, psühholoogia jt) on sotsiaaltööl kui uustulnukal mitmeid eeliseid. Nii selget ja loomulikku teadusepraktika seost kui siin pole enamikul teistel ette näidata. Kuna sotsiaaltöö on oma olemuselt ja eriti meetodikasutuselt interdistsiplinaarne, siis on loomulik, et töös kasutatakse nii psühholoogide poolt väljatöötatud teste ja skaalaid, sotsioloogia varamust pärit kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid lähenemisi kui ka rahvastikuteadlaste, statistikute ja isegi tuleviku-uurijatele iseloomulikke protseduure. Sotsiaaltöö järjest tugevam nihkumine uurimuslikule alusele on paratamatu, see võimaldab tõsta nii praktiliste tegevuste usaldusväärset kui kogu valdkonna mainet, vastu astuda ikka ja jälle levivatele pseudoteaduslikele arusaamadele, olgu nendeks siis kõrgemate vägede käsitlemine ühiskonnaprobleemide allika ja lahenduse-na või lihtsalt omaenese tarkuse pakkumine lõpliku mõõdupuuna.

Sotsiaaltöö uurimusliku komponendi väljaarendamisel on Eesti olnud esirinnas. Ainsana Baltimaades on meil jõutud sotsiaaltöölase doktoriõppeni ja esimeste doktoritööde kaitsmiseni. Teisalt, Eesti sotsiaalprobleemide mitmekesisus ja keerukus lausa ootab süsteemset uurimistööd. Kõrvuti sotsiaaltöö professionist tulenevate teemadega (sotsiaaltöö korraldus, kliendi-nõustaja suhete eripära jms) ootab uurimist terve rida küsimusi. Olgu nendeks siis erinevate sekkumisstrateegiate mõju, kultuurierinevused sotsiaaltöötaja-kliendi suhetes (näiteks millised nõustamis- ja toetusskeemid töötavad paremini eestlaste, millised vene rahvusest inimeste puhul), sotsiaaltöö põhimõtete ja korralduse võrdlev analüüs eri riikides, aga ka erinevate uurimismeetodite kasutamine sotsiaaltöö kontekstis. Näiteks uute diagnostikameetodite väljatöötamine ja kasutuselevõtt võiks olla üheks paljulubavaks psühholoogia ja sotsiaaltöö piirialaks ja koostöövaldkonnaks. Sotsiaaltöös tehtav uurimistöö pole lihtsalt uudishimu rahuldamine, sest kõigi eelpool loetletud ja ka paljude teiste küsimuste puhul ootavad tõsikindlat teadmist poliitika kujundajad, sotsiaaltöö praktikud ja sotsiaaltöötajate õpetajad, ühe sõnaga meie kõik, kes me Eesti heast käekäigust huvitatud oleme. Kindlasti on sotsiaaltöö eripärast lähtuva uurimistraditsiooni väljakujundamine oluline ka sotsiaaltöölase hariduse, eriti selle valdkonna doktoriõppe edasiarendamiseks. Teadagi vajab doktoritasemel spetsialistide ettevalmistamine tugevat uurimuslikku tagapõhja. Tahaks loota, et järgmise sammuna ilmuvad sotsiaaltöö arsenalis nii sihtfinantseeritavad uurimisteemad kui ka osalemine Euroopa Liidu raamprogrammides.

Pakkumaks sotsiaaltöö valdkonnas tegutsevatele uurijatele erialaseid publitseerimisvõimalusi, ilmutab ajakiri Sotsiaaltöö juba teise numbriga, mis sisaldab selle valdkonna uurimistulemusi. Väljaanne pole tavaline, see on eelretsenseeritav, aga seejuures eestikeelne. Eesti sotsiaaltöö kujunemisjärgus oleva uurimistraditsiooni kontekstis on see mõistlik valik, sest aitab kaasa nii omakeelse mõisteaparaadi väljakujunemisele kui ka pakub malle selle valdkonna noortele uurijatele. Samas osutab eelretsenseeritavate teadustekstideni jõudmine, et tänaseks on sotsiaaltööst saanud Eesti sotsiaalteaduste loomulik koostisosa, et Eesti sotsiaaltöötajate puhul on tegemist mitte ainult heade professionaalidega, vaid ka tõsiste uurijatega.

Mati Heidmets, Tallinna Ülikooli professor

„Ma olen hea ema!” – lastekaitsetöö klientide eneseesitlus narratiivides

Analüüsisime oma artiklis kahe „lastekaitsepere” ema narratiive. Meie analüüs näitas, et kaks väliste tunnuste järgi sarnast „lastekaitsepere” ema esitlevad ennast oma narratiivides täiesti erinevalt. Sotsiaaltöös on oluline loobuda abstraktsest kliendikäsitlusest ning kohelda abivajavaid peresid nende vajaduste ja enesemääratluse kohaselt. Tähtis on meeles pidada, et kliendipõlv pole inimese ainus, muutumatu ja kõikehõlmav seisund, vaid üks paljudest rollidest.

Merle Linno, Marju Selg

Sissejuhatus

Viimase poolsajandi „keeleline pööre”¹ sotsiaal- ja humanitaarteadustes tähistab süvenevat huvi keele vastu ja keele mõistmist mitte ainult maailma peegeldamise vahendina, vaid ka sotsiaalse maailma loojana. Keelele keskenduvad sotsiaalteadlased on seisukohal, et inimeste ehedad kogemused on uurija eest varjatud ning sotsiaalset reaalsust on võimalik uurida üksnes selle tekstilisi esitlusi analüüsides. Sellest samast lähenemisviisist tuleneb ka sotsiaaltöö uurimuses ja praktikas kanda kinnitav huvi narratiivide vastu. Narratiiv on sidus jutustus, milles jutustaja esitab mõtestatult oma kogemustemaailma; narratiive luuakse suhtlemisprotsessis eesmärgiga edastada mingit sõnumit konkreetsele kuulajale või kuulajaskonnale. (Gubrium, Holstein 2009, 15–26; Riessman 2008, 14–17; Riessman, Quinney, 2005, 392; Healy 2005, 206; Hall 1997, 12; Gergen 1998).

Sotsiaaltöö praktika jaoks tähendab narratiivne lähenemine, et sotsiaaltööd² mõistetakse interaktsioonides loodavana ja muutlikuna sõltuvalt toimumisolukordadest (Hare 2004; Payne 2005, 2006; Adams, Dominelli, Payne 2005). Seega pole sotsiaaltöö klient pelgalt teenuste saaja, vaid osaleb aktiivselt sotsiaaltöö kujundamises. Kui sotsiaaltöötaja võimaldab kliendil nõustamisel vabalt jutustada oma olukorrast (luua narratiive), on see ühtaegu nii kliendi abistamine kui ka kogemuste vahetamine sotsiaaltööst laiemalt, millega luuakse sotsiaaltöö tulevikku (Adams jt 2005, 2).

Eesti sotsiaaltöö-uurimuses on klientide vaatenurk alaesindatud. Meie eesmärk on uurida, kuidas esitavad pikaajaliste lastekaitsetöö klientperede emad oma emaidentiteeti³. Avaldame tänu Tartu Linnavalitsusele, kelle rahastatud uuringu (Selg, Linno 2008) raames on analüüsitud materjal kogutud.

¹Nimetatud ka „lingvistiliseks pöördeks” või „narratiivseks pöördeks”.

²Sotsiaaltööst kõneldes peame silmas ka lastekaitsetööd.

³Kasutame oma artiklis terminit identiteet sotsiaalkonstruksionistlikus tähenduses, nii nagu seda teeb Gergen (1998).

Lastekaitsetöö kliendi mõistmine

Sotsiaaltöös saab osaleda emma-kumma põhirolli kaudu, olla kas „sotsiaaltöötaja” või „klient” (Juhila, Pösö, Hall, Parton 2003, 83; Payne 2005, 18). Need rollid määravadki suuresti sotsiaaltöö asümmeetrilise olemuse: sotsiaaltöötaja ülesanne on selgitada välja kliendi probleemid ning anda abi ja nõu, aga kliendi osaks on paluda professionaalset abi, rääkida oma muredest ning abi vastu võtta. Sotsiaaltöö kliendi roll näib selgepiirilisena, kuid see selgus on petlik. Klient pole ühtne abstraktne kategooria (Juhila jt 2003, 12) ja kliendipõlv⁴ pole inimese ainus, muutumatu ja kõikehõlmav seisund (Payne 2005, 19), vaid on keerulistes seostes inimese ülejäänud eluga. Ka kliendigrupid erinevad omavahel: täiskasvanud klienti määratletakse peamiselt ressursside puudumise kaudu, kuid lastekaitsetöö kliendina tuleb mõista last ja tema vanemaid teineteist mõjutavatena ja hoolitsussuhetes olevatena (Juhila jt 2003, 12).

Lastekaitsetöös on tavaks pidada kliendiks ema ning suunata kogu tegevus temale (Holland 2004; Scourfield, Coffey 2002; Ivanova 2007). Eesti lastekaitse kontseptsioonis (2005) konstrueeritakse kliendi fenomen binaarse opositsioonina⁵, vastandades last ja perekonda. Kontseptsiooni autorid tõdevad, et Eesti praktikas esineb sugemeid nii „lapse päästmise mudelist” kui „perede toetamise mudelist”, lisades, et „soovitavaks võib pidada järjest enam peresid toetava mudeli juurutamist”. Ka praktikute kirjutatud lastekaitse originaalkäsiraamatutes (Korp, Rääk 2004; Rääk 2003) on kliendi määratlemine ebajärjekindel: kord on kliendiks laps, kord perekond või vanemad (Auväärt 2007). Abi vajav inimene õpib kliendiks olemist interaktsiooniprotsessis sotsiaaltöötajaga, nii kujuneb tema ettekujutus sotsiaaltööst ja sotsiaaltöötaja ootustest talle kui kliendile (Adams jt 2005, 2; Payne 2005, 18–19; Hartman, Laird 1983, 136–139). Kuna Eesti lastekaitse diskursuses on kliendi käsitlus ebamäärane, saab kliendi rollis olija sotsiaaltöötajalt ebaselgeid ja vastuolulisi signaale ning tal on raske otsustada, millist käitumist temalt oodatakse.

Narratiiv sotsiaaltöö uurimises

Narratiiv kõige üldisemas tähenduses on mis tahes sidus jutustus või lugu, sageli kasutatakse neid sõnu sünonüümidena. Uurimuslikus kontekstis mõistetakse narratiivina lugu, mida iseloomustab teatud järgnevusmuster ja põhjuste-tagajärgede järjestikune seostamine soovitava lõpptulemuse nimel: narratiivi sündmused on valitud, korrastatud ja esitatud tähendusriikastena konkreetset kuulajaskonda silmas pidades (Gergen 1998; Hinchman, Hinchman 1997 ja Riessman 2004, viidanud Riessman, Quinney 2005, 393). Erinevates sotsiaal- ja humanitaarteadustes käsitletakse narratiivi erinevalt, lähtudes iga distsipliini eripärast (vt Hall 1997, 5; Riessman, Quinney 2005, 394). Meie valisime oma uurimuse aluseks Halli (1997) interaktsioonilise lähenemise sotsiaaltöö uurimuses, milles keskendutakse konkreetsetes suhtlusolukordades loodud narratiividele.

Kuigi narratiivi esitatakse sündmuste tõepärase kirjeldusena, ei ole see maailma kiretu peegeldus, vaid episoodide valik ja jutustamisviis on enam või vähem teadlikult eesmärgipärane (Riessman 2008, 7–10; Daly 2007, 110). Inimesed jutustavad narratiive, et näida kuulajale usutavana, kuulajat emotsionaalselt kaasa haarata ja mõjutada, veenda teda oma seisukohtade õigsuses või vastupidi – näidata end võimetu ja õnnetuna.

Narratiivi mõjutab kultuurikontekst: kultuur loob jutustamiskonventsioone – narratiivi vorme – ja jutustaja valib nende seast oma eesmärgiga sobiva (Gergen 1998). Sõnumi

⁴Kasutame üldnimetusena kliendi rollis olemise kohta (inglise keelse *clienthood* (vt täpsemalt Juhila jt 2003) vastena) rõhutamaks selle mõistmist ühe elujärguna inimese elus.

⁵Binaarses vastandamises väljendub dihhotoomne mõtlemine – kalduvus maailma mõtestada, kategoriseerides nähtused vastandlikeks, teineteist välistavateks paarideks, sotsiaaltöös nt sotsiaaltöötaja/klient, avalik/privaatne jne (Fook 2002).

organiseerimisel narratiiviks on eriti tähtsad jutustuse piiritähised – algus ja lõpp. Esimesed laused äratavad kuulajas huvi ja häälestavad teda järgneva, korralik lõpp aga on asja tuum, see, milles jutustaja tahab kuulajat veenda ning mille nimel ta valib esitatavad sündmused ja järjestab need narratiiviks (*ibid*). Sotsiaaltöö uurimises pööratakse narratiivide tekstilistele elementidele tähelepanu nende interaktsioonilise tähenduse, mitte narratiivi definiitsioonile vastavuse pärast (Hall 1997, 46), niisiis on narratiivina käsitletav ka see esitus, kus jutustuse tekstilised osad pole tavapärases järjestuses või esinevad tekstis laialipillatuna (Riessman 2008, 84).

Mõjuvõimsates institutsioonides on teatud jutustamisviisid eelistatumad (Riessman 2008, 77), seetõttu kalduvad ka sotsiaalabi kliendid end kirjeldama viisil, mis on kooskõlas institutsiooni tavade ja võimaldab tõestada vastavust abi saamise kriteeriumitele (Spencer 2001, 158). Seega pole klientide narratiive analüüsidest mõtet pöörata liigset tähelepanu nende jutu tõlevastavusele, vaid uurida, mida nad oma lugusid rääkides kuulajale öelda tahavad.

Selles artiklis me analüüsime pikaajaliste lastekaitse klientperede emade narratiive oma argipäevast. Nende narratiivide analüüsimine võimaldab meil näha kliendipõlve mõju inimestele, seda, kuidas sotsiaaltöö diskursus ilmub inimeste jutustustesse, vormides nende eneseesitlust.

Andmestik

Artiklis esitatud narratiivide analüüs on tehtud uuringu „Tartu linnas pakutavate avalike teenuste, sh sotsiaalabi roll Tartu perekondade argipäevas ning pakutavate teenuste vastavus perekondade ja üksikisikute tegelikele vajadustele” (Selg, Linno 2008) raames kogutud andmete põhjal. Seda uuringut kavandades oli meie eesmärk õppida poolstruktureeritud intervjuude abil tundma inimeste kogemusi erinevatest avalikest teenustest. Intervjueeritavad lastekaitsetöö kliendid valisime välja koos lastekaitsetöötajatega, püüdes kaasata võimalikult erinevaid peresid. Viisime läbi 13 intervjuud, 12 ema ja ühe isaga. Kõik intervjuud salvestasime ning transkribeerisime hiljem.

Iga intervjuu kulges omamoodi. Andsime vastajale võimaluse keskenduda talle just sellel hetkel olulistele teemadele, hoolitsedes samal ajal, et uurimuse teemad saaksid käsitletud. Nii meie varasemad kui ka selle uuringuga saadud intervjueerimiskogemused kinnitavad Riessmani (1993, 2008) mõtet, et kuna oma elust jutustamine – narratiivide rääkimine – on inimestele loomumane, võib narratiivi vallandada mis tahes küsimus või muu stiimul. Olulisem kui küsimuste sõnastamise viis on intervjueerija emotsionaalne avatus, pühendumine ja vastastikune mõistmine vestluse ajal (Riessman 2008, 24).

Kuna narratiiv luuakse vastavalt sellele, kes on kuulaja, tuleb peatuda intervjueerijate⁶ rollil. Inimesed teadsid, et nad valiti välja lastekaitsetöötaja soovitusel, seetõttu samastasid nad meid tõenäoliselt lastekaitsetöötajatega ning esitasid lastekaitse- või sotsiaaltöötajale mõeldud lugusid. Võimalik, et just tänu sellele õnnestus meil näha, kuidas pikaajalised lastekaitsetöö kliendid ennast representeerivad sotsiaaltöötaja jaoks.

Artikli maht ei luba analüüsida sügavuti kõigi 13 uurimuses osalenu narratiive, seepärast keskendusime kahe lasterikka pere üksikema lugudele. Valides kahe välise tunnusjoonte järgi sarnase ema jutustused, tahame näidata sügavamal analüüsimisel ilmnevaid olulisi erinevusi nende elus, isegi kui nad räägivad sarnastest asjadest. Teine põhjus, miks me just

⁶Üks meist oli tegutsev lastekaitsetöötaja, teine endine lastekaitsetöötaja ja praegune ülikooli õppejõud ning kolmas ülikooli õppejõud. Intervjueerisime kahekesi, erinevates kombinatsioonides.

nende emade lood valisime, on praktilisem. Mitte kõik selles uuringus osalenud intervjueeritavad ei olnud head jutuvestjad. Inimeste verbaalne võimekus on erinev, kuid sotsiaaltöö kliente võib napisõnalisemaks muuta ka intervjuerimiskogemus kliendina, mis on neid harjutanud lühidalt vastama konkreetsetele küsimustele.

Analüüsi protsess

Narratiive analüüsid algab andmete tõlgendamine juba transkribeerimise käigus, sest kirjutamisel tehtud valikud mõjutavad hilisemat teksti mõistmist (Riessman 1993, 56–60; Riessman 2008, 27–51; Fraser 2004, 187–189). Et võimalikult täpselt mõista intervjueritavate jutu üksikasju, kuulasime mahakirjutusi lugedes korduvalt intervjuude salvestusi.

Analüüs põhineb Riessmani (2008) ja Fraseri (2004) juhistel. Esimene samm oli narratiivide eristamine kahest väljavalitud transkriptsioonist ning juba siin ilmnesis mõlemas intervjuus samad teemad (lapsed, töö, pere, kodu, suhted lähivõrgustikuga, teiste abistamine abi saamine), mis osalt tulenesid intervjuu kavast. Edasi uurisime, kuidas meie vestluspartnerid neid teemasid käsitledes ennast esitlesid. Selleks vaatlesime narratiive lausehaaval, et mõista iga lause rolli ja tähendust eelneva ja järgneva kontekstis. Selline tekstisise süüvimine avab esmasel lugemisel varjatuks jäänud üksikasju. Meie analüüsis on kesksel kohal lood lastest ja pere argipäevast, muud teemad jätsime kõrvale.

Analüüs

Vaatamata välispidisele sarnasusele – keskmisest rohkem lapsi, pikaajalise kliendi staatus, majanduslikud raskused jne – löid kaks pereema endast täiesti erineva pildi. Jutustajad ja lugude tegelased peitsime varjunimede taha. Tsitaadid on tekstis esitatud jutumärkides ja kursiivis.

Anne – „Ma olen siuke inimene.”

Annel on viis last, temaga koos elavad kolm nooremat: 3-aastane, 10-aastane ja 11-aastane. Esimese tütre, kellel endal on juba laps, sünnitas Anne 16-aastaselt. Kahte vanemat last kasvatatas nende isa, kuid sellest teemast libiseb Anne üle, see liin ei arene narratiiviks, vaid jääbki poolikuks „eelnarratiiviks”, nagu sageli juhtub raskete teemadega (Riessman 1993, 4, viidates Hermanile 1992, 175). Anne elab sotsiaaleluruumis ning on intervjuerimise hetkel rase.

Anne kasutas endast rääkides kindlat kõneviisi ja mina-vormi. Ta toonitas sageli „*Mina olen siuke inimene*”, millega väljendas protesti süsteemi nõudmiste vastu: „*Mulle ei meeldinud seal siukses kohas [turvakodus]. Ma olen siuke liikuv inimene ja ma ei saa olla, kui ma pean mingi kellaajaliselt olema. Mulle ei meeldi, kui mind keegi mõjutab. Ma ei lase, ma lähen kohe endast välja ja närvi täiega. Mulle ei meeldi, kui ma pean /.../ aru andma, täpselt siuke tunne nagu viieteistaastane oleks. Oota, et ma nüüd see kell tulen ja see kell tulen ja mis söögiks ma tulen. Oi, ei mina ei taha. Mõni elab seal, on eland kaks aastat. Ma oleks hull valmis juba selle ajaga. Ja minule siuke elu ei meeldi.*” Anne enesemääramispiüüd sarnaneb teismelise mässuga, sellele osutab ka jutusse lipsanud võrdlus viieteistaastasega. Võimalik, et selles narratiivis väitles Anne sotsiaaltöötajate varasemate etteheidetega vastutustunde puudumise pärast, kasutades juhust, et näidata, kuidas ta suudab oma tegemiste üle otsustada.

Anne ei räägi isa(de) rollist laste kasvatamisel, nagu ootab temalt sotsiaalabisüsteem kooskõlas üksikema staatusega. Kui laste isadest ja elukaaslastest/abikaasadest on juttu, siis nad ilmuvad eemalolevate ja negatiivsetena. Anne kujutab neid kas oma elust lahkunudena või siis kättesaamatutena, tõdedes eneselohtuseks, et ta ei vajagi meest. „*Ma olen juba siuke inimene, kes on juba nii ära harjunud nende üksi elamistega et. Et ma olen oma elus*

kõik ära õppinud, olen meeste pealt kõik juba ära õppinud. Et ma saan väga hästi, et ma elasin ju siin noh ütleme siin kolm aastat täitsa üksinda ilma kellegita ja sain elektri ja kõik asjad tehtud üksinda, et ma olen juba nii ära harjunud. /.../ Jah, ei ole esiteks seda närvide söömist, et nüüd tuleb koju täis peaga või alkoholi lõhnadega või, et ei too raha näiteks koju ja või noh, mis iganes. Vähemalt ma tean, et ma elan üksi, ma ei pea aru andma, et mis kell ma nüüd tulen või äkki tahan kuhugi kauemaks jääda või tahan kuhugi sõbranna juurde minna. Et siis ei ole seda, et miks sa nüüd koju ei tule või kus sa nüüd oled?”

Kui palusime Annel kirjeldada tema pere elu ühes varasematest sotsiaaleluruumidest, hakkas ta spontaanselt rääkima sellest, kuidas ta ei saanud seal „elada oma elu”: „*Et kodust ära minna ma ei tohi, lapsi üksi jätta. Enda juurde ma tuua kedagi ei saa. Mida ma tegema pean? Siis ma ütlesin, et kas ma pean nunnaks minema või? Et nunnakloostriisse või. Noh kodust ära minna ju ei tohi./.../ Sest seal majas elas ju üks siukene lollakas naisterahvas, viie lapse ema, kes nii kui ma öösel ära läksin kodust, nii helistas kohe järgmine päev sotsiaali, lastekaitsele. /.../ Et Anne läks kodust ära, jättis lapsed ööseks üksinda. /.../ Sain sõimata, et ei tohi kodust ära minna. Kõik. Siis ma istusin niimoodi istusin kodus. Ma ei saanud. Ja sellepärast mul läksid paljude... Ma oleks praegu elanud ma ei tea kuskohas. Võib-olla, sest mul oli üks-üks kutt oli selline, kes kutsus mind maale enda juurde elama. Aga mees loobus lõpuks noh. Enda juurde ma teda kutsuda ei saanud. Ma ei saanudki tunda teda korralikult. Kõik. Mis ma teen nüüd siis.”* Selles loos ilmneb Anne rollikonflikt – ema versus naine. Anne juhib kuulaja tähelepanu sellele, et sotsiaalabisüsteem käsitleb teda üksnes emana, sundides teda loobuma naiselikest soovidest. Selles katkendis on veel üks tähelepanuväärne tõik: Anne süüdistab pealekaebamises „*lollakat naisterahvast, viie lapse ema*”. Anne on ise ka viie lapse ema, ent rõhutades sarnasust enda ja kaebaja vahel, süüdistab ta naabrit reetmises, sest see ei mõista sarnaselt sotsiaalabisüsteemiga tema püüet olla naine. Anne kahetsus, et potentsiaalne partnerlussuhe ei realiseerunud, on vastuolus selle iseseisva ja kõigega hakkama saava naise pildiga, mille ta meile eelnevalt endast lõi. Elukaaslase leidmise teema ilmub Anne narratiivi spontaanselt, võimalik, et kogemata. Ent just sellised spontaansed teemaarendused narratiivides on olulised jutustaja tegelike seisukohtade mõistmisel. Võimalik ka, et elukaaslase otsimist oma vääramatu õigusena esitades representeerib Anne hoiakuid, mida ta on õppinud noorena erinevate institutsioonidega kokku puutudes. Nimelt peavad hoolekandeesutuste ja erikoolide töötajad oma tüdrukutest hoolealuste pääseteeks edukat abiellumist (vt näiteks Strömpl 2002, 134).

Anne teine lemmikväljend „*mina olen siuke inimene*” kõrval on „*lähen närvi*” (ka „*närvide söömine*”, „*käib närvidele*” jms). Anne räägib „*närviminekest*” kui enda objektiivselt, tahtele allumatust iseloomuomadusest, kui naisele lubatud nõrkusest. Mõlema väljendi esitamisel on üks mõte, nimelt püüab Anne nendega toetada oma eneseväärikust olukordades, mis ei allu tema kontrollile: lapse või endise elukaaslase mitteootuspärane käitumine, ka elu turvakodus ning sotsiaaltöötajate etteheited ja nõudmised. „*Närvi minekuga*” tähistab Anne olukordi, millega ta ei oska midagi peale hakata, mis on tema jaoks hoomamatud, kus ta ei näe lahendust. Võimalik, et seegi jutt oli mõeldud sotsiaaltöötaja kõrvadele, et õigustada oma vihapurskeid, mida pole peetud talle kui emale kohaseks.

Oma lastest rääkis Anne vähe, ent lasterikkuse teema ilmus Anne jutusse kohe intervjuu esimestel minutitel, kui ta rääkis suhetest oma vennaga. „*Aga noh me ei suhtle, sellepärast, et temale-temale käib närvidele, et minul nii palju lapsi on ja. Miks? Et temal on üks, et tema kasvatab selle ühe nagu üles, et ja võimaldab talle kõik. Ja ma ütlesin, et kas on üks või viis, et saab ka viiele võimaldada.*” Nende lausetega lõpetab Anne otsustavalt valusa jutu suhetest vennaga, kus pingeallikaks on muudki peale erineva suhtumise laste arvu peres. Lisaks väitleb Anne siin ka laiema publikuga, kes samuti ehk ei pea ratsionaalseks sellises

olukorras veel ühe lapse sünnitamist (Anne on intervjuerimise hetkel rase), andes teada, et ta ei soovi sel teemal rohkem rääkida.

Anne 10-aastane poeg õpib õpilaskoduga koolis. Kirjeldades pahandusi, mille tagajärjel tema poeg õpilaskoduga kooli suunati, mainib ta poja poevargust teiste laste eestvedamisel, ehkki „*tal puudust nagu millestki ei ole. /.../ Seda teavad mul need lastekaitsjad ja sotsiaaltöötajad ka.*” Samas narratiivis peab Anne vajalikuks rõhutada: „*/.../nii palju ma enda arvelt olen ohverdanud ka nendele [lastele] et noh.*” Probleemide põhjuseks peab Anne poja sünnipärast rasket iseloomu ja et „*emadel on väga raske kasvatada poegi, kes on siukse iseloomuga*”. Sama fatalistlik on ka tema suhtumine tütre kooliprobleemidesse ja lohakusse: „*Ta on üldse siukene, ma ei tea. /.../ et äkki lähebki see ise üle.*” Anne kirjeldab meile, kuidas ta on oma lapsi kasvatades vaeva näinud, „*ennast ohverdanud*”, ent see kõik on tulemusteta, sest laste käitumine tuleneb nende loomusest. Ta näib arvavat, et nii nagu probleeme pole võimalik ära hoida, nii võivad need ka lihtsalt iseenesest kaduda.

Anne teab, et sotsiaaltöötajad kahtlevad, kas ta hoolib oma lastest piisavalt, ja jälgivad tema ja ta laste vastastikuseid suhteid. Seepärast püüab Anne tütre peatsest koolivahetusest rääkides tõestada otsuse õigsust, ta kirjeldab ennast selle elluviimisel aktiivse tegutsejana koostöös lastekaitsetöötajaga. Kui intervjuerija märgib, et lapsed saavad hakata koos koolis käima, haarab Anne sellest lausest kinni ja arendab narratiivi edasi: „*No siis neil, ongi siin, rääkisimegi lastekaitsega, et ongi hommikul lõbusam rongiga sõita /.../ ja samas reedel lõbusam bussiga tulla ja. Sest ega see bussiga loksumine üksinda poolteist tundi on ka igav ju.*” Nii saab Anne kinnitada nii meile kui ka endale, et teise lapse õpilaskodusse saatmine on mõlema lapse huvides tehtud tegu. Seejuures viitab ta ka lastekaitsetöötaja arvamusele, kellega koos moodustatakse ühisel arvamusel olev „meie”. Varsti aga räägib Anne hoopiski loo sellest, et ta ei taha lapsi suvevaheajaks oma ema juurde saata, sest „*mina näiteks ei saa ilma lasteta olla. Sest näiteks tüdruk oli siin üks suvi seal nädal aega [kohanimi] vanaema juures ja iga päev helistasin. Ma ei saanud olla ja siis ma ootasin ja lugesin päevi, et issand üks-kaks päeva ei ole helistanud jumal millal ta nüüd tuleb ja.*” Siin ilmnev vastuolu eelneva jutuga laste õpilaskodusse elama saatmisest näitab Anne segadust ning püüet otsustada oma laste käekäigu üle nii, et see vastaks lastekaitsetöötaja ootustele. Selliseid näiteid on Anne narratiivides veel. Ta kirjeldab oma korra- ja puhtusearmastust, koristamist ja ruumide õhutamist, lapse sünnipäevaks tordi ja salati valmistamist, laste päevarežiimi jne – kõik need lood ilmuvad Anne jutusse ootamatult, vaid kaudselt seotuna esitatud küsimuse või teemaarendusega. Anne ei räägi emaks olemise rõõmudest ega väljenda uhkust oma laste üle. Esiplaanil on tema enda vajadused. Lastele pühendatud aega ja energiat näitab ta eneseohverdamisena. Põhjendus, et nii tema lapsed kui ka ta ise on lihtsalt „*siuksed*”, aitab Annel leppida probleemidega, mis tal on lastega, elukaaslastega, naabritega ja mida ta on kogenud ka lastekaitsetöötajaga suheldes. Anne jutt on vastuoluline: sõnades esitleb ta end sõltumatu otsustajana, kuid olukordade kirjeldustest selgub, et tal pole kontrolli ei enda ega oma laste elu üle.

Margit – „Kodune ema“

Margiti peres kasvab seitse last, vanuses 2 kuni 16 aastat, neist kolm on koolieelikud. Margit elab üürikorteris, mille üürileping on lõppenud, tal on üürivõlg. Intervjuerimise hetkel on Margit rase.

Intervjuu alguses oma perekonda tutvustades ütleb Margit: „*Minu perekonna liikmed on mina, minu kuus last... Seitse last. Vanem poeg ka.*” Margiti eksitus laste arvu nimetamisel väärrib tähelepanu. Selgub, et vanem poeg on elanud vahepeal Margiti ema juures ning tul-

nud taas Margiti juurde umbes aasta tagasi. Lugu vanemast pojast kulgeb küsimuste-vas-
tuste vormis, lastes aimata keerulist probleemide rägastikku. Teema on Margitile ebamugav,
ta on sunnitud tunnistama, et selle lapse kasvatamisel ei ole ta nii edukas kui tahaks. Margiti
vanema poja käitumist on arutatud alaealiste komisjonis ja ta peaks õppima õpilaskoduga
koolis. Margiti narratiivist aimub oma ema süüdistamist poja vales kasvatamises, sest
vanaema juures „*hakkas pihta jah. Ja siis lõpus mul enam ema ei ajand teda üles, et kooli
minna, las poja magab, kui poja tahab, et.*” Ennast kirjeldab Margit otsusekindla ja hooli-
va emana, kes vastutab oma lapse eest ja tahab talle parimat: „*Ma ise otsisin koha, kuna ta
ei viitsi koolis käia. /.../ kool pani alaealiste asjade komisjoni ja siis ma olin ka kaasas seal.
Ja siis ma ütlesin ise, et ma panen teise kooli ära, et Puiatusse⁷ ma teda ei tahaks nagu
saata.*” Margit räägib oma narratiivides endast sageli kolmandas isikus, umbmääraselt ja
üldistades, ainult selles loos kasutab ta järjekindlalt mina-vormi, veendes meid, et tema ise
on see, kes leidis lahenduse oma lapse probleemile. Margit kirjeldab ennast võimuka otsus-
tajana ka küsimustes, kus ta seda ei ole – lapse erikooli või õpilaskoduga kooli panemine ei
sõltu nii suurel määral vanema tahtest, kui Margit paista laseb. Selle narratiivi põhjal ei saa
otsustada, kui reaalne oli oht, et laps saadetakse kinnisesse erikooli, ometi tõestas Margit
meile, et tema emana ei lase seda oma lapsega juhtuda.

Lasterikkuse teema algatab Margit ise, rääkides suhetest oma emaga: „*/.../Kui ta [ema]
ütles, et ma, näed, lapsi oskasid teha, oskad ise ennast üleval ka pidada ja rohkem mul noh...
Ma siis nüüd näitan, et ma saan ise ka hakkama.*” Margit väitleb siin ilmselgelt laiema pub-
likuga, mitte ainult oma emaga. Arvata võib, et pika kliendipõlve jooksul on ka sotsiaaltöö-
tajad seadnud korduvalt kahtluse alla tema suutlikkuse sellist hulka lapsi kasvatada. Me ei
tea, kas see on Margiti lasterikkuse põhjus või tagantjärele õigustamine, kuid tema narratiiv-
id räägivad sellest, et olla väikelapse ema on tema jaoks oluline staatuse näitaja. Narratiivis
laste lasteaeda panemisest ütleb Margit: „*/.../ Nüüd nagu otsust vahet enam ei olegi. Sest
kuna nüüd nagu märtsis sünnib nagu veel üks juurde, siis ma jään nagunii koduseks jälle
ära. /.../*”. Kodune olemist rõhutab Margit mitu korda intervjuu jooksul. Tõenäoliselt on
sõna „*kodune*” ilmunud Margiti sõnavarasse sotsiaalhoolekandesüsteemi terminina.
Toetuste taotlemisel peavad inimesed määratlema oma staatuse tööturul, „*kodune*” on üks
neist määratlustest.⁸ Margiti „*kodune*” on näide sellest, kuidas sotsiaaltöö institutsioon
kujundab kliendi eneseesitlust. Margit on selle institutsionaalse määratluse kord omaks võt-
nud ja püüab seda ka uue lapse puhul säilitada, et tagada nii õigus erinevatele toetustele.
Sellel sõnal on ka positiivne tähendus – kodune inimene on kodus põhjusel, et ta kasvatab
lapsi, mitte sellepärast, et ta ei taha tööd teha või on tööturul saamatu. Olla „*kodune*” annab
Margitile võimaluse samastada end teiste väikelaste emadega.

Enda tajumine teiste emadega võrdsena on Margiti jaoks oluline teema. Margit kirjeldab
elavalt lasteaiaõpetajate suhtlemist lapsevanematega. See on olukord, kus Margit on võrdne
teiste täiskasvanutega, neid kõiki ühendab see, et nad on lasteaialapse vanemad. Koos teiste
vanematega lasteaiaõpetajatega suheldes on Margit vaba igasugusest märgistamisest ja
halvustamisest, mis sotsiaaltöö klientidele sageli osaks saab.

Väga tähtis teema Margiti narratiivides on laste osalemine kodustes toimetustes. Margit kir-
jeldab oma lapsi toimekate ja abivalmitena, kes tahaksid aidata söögitegemise ja lapsehoid-
mise juures rohkem kui tema lubab. Nendes kirjeldustes võitleb Margit eelarvamuste vastu,

⁷Margit räägib Puiatu Erikoolist, mis tegutses kuni 2008. aasta augustini.

⁸Praegusel juhtumikorraldusele ülemineku perioodil ametlikes juhendmaterjalides seisundit „*kodune*” enam ei kasutata, ent alates toimetulekutoetuse kehtestamisest 1. aprillist 1995 on see olnud käibel ning sotsiaaltöötajate kõnepruugis nüüdki kasutusel. Nii öeldakse inimese kohta, kes kasvatab alla 3-aastast last ja on töötamise korral lapsehoolduspuhkusele lubatud, tegemist on töötamisega võrdsustatud staatusega.

mis valitsevad lasterikaste perede kohta, et ema asemel „kasvatavad” vanemad lapsed nooremaid. Margit esitleb end teadliku ja hooliva emana, kes peab oma tublisid lapsi vaos hoidma, et need liiga palju tööd ei teeks. Me ei tea, kuidas on olukord Margiti peres tegelikult, ja selle väljaselgitamine ei ole ka meie ülesanne. Meie jaoks on oluline mõista, et rääkides oma laste tublidusest, püüab Margit end meile näidata eduka emana, kes on oma lapsi hästi kasvatanud.

Margit kirjeldab ka oma vastandlikke tundeid ja kõhkclusi, mida emadus endaga kaasa toob. Ta jutustab, et ei teadnud, kas pahandada või rõõmustada võileibade üle, mida lapsed talle emadepäeva üllatuseks tegid: „Ma räägin niimoodi, et ärge nüüd seda leiba-saia niisama sööge, et jätame söögi kõrvale, et noh. Mul ei ole praegu raha ka. Ja siis nad tegid, võtsid suure praetaldriku ja siis sinna tegid naerunäolise, silmad, nina, suu, katsid ära tomatite ja nendega ja siis tõid hommikul voodi ja et emme tegime sulle kohvi ka valmis. Siinsamas oli nii armas siukene, aga samas oli see, no ma ju ütlesin ju noh. A kõik hästi pisikeseks ära tehtud nende viinapitsidega nagu. Nendega kõik need tikuvõileivad tehtud ja kõik siukene./.../ Siis ma küsisin, kus te õppisite. A sul on üks laste kokaraamat siin. Eks nad seal õppisid ja vaatasid siis. No nii armas vaata jah, kus suur taldrik on keset lauda ja. Saiast on silmad tehtud, leivast on suu tehtud ja kõik siuke noh. No seal läks võid rohkem ja vorsti, kui seda asja väärt oli aga noh.” Seda lugu esitades näitab Margit ennast hea emana, kellest lapsed nii väga hoolivad, et on valmis selle näitamiseks isegi tema enda keelust üle astuma. Aga emadepäeva lool on teinegi eesmärk – Margit annab meile mõista, et nende peres tähistatakse pühased ilusate rituaalidega nii nagu kõigis teisteski peredes. Seda rääkides ilmutab Margit oma soovi olla tavaline ja teistega ühesugune pereema, mitte sotsiaalmuutaja klient. Rääkides, kuidas ta emana võib ühtaegu laste peale pahandada ja nendest rõõmu tunda, näitab Margit end teadliku lapsevanemana, kes teadvustab oma erinevaid tundeid seoses lastega ja annab endale aru, et laste kasvatamine võibki pakkuda vastandlikke emotsioone.

Margiti jaoks on lapsed väga olulised. Intervjueri küsimusele, mis on see, mille nimel Margit pingutab, vastab ta: „Lapsed. [paus] Ma ütlen, ma ei teagi, mis oleks saand võib-olla. A muidugi ma ei usu, et ma oleks päris nüüd nende kodutute taoliseks. A võib-olla oleks hakand ka ütlemine seda tarvitama alkoholi võib-olla, võib-olla oleks hakand neid uimasteid, või mis asjad need on need narkootikumid või mida iganes võis olla noh võiks tegelikult. Paljud noored langevad sinna.” Sellest narratiivikatkest on aimata Margiti heitlemisi oma eluvalikute mõtestamisel, mille tulemuseks on veendumus, et ta lapsed on tema elus peamised. Margit ei seleta meile täpsemalt, mida ta peab silmas selle all, et ta võib ennast ka „lõdvaks lasta”, ent annab mõista, et tema praegune elu, mille kohta ta ise ütleb, et „saab hakkama”, on tema teadliku valiku tulemus, mitte õnnetus. Sotsiaaltöötajad on tõenäoliselt korduvalt testinud ja kontrollinud Margiti võimekust emana toime tulla. Rääkides meile, kuidas lapsed on tema jaoks kõige olulisemad, väitleb Margit intervjuuküsimustele vastamise kõrval ka kõigi nende sotsiaaltöötajatega, kes varemalt on talle etteheiteid teinud.

Ka Margiti narratiivides on isa ja elukaaslane tagaplaanil, kuid vastuolulise narratiivikangelasena: kord on ta hea ja tubli pere eest hoolitseja, kord alkoholilembene ja vägivaldne.

Arutelu

Anne ja Margit on mõlemad pikaajalise kliendipõlve kogemusega mitme lapsega üksik-emad, kes oma argipäevas peavad toime tulema ühesuguste raskustega. Nende peamine sarnane joon – palju lapsi – ilmub teemana lugudesse ühtemoodi: mõlemad hakkavad sellest ise rääkima, väideldes ilmselgelt vastu neile osaks saanud halvustavale suhtumisele ning

tõendades oma tublidust. Sotsiaalabisüsteemi silmis on nii Anne kui Margit üksikemad. Mõlema eneseesitluses on laste isa(d) ja abikaasa/elukaaslane tagaplaanil. See, et emad distantseerivad end meespoolest, on kooskõlas lastekaitse praktikas levinud isade ja meeste eiramisega. Lastekaitse diskursuses on tähtsad lapsed ning lastekaitse ei suuda lapse huvidest lähtudes ühitada lapsevanemate erinevaid rolle: ema ja isa ning meest ja naist abikaasadena, seda kinnitavad ka mitmed teised uurimused (Holland 2004; Ivanova 2007; Rätsep 2009). Meie uurimuse tulemused näitavad, et laste isade ja lapsevanemate abikaasarollide käsitlemine emade narratiivides ning sotsiaalabisüsteemi ootused isade ja meeste rollile mõjutavad teineteist vastastikku ja isegi sulavad ühte.

Narratiive läbis ühise joonena soov esitleda end hea emana. Anne räägib selle tõenduseks eneseohverdamisest laste heaks, korra ja puhtuse hoidmisest kodus ja peretraditsioonide järgimisest. Emaduse konstrueerimine nendele mõõdupuudele vastavaks on Eesti lastekaitse-süsteemis käibivate väärtuste peegeldus – see näitab, millised on klienditöös rakendatavad hea emaduse reeglid. Margit konstrueerib head emadust teisiti. Tema jaoks on oluline näidata, et tema peres valitseb vastastikune hoolimine nii laste ja ema kui õdede-vendade vahel. Lood sellest peavad kuulajaid veenma, et ta on hoolitsev ja vastutustundlik ema. Tuleb tõdeda, et Eesti avalikus diskursuses on suhtumine lastesse ja eriti lasterohkusse ambivalentne. Emadus ja laste kasvatamine on traditsiooniliselt naise olulisim eneseteostus ja ka retoorika tasandil on iga laps ühiskonna jaoks väärtus. Paraku aga kogevad lasterikkad emad halvustavat suhtumist: omada „liiga palju” lapsi on vastutustundetu. Seepärast ilmusid mõlema ema jutusse meie oletatavaid küsimusi ennetavad eneseõigustused.

Mõlemat intervjuud läbis emade püüd pälvida professionaalsetelt abistajatelt (kellega meid samastati) seda toetust ja heakskiitu, mida tavaliselt pakuvad lähedased. See on kooskõlas tõdemusega, et sotsiaaltöö klientide lähivõrgustik on sageli väga nõrk ja vähetoetav (Hartman, Laird 1983; Nikitina 2009; Väljaots 2009).

Eesti lastekaitsetöös on kliendi määratlus ebaselge (Auväärt 2007) ja emasid halvustav (Ivanova 2007), see peegeldub ka Anne ja Margiti eneseesitlustes. Anne enesemääratlus on vastuoluline. Kuna tema täiskasvanulikud vajadused on aastate jooksul rahuldamata, heitleb ta kahe identiteedi vahel – olla ema või olla naine, mida ta mõistab vastandlikena. Anne rõhutab, et ta on selline inimene, nagu ta on, ning ta soovib, et sotsiaaltöötajad teda sellisena ka aktsepteeriks. Talle on oluline näidata, et ta on iseseisev ja toimetulev, et tal on oma vajadused ja oma elu, aga samas ta ei usu, et ta saaks midagi enda või oma laste juures muuta või parandada. Kui Anne räägib „närviminekust” või kaotabki enesevalitsuse, ei peaks sotsiaaltöötaja seda tõlgendama tema psüühilise labiilsusena – see on Anne viis anda märku enda suutmatusest olukorraga toime tulla.

Margiti narratiivides ei väljendu nii palju rahuolematust ja rahutuid otsinguid kui Anne omades, sest sotsiaalabisüsteemile iseloomulik emakeskne kohtlemine sobib kokku tema enesemääratlusega. Võimalik, et Margit on kohanenud emakesksusega ja selle omaks võtnud. Tema narratiivid edastavad sõnumit, et ta on oma elu ja praegust olukorda mõtestades jõudnud veendumusele, et lapsed on tema elus esmatähtsad. Lapsed on Margiti jaoks „päästjad”, sest lasterikkus on teda eemal hoidnud võimalikest pahedest. Lisaks võimaldavad lapsed Margitil tunda end tavalise ja teistega võrdse emana, mitte teistest eristuva seitsmelapselise sotsiaalabi kliendina. Margiti eneseesitlus narratiivides on ühekülgne, ta ei räägi oma elu teistest rollidest. Emaduse idealiseerimine võib laste kasvades osutada probleemiliseks, sest teismelised vajavad mitmekülgsemat eeskuju ja juhendamist. Seega tuleks sotsiaaltöötajatel toetada Margiti arengut ka muudes rollides ja eluvaldkondades.

Kokkuvõte

Lastekaitsetöös valitsevad kliendikäsitlused mõjutavad klient-emade eneseesitlust, korduv süsteemile meelepärase eneseesitluse kujundab emade identiteeti kliendina ja põlistab kliendipõlve. Kahe väliselt sarnase, kuid ometi nii erineva ema narratiivide analüüsile toetudes rõhutame, et sotsiaaltöös on vaja loobuda inimeste liigitamisest abstraktsetesse kliendikategooriatesse. Abi vajavaid peresid ja üksikisikuid saab tõeliselt aidata, kui kohelda neid nende endi enesemääratlusest ja vajadustest lähtudes.

Viidatud allikad

- Adams, R., Dominelli, L., Payne, M.** (2005). Transformational Social Work. Teoses: Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (toim.) *Social Work Futures. Crossing Boundaries, Transforming Practice*. New York: Palgrave Macmillan, 1–17.
- Auväär, K.** (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega. *Sotsiaaltöö* 6, 55–57.
- Daly, K. J.** (2007). *Qualitative Methods for Family Studies and Human Development*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Fook, J.** (2002). *Social Work. Critical Theory and Practice*. Los Angeles, London, New Delhi, London: Sage Publications.
- Fraser, H.** (2004). Doing Narrative Research. Analysing Personal Stories Line by Line. *Qualitative Social Work*, 3 (2). Sage Publication, 179–201.
- Gergen, K. J.** (1998). Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account. <http://www.swarthmore.edu/x20607.xml> (7.06.2009).
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A.** (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage Publication.
- Hall, C.** (1997). *Social Work as Narrative. Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney: Ashgate.
- Hare, I.** (2004). Defining social work for the 21st century. The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International Social Work*, 47(3). Sage Publication, 407–424.
- Hartman, A., Laird, J.** (1983). *Family-Centered Social Work Practice*. New York, London: The Free Press.
- Healy, K.** (2005). *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Holland, S.** (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage Publications.
- Ivanova, J.** (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes: Ema ja isa käsitlemine. *Sotsiaaltöö* 6, 52–54.
- Juhila, K., Pösö, T., Hall, C., Parton, N.** (2003). Introduction: Beyond a Universal Client. Teoses: Hall, C., Juhila, K., Parton, N., Pösö, T. (toim). *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. London, New York: Jessica Kingsley Publishers, 83–95.
- Korp, E., Rääk, R.** (2004). Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses. Tallinn: Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut.
- Lastekaitse kontseptsioon** (2005). Sotsiaalministeerium. Tallinn http://www.valitsus.ee/failid/LASTEKAITSE_20KONTSEPTSIOON_201_plik.pdf (10.03.2009).
- Nikitina, J.** (2009). Sotsiaalabisüsteemiga hõlmatud Tartu perekonnad abivajajate ja abisaajatena. Magistritöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.
- Payne, M.** (2005). *Modern social work theory. Third edition*. New York: Palgrave Macmillan.

- Payne, M.** (2006). *What Is Professional Social Work?* Revised Second Edition. A BASW/Policy Press.
- Riessman, C. K.** (1993). *Narrative Analysis*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage Publication.
- Riessman, C. K.** (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage Publication.
- Riessman, C. K., Quinney, L.** (2005). Narrative in Social Work: A Critical Review. *Qualitative Social Work*, 4 (3). Sage Publication, 391–412.
- Rätsep, H.** (2009). Peredele suunatud teenuste kättesaadavus ja vastavus teismeliste emade vajadustele. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.
- Rääk, R.** (2003). *Lastekaitse käsiraamat*. Tallinn: Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.
- Scourfield, J. B., Coffey, A.** (2002). Understanding Gendered Practice in Child Protection. *Qualitative Social Work*, 1(3). Sage Publication, 319–340.
- Selg, M., Linno, M.** (2008). Tartu linnas pakutavate avalike teenuste, sh sotsiaalhoolekande teenuste roll Tartu perekondade argipäevas ning pakutavate teenuste vastavus perekondade ja üksikisikute tegelikele vajadustele. Uuringu auranne. *Avaldamata käsikiri*.
- Spencer, J. W.** (2001). Self-Presentation and Organizational processing in a Human Service Agency. Teoses: Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (toim.) *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World*. New York, Oxford: Oxford University Press, 158–175.
- Strömpl, J.** (2002). The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Väljaots, M.** (2009). Sotsiaalarbistiteemiga hõlmatud Tartu perekondade lähivõrgustik. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Merle Linno (1971), MSW. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi assistent, sotsioloogia doktorant. Aastatel 1994–2008 töötas Tartu linnavalitsuse sotsiaalabi osakonnas lastekaitseteenistuse juhatajana.

Marju Selg (1951), MSW. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi assistent. Uurimisteemad on seotud lastekaitse ja perekonnasotsiaaltöö ning sotsiaaltöö erialadiskursusega.

Tõlgendusrepertuaarid sundklientide eneseõigustusvahendina

Artikkel käsitleb sotsiaaltööd mittevabatahtlike klientidega. Üks strateegia, mida pealesunnitult kliendirollis olles kasutatakse oma positsiooni tugevdamiseks, on tõlgendusrepertuaaride esitamine. Joores juhtimise eest karistatud kriminaalhooldusalustega läbi viidud intervjuude analüüsi tulemusena ilmnis kolm repertuaari: „enda kui otsustaja”, „saatuse” ja „kehtiva korra repertuaar”. Kõigil neil on üks eesmärk – õigustada ennast, esitledes end inimesena, kes antud olukorras poleks ka parima tahtmise korral saanud teisiti käituda. Et aidata kaasa kliendi käitumise muutumisele, peab sotsiaaltöötaja suutma tõlgendusrepertuaare läbi näha ja vaidlustada.

Marju Selg

Sissejuhatus

Sotsiaaltöö roll on mitmekülgne ja vastuoluline. Sotsiaaltöötajad abistavad ja toetavad abivajajaid, kuid sotsiaaltöö vastutab ka avaliku turvalisuse tagamise eest ühiskonnas. „Sotsiaaltöö toimib argielu järjepidevust ja normaalsust alalhoidva sotsiaalse süsteemina”, on kirjutanud Jorma Sipilä (1989, 61–62, tsiteerinud Raunio 2004, 32). Sotsiaaltöö suurim väljakutse on ühitada oma töös toetav ja kontrolliv pool saavutamaks muutusi nii ühiskonna tasandil kui ka inimeste argielus (Juhila 2006, 216; Raunio 2004, 32).

Sotsiaaltöö kontrollifunktsioon on esiplaanil töös mittevabatahtlike klientidega, isikutega, kes on kohustatud saama sotsiaalteenust mingi sunniorgani otsuse alusel. Tegelikult võib sotsiaaltöö eripärast lähtudes pidada enamikku pöördumistest mingil määral sunnituks, sest sotsiaaltöötajalt otsitakse abi enamasti kellegi pealekäimisel või äratundmisest, et senisel moel pole võimalik oma elu jätkata (Trotter 2009). Mittevabatahtlikele klientidele omistatakse eelkõige koostöövalmiduse puudumist, vastuhakku institutsionaalsele kontrollile. Koostöö võib olla ka näiline, sotsiaaltöötaja vestlus kliendiga võib kulgeda sõbralikult, kliendi jutt võib näida mõistlik ja avameelne, kuid kliendi käitumine ei muutu. Üks võimalus selliste olukordade analüüsimiseks on uurida üksikasjalikult kliendi ja sotsiaaltöötaja interaktsiooni, keskendudes sellele viisile, kuidas klient oma olukorda kirjeldab ja tõlgendab. Konstruktsionistliku teooria järgi loovad inimesed üksteisega ja institutsioonidega suheldes ning meediat tarbides just sellesse aega ja kultuurikonteksti sobivaid nähtuste tõlgendamise süsteeme ning võtavad need aktiivsesse kasutusse (Gergen 2002, Burr 2003). Niisiis tuleb seda, mida kliendid sotsiaaltöötajale oma elusündmustest räägivad, analüüsida

laiemalt, kui üksnes otsest sündmuste ja nendega kaasnevate isiklike mõtete ja tunnete edasiandmist. Oma lugusid esitades, toimunud mõtestades ja põhjendades kasutavad kliendid ühiskonnas käibivaid keeleressursse, mida diskursiivpsühholoogias nimetatakse tõlgendusrepertuaarideks (vt Potter, Wetherell 1987). Käesoleva artikli eesmärk ongi uurida tõlgendusrepertuaaride kasutamist korduva joores juhtimise eest karistatud kriminaalhooldusaluste poolt. Artikkel põhineb küll uuringul, mis käsitleb sotsiaaltööd joores juhtidega, kuid see kliendigrupp on valitud näiteks, mille varal käsitleda üldisemat nähtust, nimelt tõlgendusrepertuaaride kasutamist pealesunnitult interaktsiooniprotsessis.

Artikkel esindab uurimissuunda, mis tegeleb igapäevaste interaktsioonidega sotsiaaltöö praktikas ja keskendub tarinditele¹, mida nende käigus keele abil luuakse (Jokinen jt 1999; Jokinen jt 2000; Hall jt 2003; Hall jt 2006; Linno, Selg 2009). Selle suuna juured on sotsiaalkonstruksionismis, mis keskendub sotsiaalse korra taasloomisele interaktsioonide käigus (Gergen 2002; Burr 2003). Uuringu aluseks olev tõlgendusrepertuaaride kontseptsioon pärineb diskursiivpsühholoogiast (Potter, Wetherell 1987; Edwards, Potter 1992; Edley 2001; vt ka Ilves 2007).

Uurimisküsimus ja -meetod

Uurimus otsib vastust küsimusele, milliseid tõlgendusrepertuaare kasutavad joores juhtimise eest karistatud kriminaalhooldusalused oma väärkäitumise kirjeldamiseks, kuidas nad esitatud repertuaarides oma mittenormikohast käitumist põhjendavad ning mida nad oma jutuga taotlevad.

Andmestik koosneb 10 intervjuust eri eas meessoost kriminaalhooldusalustega, keda oli karistatud mootorsõiduki korduva joores seisundis juhtimise eest. Intervjuud viis läbi Getlin Klement 2008. aastal (vt Klement 2008a, 2008b). Uuringus osalenud mehed olid sotsiaalselt toimetulevad, töökohta omavad pereinimesed, kellel riskihindamise põhjal polnud väljakujunenud alkoholisõltuvust. Intervjuudes paluti respondentidel kirjeldada oma joores juhtimise ja „vahelejäämise”² episoodi, oma olukorda kriminaalhooldusalusena ning teiste inimeste suhtumist endasse kui „roolijoodikusse”, samuti joores juhtimist kui probleemi Eesti ühiskonnas. Respondendid olid teadlikud intervjuueerija kaksikrollist (kriminaalhooldaja ja uurija), seetõttu võib eeldada, et uurimissituatsioonis räägitu ei erine oluliselt tavalises nõustamisolukorras oma kriminaalhooldajale räägitust.

Nagu eespool mainitud, olid uurimisobjektiks tõlgendusrepertuaarid, mis Potteri ja Wetherelli (1987, 149) järgi on „sagedasti kasutatavad sõnade või väljendite kobarad, mida kasutatakse toimingutele, sündmustele või teistele nähtustele hinnangute andmiseks või nende kirjeldamiseks. Iga repertuaar koosneb piiratud hulgest sõnadest või väljenditest, millest luuakse erilisi stilistilisi ja grammatilisi tarindeid. Sageli on repertuaaride keskmes eredad metafoorid või kõnekujund...” Tõlgendusrepertuaarid „on võrdlemisi sidusad viisid maailma asjadest ja sündmustest rääkimiseks” (Edley 2001, 198). Tähelepanu tuleb pöörata nii sellele, mida inimesed oma jutuga teevad, mida just sellisel moel rääkides taotlevad, kui ka kasutatavatele keeleressurssidele (Jørgensen ja Phillips 2004, 105). Potteri ja Wetherelli (1987, 149) järgi ei piisa üksnes repertuaaride määratlemisest, vaja on näidata probleeme, millele repertuaaride olemasolu osutab, ning seda, mis puhul ja milleks repertuaare kasutatakse. Seejuures on teisejärguline, kas esitatud tõlgendusrepertuaarid peegel-

¹Võttes eeskuju keeleuurijatelt, kasutan „konstruktsiooni” asemel samatähenduslikku eesti-keelset sõna „tarind”.

²Käsitletav teema sunnib tegema keelilisi valikuid: kas kasutada keerulisi juriidilisi määratlusi või tavakeelset väljendusviisi. Kuna artikkel on kirjutatud sotsiaaltöö, mitte õiguskaitses raamistikus, eelistan juriidilistele terminitele tavakeelt.

davad maailma õigesti või valesti, tähtis on, milliseid vahendeid kasutab rääkija selleks, et tema jutt näiks tõene.

Repertuaare iseloomustab mitmekesisus ja varieeruvus ning inimestel on kalduvus kasutada mitte ühtainsat repertuaari, vaid olukorrast sõltuvalt erinevaid (Juhila 2009, 130). Repertuaaride valikut on metafoorselt võrreldud raamaturiuliga avalikus raamatukogus, kust laenaja võib võtta temale vajaliku köite, või varemõpitud tantsusammudega, mida saab paindlikult ja loovalt siduda tantsuks (Edley 2001, 198), või hoopis tööriistakastiga, milles leiduvaid keelelisi tööriistu kasutades pannakse kokku üks või teine versioon tegelikkusest (Burr 2003, 60, 167). Inimese vabades repertuaaride käikulaskmisel pole lõputu, sest vahendid on piiratud, nagu on piiratud tööriistakasti või raamaturiuli sisu. Milliseid repertuaare valitakse, sõltub kultuuriliselt kättesaadavatest ressurssidest (Juhila 2009, 130): tavakeelest, meediakeelest ja erinevate erialade või institutsioonidega seotud keeltest.

Uuringus osalenud kriminaalhooldusalused ei esitanud oma lugusid loomulikult üksnes repertuaare kasutades, vaid kirjeldasid elavalt toimunut ja oma mõtteid-tundeid. Seetõttu tuli repertuaaride leidmiseks tekste põhjalikult analüüsida, et seostada isiklike kogemuste kirjeldused tõlgendusrepertuaaridega, mille teenistuses need olid. Intervjuusid analüüsid lähtusin Gilli (2003) juhistest ning uurisin tähelepanelikult iga lause, väljendi ja sõna tähendust ja funktsiooni tekstis.

Kuigi tõlgendusrepertuaarid tulevad esile juba intervjuusid transkribeerides ja esmase analüüsi käigus, nõuab repertuaarianalüüs siiski põhjalikku tekstisse süvenemist ning tulemuste korduvat kriitilist ülevaatamist. See kehtib ka käesoleva uuringu puhul. Kordusanalüüsi tulemusena õnnestus ületada esialgne, pigem temaatiline repertuaaride jaotus (Klement 2008a, 2008b) ning välja tuua kolm üldisemat tõlgendusrepertuaari koos alaliikidega. Tutvustan neid artikli järgnevas osas.

Loobusin erinevate repertuaaride ja alarepertuaaride esinemissageduse arvulisest väljatoomisest, sest need andmed poleks väikese valimi puhul esinduslikud. Kuna uurimuse eesmärk oli välja tuua ühe sundklientide grupi – alkoholijoobes juhtide – tõlgendusrepertuaare, mitte võrrelda repertuaaride kasutajaid omavahel, on analüüsi illustreerivad intervjuu-tsitaadid esitatud ütlejaid eristamata.

Tõlgendusrepertuaarid

1. Enda kui otsustaja repertuaar

Selles tõlgendusrepertuaaris esitavad kriminaalhooldusalused iseennast väärkäitumise episoodides aktiivse sotsiaalse toimijana (vt van Leeuwen 2008, 23–54). Repertuaar jaguneb omakorda alarepertuaarideks, mille nimetused pärinevad respondentide jutust või on selle piltlikud ümbersõnastused³.

Enda otsuseid käsitlevate repertuaaride ilmnemise kontekst erines järgmiste, saatuse ja kehtiva korra repertuaaride omast. Oma käitumist ja isiklike kogemusi kirjeldades kasutati rohkem narratiivi vormi (vt Gergen 2002, Hall 1997, Hall jt 2006, Riessman 2008), põimides repertuaare narratiividesse. Kuna uurimus keskendub tõlgendusrepertuaaridele,

³ Sama esitlusviisi on järgitud ka teiste tõlgendusrepertuaaride puhul.

käsitlen narratiive üksnes repertuaaride esitamise vormilise raamistikuna ega analüüsi neid eraldi.

„Püüdsin teha kõik õigesti”

Uuringus osalejad kasutasid seda repertuaari, kirjeldades oma käitumist, mis eelnes joobes juhtimisega politseile vahelejäämisele: oldi seltskonnas, kus tarvitati alkoholi ning lubati kaaslastele või otsustati ise jääda kaineks juhiks. Alguses see õnnestus, kuni saabus murdepunkt: „*võtan ühe džinni [või õlle], mis see ikka teeb, ja peale ühe sai aga juba teinegi võetud*”. Rõhutati, et ka pärast alkoholi tarvitamist tehti kõik õigesti: „*magasin enne sõitma hakkamist kaks-kolm tundi kindlasti /.../ ärgates tundsin ennast hästi ja mul oli värsketunne*”. Erinevate respondentide narratiivides on palju sarnast: püüdele õigesti käituda järgnes ootamatu ja ebaoproportsionaalselt karm karistus; karistuse teemat käsitlen kehtiva korra repertuaari juures. Selles repertuaaris kätkes vastuolu: oma käitumist kirjeldati ühtaegu nii õigena kui ka ebaõnnestunud püüdlusena õigesti käituda. Õigesti käitumise repertuaar juhatas sisse suurema osa intervjuude käigus esitatud narratiividest, seega on see tihedalt seotud teiste repertuaaridega.

„Otsustasin riskida”

Riskimisrepertuaaril oli kaks versiooni. Neist esimene on seotud õigesti käitumise repertuaariga; selles kirjeldati joobes juhtimisega riskimist, mis järgnes ebaõnnestunud püüdlusele püsida kaine või enne sõitma minekut piisavalt magada. Teine versioon oli sirgjoonelisem, selle esitajad teadsid, et on joobes, kuid otsustasid riskida: „*käin suts ära, kilomeeter maad kõigest, siin küla vahel ikka politseid ees ei ole*”. Ohuna kirjeldati mitte joobe tõttu juhtuda võivat õnnetust, vaid politseikontrolli. Oluliseks peeti rõhutada, et enamasti on riskimine õigustatud: „*olin ju ka varem sellises olekus sõitnud*”.

„Kes oskab kainena juhtida, oskab ka joobnuna”

Seda alkoholitaluvuse repertuaari esitasid peamiselt eakamad mehed. Ennast kirjeldati mehena, kelle isiklikud oskused kompenseerivad alkoholi joobest tulenevad ohud: „*kui ma oleksin tundnud, et olen nii palju joomud, et ei tuleks autosõiduga toime, siis ma ei oleks ju rooli istunudki*”. Korduvalt põimiti jutusse rahvalik kõnepruuk: „*mis see liiter õlut mulle ikka teeb, suurele tugevale mehele*”. Selles repertuaaris väljendatakse maskuliinset arusaama eneseväärikusest: mees suudab igas olukorras kontrolli säilitada. Enamik intervjuerituid rõhutas ka seda, et pole ühtegi avariid põhjustanud.

„Auto on tavaline tarbeese”

Repertuaar autost kui tarbeesemest, millela pole võimalik oma elu ette kujutada, esines kõikide uuringus osalenud meeste jutus. Auto võrdlemine igapäevaste koduste tööriistade ja majapidamisriistadega sisaldab ülestunnistust, et kodumasinaid kasutatakse ka joobes olles, seda peetakse lubatavaks. See repertuaar aitab näidata joobes juhtimist igapäevase ja lubatava käitumisena.

„Ma ei saanud midagi parata, et nii juhtus”

Kontrollikaotuse repertuaar sisaldas narratiivi vormis kirjeldusi, mis algasid alkoholi tarvitamisega ja lõppesid politseikontrolli käigus vahelejäamisega. Sündmusi esitati üksteisest väljakasvatatena ja enda mõju sündmuste kulule järjest vähenevana, nii et ebasoovitavat lõpptulemust polnud võimalik ära hoida, kui eelmised sammud olid astutud. See repertuaar on seotud saatuse repertuaariga, sisaldades fatalistlikku allumist ettemääratud sündmustele.

2. Saatuse repertuaar

Saatuse repertuaar on ühelt poolt selgepiiriline ja kindel, sisaldades üksnes paari alarepertuaari, kuid teiselt poolt raskesti analüüsiv teiste teemadega läbipõimituse tõttu. Haiguse alarepertuaari paigutamine siia näis problemaatiline, kuid mitmekülgne analüüs ja võrdlemine teiste repertuaaridega näitas siiski, et haigust samastatakse eelkõige saatusega.

„Inimese elu juhib saatus”

Nagu eespool mainitud, kõneldi saatusest erinevates seostes: saatuslikuna kujutati nii inimese tahte alt väljunud sündmuste kulgu (vt eespool alarepertuaari: „Ma ei saanud...”) kui ka võimsat fataalset jõudu (nt „liikluskultuur”), mis juhib inimkäitumist.

Liikluseeskirjade rikkujaks saamist peeti samuti saatuse poolt määratuks: „*kes kohe rooli istudes armastab vajutada kõvasti gaasipedaali, see jääbki seda tegema, see on nagu veres juba.*”

Kuna kriminaalhoolduse eesmärk on muuta klientide mõtlemist ja käitumist seaduskuulekuse suunas, arutleti palju mõtlemise muutmise võimalikkuse üle. Levinuim arvamus oli, et „*osa inimesi ei muutu kunagi ja sinna ei saa mitte midagi teha*” või et mõtlemist saab muuta „*üksnes inimene ise*”, kuid ei selgitatud, kuidas see teoks võiks saada. Avaldati mõtet, et karistamine, sealhulgas vanglakaristus, ei muuda inimest, sest see „*ei muuda mõtlemist*”.

„Joobes juhtimine on haigus”

Haigusega samastamise repertuaari esitasid peamiselt nooremad mehed. Nad nimetasid joobes juhtimist haiguseks, peamiselt sõltuvushaiguseks, ning püüdsid kuulajat veenda, et inimesed on haiguse ees võimetud. Selle repertuaari esitamisel kasutati narratiivi vormi, mis jäljendas sõltuvushaiguste kajastamist meedias: süüdi on välised asjaolud (kasiinode, narkootikumide, alkoholi jms kättesaadavus ning stress); lihtne on haigestuda, sest inimene on selle „haiguse” ees võimetu; „haigus” on hiiliva kuluga ja raskesti ravitav; ühiskond ei tegele sõltuvusprobleemidega piisavalt. Ka „tungi” kiirust ületada nimetati sõltuvushaiguseks.

3. Kehtiva korra repertuaar

„Kõik sõltub ühiskonnast”

Seda repertuaari esitati vastuseks küsimusele, kuidas oleks võimalik parandada Eesti liikluskultuuri. Levinuim vastus oli, et liikluskultuur sõltub ühiskonnast ja et seda saab parandada ainult „*ühiskond ise*”. Vastajad esitlesid ennast teiste käitumise passiivse ohvrina: „*ma ei pea seda [liiklusreeglite rikkumist] õigeaks, kuid arvan siiski, et muud varianti ei ole /.../ üksi ei tee mitte keegi midagi ära, kui hakata ise muutma, siis see lõpeb ainult halvaga /.../ peksa võid saada, kui tahad eristuda /.../ näidatakse rusikat /.../ antakse signaali*”. Ükski vastanuteist ei arutlenud selle üle, kuidas ta ise saaks liikluskultuuri muuta. Keskne sõnum oli „*mina ei riku rohkem liikluseeskirju kui teised*”. Liikluskultuuri kujutati inimesest väljaspool oleva objektiivse nähtusena, mille ees üksikisikud on jõuetud ja mille vastu ei saa ka inimeste loodud liikluseeskiri.

„Süüdi on vene ajal omandatud harjumused”

„Vene aja” mõjude repertuaari esitasid keskealised mehed, kes taotlesid nõukogude aega

halvustades mõistmist ja kaastunnet. Nad rääkisid, et tol ajal „*miilitsat ei olnud üldse näha ja kõik sõitsid purjus peaga*”. See väide sisaldab varjatud komplimenti politseile, kes erinevalt miilitsast siiski tegutseb, millele viitab ka rääkija karistatus. Väites, et nõukogude ajal sõitsid „kõik” joobnuna, püüdsid rääkijad näidata ennast heas valguses: vaatamata sellele, et olen pärit ajast, kus „*kõik sõitsid purjus peaga*”, olen üksnes paar korda joobes juhtimiselt tabatud. Nõukogude aega kritiseerivaid n-ö ideoloogiliselt õigeid põhjendusi esitati möödaminnes, kuid siiski nii, et kuulaja pidi öeldut mõistma ega tohtinud vastu vaielda.

„Auto on võimsam kui inimene”

Auto kujutamine inimese üle võimu omavana on liikluskursuses levinud repertuaar (ka liiklusuudistes öeldakse, et „auto kaotas juhitavuse”, „auto kaldus vastassuunavööndisse” jms). Uuringus osalenud mehed kirjeldasid autode võimu erinevaid väljendusi: „*kiired ja suured autod tingivad kehva liikluskultuuri /.../ kellel on suurem auto, sellel on eesõigus /.../ mida uhkemad autod inimestel on, seda kiirem neil on /.../ nad ei pane tavainimesi isegi mitte tähele teedel, kui saaksid, sõidaksid ülbelt üle.*” Sõltuvalt kontekstist väljendas „*kellel on suurem auto, sellel on eesõigus*” eneseironiat, enda väärkäitumise õigustamist või teiste süüdistamist.

„Politseikontroll on ebaadekvaatne”

Politseikontrolli tugevdamine liikluses on viimasel ajal kõneaineks nii seaduseandjatel ja meedias kui ka tavainimestel. Kontrollirepertuaar oli vastuoluline. Ühelt poolt süüdistati politseid puudulikus kontrollis: „*kui politseid sagedamini näha oleks, ehmataks see rohkem juhte ja hoiaks ära nii mõnegi inimese soovi istuda joobes autorooli*”, teiselt poolt aga ülemäärases kontrollis: „*avastatakse üha enam joobes juhte, kuna politsei teeb rohkem reide ja kui ta teeks veel rohkem reide, avastatakse ka joobes juhte rohkem*”. Ülemäärase kontrolli repertuaar on kahtepidi lohutav: kui joobes juhte on palju, on kergenduseks olla üks paljude seast, ja vahelejäämises saab süüdistada politseiametnikku, kes oli „*valel ajal vales kohas*”.

„Seadused on ebajärjekindlad ja ebaõiglased”

Seaduste kritiseerimise repertuaaris oli keskne teema Eesti alkoholipoliitika süüdistamine, seejuures mainiti meedias kajastatud uuringuid. Nimelt näitavat nii „*konjunktuuriuuringud*”, „*Euroopa Liidu poolt teostatud uuringud*” kui ka „*Statistikaamet*”, et „*Eesti alkoholipoliitika on puudulik*”, kuid täpsemaid andmeid välja tuua ei osatud. Palju käsitleti tolerantsi teemat, st milline peaks olema lubatav alkoholisalduse piir juhi veres. Kriminaalhooldusalused osutasid tähelepanuväärselt sageli vajakajäämistele nii seadustes kui ka kontrollivate institutsioonide töös, mis võimaldavad liiklejatel (teiste seas ka rääkijail endil) vääralt käituda.

„Karistus oli ebaõiglane”

Selle pealkirja alla koonduvad respondentide endi läbielamistega seotud repertuaarid, mille eesmärk oli näidata karistust ebaõiglasena ja ennast süütu ohvrina. Kõik uuringus osalenud mehed püüdsid tõestada, et neile määratud ükskõik milline karistus on ebaproportsionaalselt suur. Ülekohut kirjeldati värvikalt, eesmärk oli näidata end ohvrina ning äratada kaastunnet. Eriti ebaõiglaseks peeti joobes juhtimise võrdsustamist kriminaalkuriteoga: „*kaheksa kuud vangistust mõrtsukate keskel, kes sonivad ööd läbi, see ei ole õige karistus*”.

Sõiduõiguse peatamine⁴ oli üldise arvamuse järgi „*karjuv ülekohus*” ning „*liig mis liig*”, sest kui autot kasutada ei saa, on vabadus piiratud, ei saa korralikult tööl käia ja vähenevad teenimisvõimalused. Et ülekohut veelgi suuremana näidata, kirjeldati pereliikmete loobumisi ja kannatusi, mida põhjustas pereisalt/abikaasalt juhtimisõiguse äravõtmine. Seejuures ei räägitud peresiseste etteheidete põhjusena joores sõitmisest, vaid et selle tagajärjel polnud võimalik harjumuspäraselt autot kasutada: „*naise /.../ liikumisvajadused on nüüd piiratud, ta viskab seda kogu aeg mulle nina peale, see on alandav*”. Ülekohtu ilminguna kirjeldati vajadust teistest sõltuda: „*ma tunnen ennast nagu raamidesse surutuna ja mul on häbi paluda teiste käest teeneid*”. Isegi „*liinibussi ootamine või kõndimine jalgsi teravdab tunnet, et sulle on ülekohut tehtud*”. Karistuse repertuaaris kordus „*märgistatud olemine*” kui üks kõige raskemini talutavatest asjadest, mis kaasnes juhtimisõiguse peatamisega. Selle all mõeldi kodukandis (enamik intervjuerituud elas maal) kõneaineks olemist, vajadust teiselt teeneid paluda ja ühistransporti kasutada. Märgistamis-repertuaari kasutamine viitab nii meeste ühekülgsel arusaamale mehelikkusest (mees on oma aja ja käikude peremees) kui ka inimõiguste lihtsustatud mõistmisele, mille järgi ei tohi kedagi hukka mõista ega sundida end häbistatuna tundma.

Arutelu

Analüüs näitas, et intervjuudes osalenud kriminaalhooldusalused kasutasid oma käitumise kirjeldamiseks ja põhjendamiseks kolme tõlgendusrepertuaari. Esimeses representeeriti ennast aktiivse toimija ja otsuste vastuvõtjana, kuid siiski enam või vähem süütuna ebasoovitava lõpptulemuse saabumises. Teises, saatuse repertuaaris, väljendati fatalistlikku elukäsitust, kirjeldades inimese iseloomu ja käitumist loomupärase, muutumatu ja inimitahtele allumatuna. Kolmandas, kehtiva korra repertuaaris, kirjeldati välistingimusi, sotsiaalseid struktuure ja institutsioone valitsevatena indiviidide, sealhulgas iseenda, ja olukordade üle. Neid repertuaare esitades tegelesid kriminaalhooldusalused enda käitumise ärastamise legitimeerimisega kontrolli teostava institutsiooni esindaja ees. Nimelt õigustasid nad oma tegevust, näidates ennast sümbolise võimutuna, suutmatuna endaga toimuvat ei mõjutada ega ära hoida.

Uuringuga välja toodud tõlgendusrepertuaaridel on teatud ühisjooni Sykesi ja Matza (1957) kirjeldatud neutraliseerimistehnikatega – mõlemad kasutatakse väärkäitumise õigustamiseks. Erinevalt tõlgendusrepertuaaridest, mida ammutatakse kultuurilises ühismandis olevast keelevaramust, on neutraliseerimistehnikad ühe sotsiaalse grupi või subkultuuri, nimelt hälbiva käitumisega noorte psühholoogilised meetodid tulemaks sisimas toime tunnustatud normide eiramisest tingitud süütundega (Sykes ja Matza 1957; Matza 1964, 60–62).

Uuringus osalenud kriminaalhooldusaluste käsutuses olev eneseõigustusvahendite varamu osutus mitmekesiseks ja rikkalikuks: kolm peamist repertuaari sisaldasid kokku 13 alarepertuaari. Kasutati paljudest allikatest pärinevaid keeleressursse. Kuna nii alkoholi tarbimine kui ka autoga sõitmine on üldlevinud teemad, kasutasid respondendid tavasuhtluses ja ajakirjanduskeeles levinud põhjenduskeeme ja kujundlikke väljendeid. Politsei, kohtu, vangla ja kriminaalhooldusametiga kokkupuutumise tõttu oli respondentide jutus sagedamini ka nende institutsioonide keelest. Kõik need allikad aitavad kriminaalhooldusalustel esineda suhtluspartnerina, kes kasutab osavalt kättesaadavaid keeleressursse kehtestamaks endale meelepärast korda. Kriminaalhooldusalused esitasid eneseõigustusrepertuaare üllatava ene-

⁴Kõigile uuringus osalenud meestele oli kohus mõistnud juhtimisõiguse keelu vahemikuks viis kuud kuni üks aasta.

sestmõistetavusega. See näitab, kui kindlad nad on selles, et nende tõlgendused ja põhjendused on kuulajale vastuvõetavad ega pälvi vaidlustamist.

Kriminaalhooldusaluste tõlgendusrepertuaarid osutavad sellele, et ühiskonnas valitsevad vastandlikud arusaamad alkoholi tarvitamisest ja jooles juhtimisest. Selline probleemsete käitumisviiside tõlgendamisrepertuaaride paljusus ja eriarvamused mõistlikes väljapääsuteedes on levinud ka teistes sotsiaalse elu valdkondades. Ametlik seisukoht mingi nähtuse suhtes võib olla tauniv, kuid erinevates gruppides ja kogu ühiskonnas on käibel eri leebuse või hukkamõistu astmega poolametlikud, pseudoteaduslikud ja tavatõlgendused, mida taastoodetakse meedias ja igapäevastes interaktsioonides. Sel taustal on loomulik, et muutuste saavutamise teedes on raske üksmeelele jõuda. Tõlgendusrepertuaaride analüüs aitab mõista, kuidas ühiskonnas „toodetakse” probleemseid käitumisviise, ning see mõistmine võiks olla kasulik tõhusamate sekkumis- ja ennetusstrateegiade kujundamisel.

Analüüs näitas, et mitteabatahtlikud kliendid kasutavad interaktsiooniprotsessi õigustamaks end vestluspartnerile (sotsiaaltöötaja, kriminaalhooldaja) ja seeläbi ka formaalsele institutsioonile, olgu selleks siis kriminaalhooldusamet või mõni muu mitteabatahtlikke kliente teenindav asutus, nagu lastekaitseteenistus või vaimse tervise keskus. Et klientidöö käigus loodavad tõlgendused ning vestluspartnerite identiteedid ei hakkaks tootma sotsiaaltöö väärtustest eemalduvat institutsionaalset korda, on vaja ümber mõtestada kliendi toetamise idee. Toetamine tähendab kaugelt enam kui kõige selle heakskiitmist, mida klient teeb või räägib. Sotsiaaltöötaja, kes püüab olla kõikide aitaja ja lohutaja, ei pruugi tegelikult teha head sotsiaaltööd, sest tema kohustus on võimaldada muutusi (Adams jt 2005, 15). Muutusi soosiv toetamine sisaldab kliendi arusaamade ja tegutsemisstrateegiade kriitilist tundmaõppimist ning vajadusel vaidlustamist (Parton, O’Byrne 2000).

Sotsiaaltöötajal on tänu professionaalsele ja institutsionaalsele staatusele võim kliendi üle, kuid teatud vabadusi on ka kliendil – klient saab valida reageerimisviise sõltuvalt sellest, kuidas ta olukorda tõlgendab ja millised on tema käsutuses olevad käitumisrepertuaarid (Smith 2008, 126; *ibid* viidates Smale jt, 2000). Käitumisrepertuaari valik aitab kliendil teatud määral kontrollida sekkumise käiku ja tulemusi. Võimuläbirääkimistes sotsiaaltöötajaga kasutavad kliendid erisuguseid võimu kehtestamise ja hoidmise strateegiad: järeleandmist, kõrvalehoidmist, tõrkumist, vastuhakku, koostööd ja võimupositsiooni haaramist (Smith 2008, 126–144). Käesoleva uuringu tulemused lubavad sellesse loetellu lisada veel ühe kontrolli kehtestamise strateegia, milleks on eneseõigustusrepertuaaride esitamine.

Kliendi võimul on nii negatiivseid kui positiivseid aspekte. Kuna sotsiaaltöö on suunatud inimeste võimustamisele ja vabastamisele (Hare 2004), siis peabki kliendi kavatsustel olema määrav mõju koostöödialoogile ja muutuste kavandamisele (Beresford 2001, Parton, O’Byrne 2000, 184). Seejuures tuleb sotsiaaltöötajal olla teadlik sellest, et eneseõigustusrepertuaaride konstrueerimiseks kasutuskõlblike kultuuriliste ressursside suur hulk võimaldab kliendil küllaltki vabalt improviseerida oma tegude põhjuste ning süü ja vastutuse tõlgendamisel. Klient esitab repertuaare, et näidata end moraalselt vastuvõetava ja suhtlemiskompetentse isikuna, vältida oma probleemide ausat käsitlemist ja pehmemdada enda jaoks formaalset institutsionaalset sundolukorda.

Sotsiaaltöötaja pädevusse peaks kuuluma oskus kriitiliselt analüüsida nii klientide kui

iseenda keelekasutust ning rolli interaktsiooniprotsessis. See seisukoht kajastub ka Eesti Vabariigi kriminaalhoolduse standardites (2003), mille järgi kriminaalhoolduse alal töötava sotsiaaltöötaja üks ülesannetest on õpetada kliente oma probleemidesse kriitiliselt suhtuma. Kui sotsiaaltöötaja ei suuda läbi näha ega vaidlustada klientide eneseõigustusrepertuaare, soodustab ta taunitava käitumise püsimist. Lisaks sellele on oht, et kriitiliselt käsitlemata jäänud tõlgendusrepertuaarid imbuvad sotsiaaltöötaja enda aktiivsesse keelekasutusse ja hakkavad mõjutama töökultuuri ja sotsiaaltöö mainet, mis kokkuvõttes vähendab ka klientitöö tulemuslikkust.

Sotsiaaltöökultuuris ja sotsiaaltöötajate ettevalmistuses on vaja enam tähelepanu pöörata diskursuse teostegevale loomusele, sealhulgas tõlgendusrepertuaaridele. Üksikkliendi mõtlemise ja käitumise korrigeerimine jääb poolikuks, kui sotsiaaltöötajad ei tegele probleemseid toimimisviise soosivate tõlgendusrepertuaaride avastamise ja vaidlustamisega. Alles tõlgenduste muutudes saab muutuda käitumine. Kriitiliselt on vaja üle vaadata ka ennetustöö – see peaks sisaldama avaliku arvamuse positiivset kujundamist, nii et soovitavaid käitumisviise toetavad tõlgendusrepertuaarid oleksid sotsiaalselt käepärast.

Viidatud allikad

- Adams, R., Payne, M., Dominelli, L.** (2005). Transformational Social Work. Teoses: Adams, R., Payne, M., Dominelli, L. (toim.) *Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice*. New York: Palgrave Macmillan. 1–17.
- Beresford, P.** (2001). Social Work and Social Care: The Struggle for Knowledge. *Educational Action Research* 3, 343–353.
- Burr, V.** (2003). Social constructionism. Second edition. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Edley, N.** (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. Teoses: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (toim.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*, London, Sage Publications, 189–228.
- Edwards, D., Potter, J.** (1992). *Discursive Psychology*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Eesti vabariigi kriminaalhoolduse standardid** (2003). Justiitsministeerium. Tallinn. <http://www.vangla.ee/43623> (13.06.2009)
- Gergen, K. J.** (2002). *An Invitation to Social Construction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Gill, R.** (2003). *Discourse Analysis*. Teoses: Bauer, M. W.; Gaskell, G. (toim.) *Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hall, C.** (1997). Social Work as Narrative. Storytelling and persuasion in professional texts. Ashgate.
- Hall, C., Juhila, K., Parton, N., Pösö, T.** (toim.) (2003). *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. London and New York: Jessica Kingsley Publishers.
- Hall, C., Slembrouck, S., Sarangi, S.** (2006). *Language Practices in Social Work: Categorisation and Accountability in Child Welfare*. London: Routledge.
- Hare, I.** (2004). Defining social work for the 21st century. The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International Social Work* 47, 3, 407–424.

- Ilves, K.** (2007). Tõlgendusrepertuaarid kasvatamisest ja karistamisest. Laste esseede analüüs. *Akadeemia* 12, 2706–2723.
- Jokinen, A., Juhila, K., Pösö, T.** (toim.) (1999). *Constructing Social Work Practices*. Ashgate.
- Jokinen, A., Suoninen, E.** (toim.) (2000). *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosi-aali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino.
- Jørgensen, M., Phillips, L.** (2004). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Juhila, K.** (2006). *Sosiaalityötekijaina ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K.** (2009). From Care to Fellowship and Back: Interpretative Repertoires Used by the Social Welfare Workers when Describing their Relationship with Homeless Women. *British Journal of Social Work* 39, 128–143.
- Klement, G.** (2008a). *Joobes sõidukijuhtimise eest karistatud tõlgendavad oma teguviisi. Magistritöö. Käsikiri*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Klement, G.** (2008b). *Joobes sõidukijuhtimise eest karistatud tõlgendavad oma teguviisi. Juhendaja Marju Selg. Selg, M., Linno, M. (toim). Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik V*. Tartu: TÜ Kirjastus, 121–133.
- Linno, M., Selg, M.** (2009). „Ma olen hea ema!” – lastekaitsetöö klientide identiteet nar-ratiivide põhjal. *Sotsiaaltöö*, 6, 4–14
- Matza, D.** (1964). *Delinquency and Drift*. New York: John Wiley & Sons.
- Parton, N., O’Byrne, P.** (2000). *Constructive Social Work: Towards a New Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Potter, J., Wetherell, M.** (1987). *Discourse and Social Psychology*. London, Beverly Hills, New Delhi: Sage Publications.
- Raunio, K.** (2004). *Olemlinen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus. (viimistlemata ver-sioon 13.01.2004).
- Riessman, C. K.** (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage Publication.
- Sykes, G. M., Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22, 6, 664–670.
- Smith, R.** (2008). *Social Work and Power*. Basingstock, New York: Palgrave Macmillan.
- Trotter, C.** (2009). *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice*. London [etc.]: Sage.
- Van Leeuwen, T.** (2008). *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: University Press.

Marju Selg (1951) – vt tutvustust lk 14.

Üliõpilased ja nende juhendajad sotsiaaltöö praktikast Tartu Ülikoolis ja Sør-Trøndelagi kolledžis

Sotsiaaltöö õpetamine on keerukas ülesanne, kus õpetajal tuleb tudengile edasi anda sotsiaaltöö teooria, praktilised kogemused ning väärtused. Ehkki sotsiaaltöö praktika on erialaõpingutes olulisel kohal, on tihti raske otsustada, mis peaks olema praktika sisu ja kuidas seda õpetada. Erialakirjanduses tõdetakse, et sotsiaaltöö praktikale osutatakse teadusuuringutes vähe tähelepanu. Artikkel käsitleb Eestis ja Norras läbiviidud võrdlevat uurimust, mis püüdis leida vastust küsimustele, mis on hea praktika. Uurimuses tunti huvi, kuidas on Eestis ja Norras praktika korraldatud, kes on hea juhendaja ja kes on hea juhendatav ning millised on praktikajuhendajate ja tudengite vastastikused ootused.

Riina Kiik, Reeli Sirotkina

Sissejuhatus

Sotsiaaltöö praktika¹ on erialaõpingutes olulisel kohal, ühendades endas igapäevast tööd, sotsiaaltöö väärtusi ning teooriat. Samas on sotsiaaltöö õpetajal raske otsustada, mis on sotsiaaltöö praktika ning mis veelgi tähtsam, kuidas seda õpetada.

Artikli autorid on mõlemad oma õppejõukarjääri jooksul vastutanud sotsiaaltöö üliõpilaste praktika eest. Viimastel aastatel on praktika küsimust Tartu Ülikoolis pidevalt diskuteeritud: kas seda on vaja? peaks see olema kohustuslik? millises mahus? mis on praktika eesmärgid ning õpiväljund? Küsimusi on rohkem kui vastuseid. Nende küsimustega põhjalikumalt tegelemiseks pakkus võimaluse aastatel 2007–2008 koos Sør-Trøndelagi kolledžiga (Norra) läbi viidud projekt „Teooria ja praktika integratsioon: teadmiste arendamine praktikas”. Projekti eesmärk oli tugevdada sotsiaaltööd õpetavate asutuste koostööd praktikaasutustega ja selleks viidi muuhulgas läbi uurimus sotsiaaltöö praktika kohta Eestis ja Norras. Meid huvitas, kuidas on praktika korraldatud, millisena näevad mõlema maa tudengid ja praktikajuhendajad sotsiaaltöö praktikat õppekavas, kuidas nad hindavad praktika korraldust ning millised on nende vastastikused ootused.

Pikaajalise sotsiaaltöö traditsiooniga Norras on sotsiaaltööalane ettevalmistus olnud aastaid kolmeaastane ning toimunud enamasti kolledžites. Mõned üksikud kolledžid on ülikoolide allasutused. Võrreldes Eestiga, eriti Tartu Ülikooliga, on Norra sotsiaaltööharidus tunduvalt professionikeskem ja vähem akadeemiline. Vaatamata sellele, kas sotsiaaltöö eriala õpetatakse kolledžis või ülikoolis, kehtib kõikidele õppekavadele üks riiklik raamõppekava. Selle õppekava kohaselt on praktiliselt ja praktiliste oskuste õpetamisel suurem osakaal kui teaduspõhistel teadmistel ja erinevatel uurimismeetoditel. Lähtudes sellest, et sotsiaaltöö on suuresti praktikale orienteeritud eriala, oli meie arvates põhjendatud Tartu Ülikoolis ja Sør-

¹Praktika all mõeldakse käesolevas artiklis õppeainet sotsiaaltöö õppekavas, mille eesmärk on anda sotsiaaltöö tudengitele esimesi kogemusi oma erialast.

Trøndelagi kolledžis võrdleva uurimuse läbiviimine, mille peamine küsimus oli, milline on hea sotsiaaltöö praktika praktikantide ja nende juhendajate arvates.

Käesoleva artikli eesmärk on analüüsida sarnasusi ja erinevusi sotsiaaltöö praktika õpetamises Eestis ja Norras. Artikli alguses anname teoreetilise ülevaate sotsiaaltöö praktikast kui otsustava tähtsusega õppeainest pädevate ja oma elukutset väärtustavate sotsiaaltöötajate koolitamisel. Seejärel võrdleme üliõpilastele pakutavaid praktikavõimalusi Eestis ja Norras ning eelmainitud kõrgkoolides. Artikli teises pooles tutvustame projekti käigus läbi viidud empiirilise uurimuse tulemusi ja arutleme teooria ja praktika osatähtsuse üle sotsiaaltöö õppekavas.

Teoreetiline taust

Viimastel aastatel on rahvusvahelistes sotsiaaltööd käsitlevates ajakirjaartiklites palju juttu sotsiaaltööharidusest, sealhulgas praktika kui aine õpetamisest (Proctor 2007; Noble 2001; Mohan 2008; Barlow jt 2006). Samuti on praktika osatähtsus suur ka erialaõpikutes.² Noble (2001) keskendub enam reflektiivsele praktikamudelile ning teooria ja praktika ühisolele ja integreerimisele, Proctor (2007) vaatleb sotsiaaltöö praktikat läbi tõenduspõhise praktika prisma, tema lähenemise põhiküsimuseks on see, kuidas ühendada teooriat ja praktikat nii, et see edendaks tõenduspõhist praktikat. Mohan (2008) on pikemat aega kritiseerinud sotsiaaltöö staatuse legitiimsust, sealhulgas ka sotsiaaltöö õpetamist.

Kuna sotsiaaltöö tervikuna on väga mitmetahuline, on raske öelda, mis on sotsiaaltöö õpingute kõige olulisem osa. Õppejõud võib tihti leida ennast dilemma ees, mis puudutab sotsiaaltöös põhilist – kuidas selgitada tudengile sotsiaaltöö eetilisi tõekspidamisi ning samas õpetada professionaalset ning ratsionaalset käitumist/otsuste tegemist (vt Banks ja Gallagher 2008; Trevithick 2005; Heinonen ja Spearman 2001). Sotsiaaltöös on väga erinevaid tööharusid nagu kogukonnatöö, lastekaitsetöö, juhtumikorraldus jne. Õppejõud seisab vastutusrikka küsimuse ees, kuidas aidata tudengil omandada koostöös praktikajuhendajaga kõik tööks vajalikud oskused. Sotsiaaltöö üldettevalmistuse puhul peab tudeng omandama mitmekesised oskused, et töötada nii mikro- kui makrotasandil. Rogers (1995, viidatud Noble 2001, 348) väidab, et üks põhjus, miks praktika on pälvinud nii vähe uurijate tähelepanu, võib peituda ka asjaolus, et mikrotasandi oskusi peetakse liiga tähtsateks.

Praktikajuhendaja jagab juhtnööre, demonstreerib oskusi ning õpetab sotsiaaltööd vahetus kontaktis tudengiga, privaatsetes tingimustes ning eemal ülikooli sekkuvatest hindamis-meetoditest (Noble 2001, 349). Brodie (1993, viidatud Doel ja Shardlow 2005, 5) tõdeb, et olenemata praktikateemaliste raamatute arvukusest, teame väga vähe supervisiooni protsessist üldiselt ning eriti sellest, mis toimub praktikajuhendaja ja praktikandi vahel praktika käigus. Samuti puutuvad ülikoolide praktikajuhendajad kokku tõsiasjaga, et juhendamise kvaliteet praktikaasutustes erineb, praktika kui õppeaine pole õppekavas prioriteediks ja on pigem marginaliseerunud (Noble 2001, 348). Samas näitavad uuringud (nt Shardlow jt 2002), et praktikajuhendajad näevad juhendamises väljakutset ning iseenda praktika reflekteerimise võimalust, mis motiveerib end täiendama ja uusi teadmisi hankima.

Praktika korraldus Eestis ja Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekavas

Eestis õpetatakse sotsiaaltööd bakalaureuse tasemel kahes ülikoolis ja neljas kolledžis.

²Vaata näiteks Pamela Trevithick „Social work skills: a practice handbook” (2005).

Õppekavade aluseks on sotsiaaltöötaja kutsestandard³ Kutsestandard on oma loomult oskuste ja teadmispõhine, selles on loetletud üldised oskused ja teadmised (keeleoskus, majanduse alused, seadused jne), põhioskused ja -teadmised (inimõigused, inimese areng, eetika jne), erioskused ja -teadmised (oskused ja teadmised, mis kuuluvad laste, eakate ja teiste kliendirühmadega töötamisele spetsialiseerumise juurde) ning isiksuseomadused. Praktika korraldus sõltub ülikooli ja rakenduskõrgkooli võimalustest ning prioriteetidest. Ülikooliseadus ja rakenduskõrgkooliseadus annavad praktika korraldusele erineva raamistiku, sõnastades ülikooli ja rakenduskõrgkooli tegevussuunad ja põhimõtted.⁴ Kõikides ülikoolide bakalaureusetaseme õppekavades on sotsiaaltöö praktika esindatud 6–9 EAP (Euroopa ainepunktisüsteemi ainepunkt) ulatuses ning kuni 45 EAP ulatuses rakenduskõrgharidust pakkuvates koolides.

Magistri tasemel annavad õpetust vaid ülikoolid – Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool. Praktika korraldus on nii sisuliselt kui vormiliselt iga kõrgkooli enda korraldada. Samas võib kindlalt väita, et kõik kõrgkoolid püüavad praktika jooksul integreerida teoreetilisi teadmisi ja praktilisi oskusi, edendada koostööd praktikaasutuste ja kõrgkooli vahel ning jõudumööda koolitada praktikajuhendajaid (vt Aunapuu 2009; Angerjäv 2009).

Praktika positsioon Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekavas on olnud ajas muutuv. Sotsiaaltöö taasõpetamise algusest 1992. aastal moodustas sotsiaaltöö praktika nelja-aastasest õppekavast 24 EAP. Alates Bologna protsessist 2002. aastal on praktika olnud õppekavas valikainena ning tudengid võisid valida vaatlus-, osalus- või eripraktikat kokku 18 EAP ulatuses. Vaatluspraktika kuulub sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialamooduli kohustuslike ainete hulka taas 2008./2009. õppeaastast. Praktikat soovitatakse sooritada pärast esimest õppeaastat. Hiljem on tudengitel võimalik valida osalus- ning eripraktikat erialamoodulite seast.

Praktika korralduse jaoks pole Tartu Ülikoolis ette nähtud eraldi töötajat. Üldjuhul on praktika koordineerimine ühe õppejõu lisaülesanne. Praktika korraldus on oma iseloomult demokraatlik, tudeng saab ise valida praktika koha ning praktika sooritamise aja. Praktikabaaside leidmisel pole probleeme tekkinud. Pabereid/vorme, mida tudeng praktika jooksul peab täitma, pole palju. Praktika jooksul koostab tudeng 3–5 leheküljelise praktikaaruande, milles kirjeldab praktikaasutuse struktuuri ja eripära, esitab praktika eesmärgid ning reflekteerib praktilist toimunut. Sellele lisandub ühe juhtumi analüüs, tavalise tööpäeva kirjeldus ning juhendaja hinnang. Praktikaaruannet kaitseb tudeng praktikaseminaril. Praktika toimumise ajal osaleb tudeng praktikaseminaridel, kus arutletakse praktika käiku, otsitakse lahendusi ja jagatakse kogemusi. Igakuistel seminaridel toimub ka praktikaaruannete kaitsmine.

Kindlasti elavdab Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika praktikaseminare välisüliõpilaste osalemine igakuistel praktikaseminaridel. Sel juhul toimuvad seminarid inglise keeles. Välisüliõpilaste refleksioon Eesti hoolekandes kogetu kirjeldamiseks on rikastanud Tartu tudengite arusaama meie hoolekandesüsteemist ning välisüliõpilased saavad kogemuse meie tudengitega suhtlemisest ning praktikaga seotud rõõmudest ja muredest. Bakalaureuseõppe tudengitele on suureks väljakutseks praktikaaruande kaitsmine inglise keeles. Samuti rikastab seminarid Tartu Ülikooli tudengite praktika välismaal.

³Vaata kutsestandardi kirjeldust: <http://www.kutsekoda.ee/>.

⁴Ülikooliseadus (RT I 1995, 12, 119) rõhutab arendus- ja teadustegevust. Rakenduskõrgkooli seadus (RT I 1998, 61, 980) sätestab § 19, et lõpetanu peab olema läbi teinud ka õppepraktika.

Praktika korraldus Norras ja Sør-Trøndelagi kolledžis⁵

Hetkel õpetatakse Norras sotsiaaltööd bakalaureuse tasemel 13 kõrgkoolis, millest kaks kuuluvad ülikooli koosseisu. Enamik kõrgkoolidest pakub kolmeaastast bakalaureuse-programmi, kolmes kõrgkoolis on ka magistriprogramm. Erandiks on Trondheim, kus bakalaureuseõpe toimub kolledžis ja kaheaastane magistritaseme koostöös ülikoolis.

Sotsiaaltöö eriala bakalaureusetaseme koolitust reguleerib riiklik õppekava. (*Rammeplan ... 2005*). Riiklik õppekava annab kohalikele õppekavadele aluspõhimõtted. Viimane riiklik õppekava, mis kinnitati 1.12.2005, on 34-leheküljeline dokument, kus on kirjas juhtnöörid kõigile sotsiaaltööd õpetavatele asutustele. See sisaldab nii ajaloolist kui hetkeülevaadet sotsiaaltöö õpetamisest, kirjeldab sotsiaaltöö väärtusi, sotsiaaltöö õpetamise eesmärke, õppimis- ja hindamisvorme, töökoha saamise võimalusi, sotsiaalpoliitikat ja sotsiaaltööd, sotsiaaltöö praktika korraldamist jne. (Kiik 2008)

Riikliku õppekava (180 EAP) kohaselt on õpetatavad põhiained jaotatud viide rühma: ühiskonnateadused, psühholoogia, juriidilised teadmised, sotsiaaltöö teoreetilised alused, sotsiaaltöö meetodid. Põhiainetele lisanduvad kohustuslikud kõrvalained ja praktika. Riiklikus õppekavas on määratud praktika miinimumstandard (42 AP), millest vähemalt 30 EAP ehk siis üks semester peab olema otseselt seotud klienditööga (=osaluspraktika). (*Rammeplan ... 2005*)

Trondheimi kolledžis (HIST) antakse sotsiaaltööharidust alates 1962. a (Kiik 2008). Iga-aastane vastuvõtt on 70–90 üliõpilast sõltuvalt sellest, kui palju õpekohti riik tellib. See tähendab ka seda, et iga aasta sügissemestril vajavad praktikakohta 70–90 üliõpilast. Osaluspraktika toimub viimase, kolmanda õppeaasta sügissemestril.

Kolledžis töötab täiskohaga praktikakonsultant, kelle peamine ülesanne on üliõpilastele praktikakoha leidmine. Vastavalt õppekavale (*Fagplan... 2009*) vastutavad praktikakonsultant ja programmijuht kooli ja praktikaasutuste koostöö sujumise eest. Üliõpilased võivad avaldada soovi meelepärase praktikakoha saamiseks, samas ei garanteeri soovivaldus veel kohta. Praktikale saatmise/minemise protseduur algab üks semester enne praktikat ehk siis teise õppeaasta kevadsemestri alguses. Tavaliselt on selleks infopäev. Üliõpilased täidavad avalduse, kus on võimalik järjestada kolm eelistatud kohta või valdkonda. Avalduses märgitakse ära ka see, kas praktikakoht on n-õ praktikapiirkonnast väljaspool (tavaliselt määravad praktikapiirkonna maakonna piirid). Ülejäänud ajal tegeleb praktikakonsultant kohtade leidmisega. Mõningate eranditega üliõpilaste soovid rahuldatakse. Paljude aastate kogemused näitavad, et umbes 10–15% üliõpilastest saavad oma praktikakoha väljaspool oma praktikapiirkonda, näiteks Oslos või Bergenis, ning teist samapalju praktiseerib välismaal. Eriti populaarsed on Aafrika riigid. Välismaale praktikat sooritama minnes on üliõpilasel suhteliselt vabad käed nii praktikakoha kui juhendaja valikul. Esmatähts on elamise ja isiklike kontaktide olemasolu. Tavaliselt on igal üliõpilasel enne suvepuhkuse algust oma sügisel algava praktika koht teada.

Praktikaperioodiks on igale üliõpilasele määratud oma kontaktisik, kelleks on mõni sotsiaaltöö aineid õpetav õppejõud. Kontaktisik on pidevas ühenduses üliõpilasega ja praktikaasutusega. Üliõpilaste arv ühe õppejõu kohta kõigub, üsna tavaline on kontakt 6–10 üliõpilasega. Praktika on korraldatud koostöös kooliga, st üliõpilased on ka praktika ajal teatud arv päevi koolis (Moe ja Kiik 2008). Praktikale minnes peab üliõpilane esimese kolme nädala jooksul

⁵Norras on sotsiaaltöö õpetamine algusest peale toimunud kõrgkoolides (*sosialhøgskole*), mida tõlgitakse inglise keelde „college”. See omakorda kõlaks eesti keeles kui kolledž. Samas pole Norra kõrgkoolid võrreldavad Eesti kolledžitega, sest nii mõneski Norra kõrgkoolis pakutakse magistritaseme kursusi, mis on võrreldavad Eesti ülikoolide magistritaseme kursustega.

püstitama praktika eesmärgid, kui pool praktikat läbitud, tuleb esitada kohustuslik vahearuanne⁶ ja praktika lõppedes esitab üliõpilane 10–15 leheküljelise aruande, mis tuleb kaasüliõpilaste ees ette kanda. Üliõpilasel on kohustus saada nädalas 2 akadeemilist tundi juhendamist praktikajuhendajalt. Magistri tasemel praktikat pole.

Uurimismaterjal ja meetod

Saamaks vastust küsimusele, milline on *hea sotsiaaltöö praktika* praktikantide ja nende juhendajate arvates, korraldati 2007./2008. õppeaastal projekti raames empiiriline uurimus. Kahes riigis kokku viidi läbi 6 fookusgruppiintervjuud tudengite ja praktikajuhendajatega, milles osales kokku 25 respondenti. Kolm intervjuud toimus Tartus (kokku 12 respondenti) ja kolm Trondheimis (kokku 13 respondenti). Intervjuud kestsid keskmiselt üks tund, uurimuse läbiviijad lindsistasid need ning tegid paralleelselt märkmeid. Norras intervjuueeriti respondente nende emakeeles. Kogu norrakeelse materjali tõlkis üks artikli autoritest eesti keelde. Transkribeerimine toimus vahetult pärast intervjuud. Eestis esindas selles uurimuses kaks rühma sotsiaaltöötajaid/praktikajuhendajaid ning rühm praktika läbinud üliõpilasi. Norras viidi läbi üks intervjuu sotsiaaltöötajate/praktikajuhendajatega ning kaks intervjuud üliõpilastega. Respondendid nii Eestis kui Norras olid valitud selle järgi, et kõigil pidi olema praktikakogemus. Praktikajuhendajatel oli juhendaja kogemust 3–16 aastat. Üliõpilastest respondendid olid oma praktika sooritanud ja praktikaaruande kaitsnud vahetult enne intervjuude tegemist.

Fookusgruppi intervjuu meetodit kasutatakse sageli inimeste arvamuste, teadmiste, hoiakute ja hinnangute teadasaamiseks (Wibeck 2000). Morgan'i (1998) arvates on fookusgruppi puhul oluline nii uurija poolt määratud teema kui grupiliikmete interaktsioon. Intervjuueeritavad inspireerivad üksteist, töötavad koos ja täiendavad üksteise arvamusi etteantud uurimisteemal (O'Leary 2005, 173). Uurijad pakkusid välja järgmised teemad: kooli ja praktikaasutuse koostöö; praktikajuhendaja ja praktikandi koostöö. Iga fookusgruppi intervjuu algas avatud küsimusega, *miks on praktika sotsiaaltöös oluline?* See küsimus algatas grupis arutelu, mis eri gruppide puhul võttis küll erineva suuna, ent käsitletavate teemad kujunesid sarnasteks. Intervjuueerijate roll seisnes enamasti täpsustavate küsimuste esitamises, vajadusel teema juurde tagasi juhtimises ja jälgimises, et kõik fookusgrupis osalejad saaksid võrdselt sõna. Grupiaruteludes osalesid aktiivsemalt praktikajuhendajad, üliõpilased olid napisõnalisemad, kuid grupidünaamika toimus nii juhendajate kui üliõpilaskogruppide puhul.

Pärast transkribeerimist ja märkmete ümberkirjutamist toimus empiirilise materjali kvalitatiivne sisuanalüüs (O'Leary 2005, 256). Materjali analüüs teostati mitmes osas: esmalt maade kaupa, siis vaadeldi praktikajuhendajate ja praktikantide intervjuusid ning seejärel otsiti ühiseid nimetajaid ehk teemasid, mis gruppides kordusid. Viimasena analüüsiti vaadeldud gruppide omavahelisi erinevusi ja sarnasusi. Selles artiklis annavad autorid ülevaate uurimistulemustest, mis puudutasid järgmisi teemasid: mida tähendab praktika hea korraldus; mida tähendab olla hea juhendaja; mida tähendab olla hea praktikant.

Kogutud empiiriline materjal ei võimalda teha üldistusi. Küll aga annavad uurimistulemused uusi ja olulisi teadmisi. Uurimuse läbiviijad olid teadlikud võimalikest takistustest riikide võrdlevates uuringutes (näiteks erinev keeleline ja kultuuriline taust ning sotsiaalpoliitiline areng), kuid neid takistusi püüti ületada, sõnastades küsimused võimalikult lihtsalt ja arusaadavalt.

⁶Vahearuanne kujutab endast kuni kahetunnist koosolekut, kus osalevad üliõpilane, juhendaja ja kooli poolt määratud kontaktisik.

Uurimistulemused

Mida tähendab hea praktikakorraldus?

Nagu võis eespool lugeda, on praktika korraldus Eestis ja Norras erinev. Trondheimis on kõik üliõpilased praktilal üheaegselt, mis võimaldab koolil leida erinevaid vorme, kuidas teha praktikat sisulisemaks, eesmärgipärasemaks ja huvitavamaks. Samas esitab ühine praktikasemester väljakutse praktikakonsultandile, kelle ülesanne on tagada praktika koht igale üliõpilasele. Tartus on praktika korraldamisel juhendajal suhteliselt vabad käed. Praktikakoha leidmine pole keeruline, kuna üliõpilased pole praktilal üheaegselt. Samas piirab eri aegadel praktika sooritamise võimalusi teha samas koostööd kooliga.

Trondheimi üliõpilastel on enne praktikale minekut nädalane sissejuhatav seminar, kuhu on kutsutud ka praktikajuhendajad ja võimalusel endised praktikandid. Nädala jooksul vaadatakse üheskoos läbi kõik olulisem, mida on vaja praktika ajal teha.

Norra üliõpilaste arvates on selline praktika korraldus väga hea. Enne praktikale minekut on võimalik teada saada, mis ees ootab, kes on kooli poolt määratud kontaktisikud ja millised on nõudmised.

See nädal oli vajalik, hea oli kuulda ja saada kinnitust, et see on praktika. Meil üliõpilastena on võimalus teha vigu ja küsida. See on meie prooviperiood enne päris tööelu algust. (Norra üliõpilane)

Norra praktikajuhendajad leidsid, et sissejuhatav nädal on hea, kuigi nii mõnigi tunnistas, et ta ise pole kohal käinud. Praktikajuhendajad pidasid vajalikuks otseselt neile suunatud tegevusi, näiteks paaripäevast seminari enne praktikaperioodi algust või siis mõnda päeva sissejuhatavast nädalast, kus juhendajatele oleks oma programm.

Kõige olulisemaks pidasid aga Norra juhendajad praktikaperioodil järjepidevat kontakti kooliga. Juhendajad pidasid loomulikuks, et kool on huvitatud sellest, kuidas üliõpilastel läheb. Juhendajad nimetasid ka seda, et üliõpilasele on oluline tunne, et teda jälgitakse. Ei piisa juhuslikest telefonikõnedest ja ühest kohustuslikust praktikakülastusest, ootused koolile on suuremad.

Eraldi peatusid Norra praktikajuhendajad „probleemsete üliõpilaste” teemal. Probleemseid juhtumeid on küll harva, kuid neid siiski esineb. Juhendajate arvates on kool pannud kogu vastutuse praktikaasutusele ja konkreetsele juhendajale, kes peab selgitama, kas tudeng sobib või ei sobi sotsiaaltöötajaks. Sellistel juhtudel on hädavajalik pidev koostöö ning eelnev informatsioon üliõpilase kohta.

Õpetavatel õppejõududel on suures osas pilt selge, missuguste üliõpilastega on tegemist ja võiks seda teadmist ka juhendajatega jagada. Mitte nii, et meile tuleb üllatus ja siis teeb kool ka üllatatud näo, aga samas paluvad meil kirjutada arvamuse, et [üliõpilane] ei sobi. Meie ülesandeks jääb üliõpilase väljajuhendamine õpingutest. (Norra praktika-juhendaja)

Tartu üliõpilased saavad juhtnõore sissejuhatavast loengust, mille käigus arutatakse nõudeid praktikandile, praktika eesmärke ning ootusi praktikale. Üliõpilaste arvates on praktikaaine korraldus selge. Pigem tekitab hirmu praktikakoha otsimine, aga ka selles suhtes saab abi ja

toetust, kui seda küsida. Enamusele Eesti tudengitest meeldis paindlikkus praktikakoha otsimise ja aja suhtes, samas tundsid intervjueeritavad puudust sellest, et praktikal oleks kindel vorm.

Olen väga rahul – hea, et vabad käed on antud. Aine raames võiks tekitada ühtse grupi.
(Eesti üliõpilane)

Mõlema riigi üliõpilastele oli tähtis, kuidas neid praktikaasutuses vastu võeti ja neisse suhtuti:

Juhendaja koha pealt on hea see, kui juhendaja tutvustab sind kõikidele. See on märk, et sinusse suhtutakse kui järelkasvu. (Eesti üliõpilane)

Praktikajuhendaja on praktika ajal võtmeisikuks. Juhendaja roll on luua tingimused, et mina praktikandina tunneks end hästi. Juhendajal lasub suuresti vastutus, kas minu praktika õnnestub või mitte, on ta minust tegelikult ka huvitatud või mitte. (Norra üliõpilane)

Tartus enne üliõpilase praktikale asumist tavaliselt kohapealse juhendajaga kontakti pole. Eesti praktikajuhendajad arvasid:

Aga otsest kontakti...tunnen puudust otsesest kontaktist. Ei tea, kes koolipoolne juhendaja /.../ tutvustav loeng oleks hea. Ei tea, mis teadmised on olemas koolist /.../ hea kui asutus saaks tutvustada, mis neid üliõpilasi ees ootab /... / isiklik kontakt on vajalik, kas või telefoni teel.

Mõlema maa praktikajuhendajad tõid välja vajaduse praktikajuhendajate koolituse järele. Norra kolleegid nimetasid, et kunagi pakkus kolledž sellist koolitust, aga viimastel aastatel pole seda olnud. Praegusel ajal korraldatakse vaid infopäevi, mis ei asenda koolitust. Samas on huvi õppekavade sisu, kasutatava kirjanduse, eksami vormide jms vastu suur. Praktikud soovivad olla kursis sellega, mida koolis praegu õpetatakse ja uuritakse.

Mina käisin koolis kümme aastat tagasi. Muidugi ma tahan teada, millised on nüüdsed rõhuasetused, milliseid raamatuid loetakse ja mis teemadel arutletakse. (Norra praktikajuhendaja)

Tahan ajaga kaasas käia. Kool peaks olema ka huvitatud meie koolitamisest, me peaks astuma ühte sammu /.../ ning ma saaks end erialaselt täiendada, oma professionaalsust proovile panna. (Eesti praktikajuhendaja)

Norra praktikajuhendajad näeksid hea meelega juhendamise kursust näiteks magistritaseme programmi ühe osana. Aine eest saaks punkte ja tunnistuse, mis võimaldab tõendada erialast enesetäiendust. Erinevalt Eesti juhendajatest olid Norra juhendajad optimistlikud selles, et vajadusel tööandja maksab koolituse eest, kuna tööandja on võtnud kohustuse olla praktika- baasiks. Selline koolitus aitaks kaasa praktikaasutuse pädevuse hoidmisele ja tõstmisele.

Ka Eesti praktikajuhendajad suhtusid koolitusse positiivselt, kuid koolituse sisu ja vormi suhtes ühist arvamust polnud. Mõned leidsid, et intensiivne nädalalõpp sobiks niisuguseks koolituseks.

See annaks võimaluse potentsiaalsete juhendajate tekkimiseks, saavad julgust. Saab selgemaks ehk see, mida teen, aga ka see, mida minult oodatakse. (Eesti praktikajuhendaja)

Kui on praktika, juhendamine, siis on ka koolitamine. Juhendaja peaks oskama õpetada. Võiks koolitus olla, aga raha eest ei tuleks. Peab leidma mingi teise vormi. (Eesti praktikajuhendaja)

Tartu praktikajuhendajate intervjuust koorus välja idee, et juba kooli ajal võiks hakata kujundama sotsiaaltöötajate karjääri, vähemalt jagama selle kohta sihikindlamalt infot. See võimaldaks näiteks sisse viia tööjuhendamise koolituse magistri tasemel. Sotsiaaltöötajad võiks sarnaselt arstidele hakata kasutama tiitlit *sotsiaaltöötaja-õppejõud*. Tiitel määratleks ka staatuse, mis võimaldaks hinnata praktilist kogemust sotsiaaltöös ning selle edastamist üliõpilastele. Sotsiaaltöö õppejõududest saaks niimoodi kujundada pidevaid koostööpartnereid, kellega arutada õppekava koostamise küsimusi, praktika korraldamist ja kellele saaks loota ning keda usaldada. Samas annaks selline ametinimetus asutusesiseselt enesekindlust ning võimaluse olla oma asutuse käepikenduseks koostöös õppeasutusega. See võimaldaks samuti järjepidevalt arendada sotsiaaltöö eriala, kus teoreetiliste teadmiste ja praktilise kogemuse integreerimine oleks igapäevase töö loomulik osa.

Kes on hea juhendaja?

Kogu praktikaprotsess on koostöö. Koostöö kooli ja praktikakoha vahel, aga ka juhendaja ja üliõpilase vahel. Meid huvitas küsimus, kes on hea juhendaja. Üllatav oli, et mõlema maa juhendajad vastasid nagu ühest suust „*vaata mind, vaata mind, mina olen hea juhendaja*”. Juhendajate arvamused olid väga sarnased, enamus rõhutas usaldamist, rääkimis- ja kuulamisoskust, aega ja soovi olla juhendaja, nõudlikkust.

Peab julgema lasta tudengil ise teha, peab tundma piiri ära. Peab suutma rääkida, rääkida, rääkida. Sisemine motivatsioon peab olema. Pead olema nõudlik ja natuke kiuslik /.../ Raske ennast kiita, tuleb hääl kähedaks rääkida, rääkida kõvasti väliskõrva jaoks. Aitab ka endale asja selgitada. Peab juhendamiseks valmis olema, peab suutma koormust, pinget ja uut emotsiooni taluda. Valmis olema ebamugavateks küsimusteks, kuna võlgu ei taha jääda, otsid küsimusele vastust. (Eesti praktikajuhendaja)

Ma kohe ootan, kui üliõpilased tulevad, siis tunnen, et õpin ise ka. Õpin nende küsimustest, nende arvamustest ja tähelepanekutest. See annab energiat ja hoiab minu professionaalsust kaasajas/.../ huumor on oluline, nii hea, kui saad koos tööiste tõsiste asjade üle nalja visata. (Norra praktikajuhendaja)

Üliõpilased tõid hea juhendaja puhul esile samad omadused. Esimesel kohal oli tudengite arvates motiveeritus ja abivalmidus, oluliseks peeti ka pädevust. Trondheimi üliõpilaste arvamust ilmestab järgnev tsitaat:

Ma lähen praktikale õppima ja mitte õpetama, minu jaoks on oluline, et juhendaja teab ja oskab, esitab mulle väljakutseid, on minust kui inimesest ka huvitatud/.../ erialane professionaalne keel on oluline ja üksteise mõistmine.

Tartu üliõpilased end nii konkreetselt ei väljendanud, ent pädevuse teemat pidasid oluliseks ka nemad. Eesti üliõpilase arvamus:

[Hea juhendaja] on motiveeritud jagama kogemust ja usaldab, et sul on teadmisi/.../ võtab sinu jaoks aega ning on abivalmis.

Arvamused Eesti ja Norra üliõpilastel olid väga sarnased.

Juhendajatest rääkides peatusime ka nende töö tasustamisel. Siin olid kogemused eri riikides erinevad. Norras on praktika juhendamine olnud alati tasustatud, vahe on vaid selles, kas raha läheb otse juhendajale või praktikaasutusele. Eesti puhul on tavaline, et juhendaja nõudmisel koostatakse töövõtuleping ja talle makstakse tunnitasu alusel. Need juhendajad, kes ei nõua, ei saa ka lepingut. Instituudi eelarves pole eraldi summasid praktikajuhendajatele.

Samas olid kõik juhendajad ühel meelel selles, et saadav raha küll ei motiveeri ja see pole peamine põhjus olla juhendaja. Küll aga näitaks töötasu maksmine tunnustust tehtud töö eest, st sellel on pigem sümbolne väärtus. Suurem osa juhendajaid mainis, et üliõpilaste juhendamine on neile vajadus või soov, pakub erialast vaheldust. Juhendajatele oli oluline saada „... uut nägemust ja pilti ning panna ennast proovile.“

Kes on hea praktikant?

Nii nagu arusaamised heast juhendajast olid mõlemas riigis sarnased, olid seda ka arvamused heast üliõpilasest/praktikandist. Juhendajate arvates on hea üliõpilane/praktikant see, kes teab, kuhu ta tuleb ja mida ta tahab, on ise motiveeritud, aktiivne, näitab oma teoreetilisi teadmisi, oskab analüüsida ja omab kriitilist pilku.

Tartu juhendajate arvates võiks praktikant olla:

...motiveeritud, et mina ei peaks teda motiveerima, miks õppida sotsiaaltööd, miks seadusi vaja tunda /.../ Olulised on eelteadmised ja isikuomadused, et ei oleks nagu tapeet. Oskaks ikka rääkida, kuulata ja näidata, et tunneb ka midagi. /.../ Ta võiks teada, kui palju ta on nõus panustama – mitu AP-d ja mitu tundi.

Trondheimi juhendajate hinnangud langesid paljuski ühte Eesti kolleegidega.

Rõõmsameelne ja positiivse suhtumisega peab olema, uudishimulik ka. Praktikanti tuleb usaldada. /.../ teab, miks ta on valinud just selle asutuse, ning julgeb näidata ka oma nõrku külgi, on struktureeritud ja peab kokkulepetest kinni. /.../ ei soovi isiksuse ja psühhiaatriliste probleemidega praktikante – nendega on tegemist rohkem, kui tahaks.

Üliõpilased tõid välja järgmised punktid: hea praktikant on motiveeritud, kaasamineja, õppustvõttev, julge, näitab ise üles huvi, on tähelepanelik, oskab analüüsida olukordi. Üliõpilased hindasid kõrgelt juhendajate tööd ja olid tänulikud neile juhendajaile, kes oskasid üliõpilastele väljakutseid esitada. Enamus tudengitest soovis teadlikult või alateadlikult saada kinnitust, et nad sobivad sotsiaaltööle. Praktikantidena on nad saanud hakkama oma tööülesannetega ning proovinud rakendada ka oma teoreetilisi teadmisi. Seda ilmestab ühe Norra üliõpilase ütlus:

Mulle meeldib, kui mind kiidetakse, aga asja pärast. Ma tahan teada, mida ma tegin õigesti ja mida valesti. Minu enesehinnangu jaoks on see oluline, aga ka edaspidiseks – teadmine, et saad hakkama ja olen OK.

Intervjuusid analüüsid selgus, et üliõpilastel ja juhendajatel on ühised arusaamad ja ootused oma rollile. See on hea eeldus praktika õnnestumiseks.

Kokkuvõttev arutelu

Sotsiaaltöö praktika ja sotsiaaltöö õpetamise areng kahes uurimuses osalenud riigis on olnud väga erinev. Eestis on sotsiaaltööd taas õpetama asunud üheksakümne aastal, Norras aga on sotsiaaltöö õpetamisel 50-aastane ajalugu. Viimastel aastatel toimunud muutused õpetamises on tuntavad nii Eestis kui Norras. Sotsiaaltöö õpetamine on väga mitmekesine – tudengid ootavad teadmisi, väärtusi ja praktilisi oskusi, et edaspidi oma töös hakkama saada. Nad on nõudlikud praktikajuhendaja suhtes. Üliõpilased ootavad erialaselt tugevat juhendajat, kes teab, mida ja miks ta teeb, ning oskab abstraktseid akadeemilisi teadmisi tõlkida praktikantidele praktilisse sotsiaaltöö keelde. See viitab Noble'i (2001) refleksiivsele praktikamudelile, mille kohaselt teooria ja praktika peavad olema integreeritud ning moodustama sotsiaaltöö õpetamise ühisosa.

Norra, nii ka Sør-Trøndelagi kolledži õppekavas on kuni viimaste aastateni olnud rõhuasetus suuresti praktilistel erialastel oskustel ja nende treenimisel, tunduvalt vähem teaduspõhisusel. Uuringud ja iseseisvad uurimistööd on Norras suhteliselt uus nähtus (Kiik 2008). Tartu Ülikooli sotsiaaltöö õppekavas on praktilal võrreldes Norra riikliku õppekavaga vähe ruumi (18 EAP), ning õppekava on põhiliselt teadmiste-keskne. On kujunenud omapärane olukord, kus ühelt poolt (Norra, Sør-Trøndelagi kolledž) nõutakse tihedamat seost akadeemilisusega ja teiselt poolt (Tartu Ülikool) nähakse selget vajadust rohkem praktikast saadud ainepunktide järele. See kinnitab erinevatest allikatest viidatule, et sotsiaaltöö õppekavas on mõlemat suunda vaja. Põhiküsimuseks on nende omavaheline vahekord ja tasakaal, kui palju ja mida ning millisel viisil õpetada. Tartu Ülikooli puhul on õppekava arengus olnud perioode, kus praktilal on olnud erinev osatähtsus. Nostalgiliselt võiks öelda, et vana neljaaastane õppekava oli parem sotsiaaltöö kui terviku vaatenurgast. Teadmisepõhisus ja praktika olid paremas tasakaalus, kui nad on praeguses õppekavas. Samas on Bologna deklaratsioonist lähtudes lisandunud Tartu Ülikooli õppekavasse ka sotsioloogia, mis tegelikult tähendab seda, et üliõpilased saavad sotsiaaltöö eriala taustaaineid suuremas mahus, ehk isegi liiga palju, võrreldes oma erialaste ainetega. Norras seevastu on kolmeaastane Bologna õppekava suures osas kaetud sotsiaaltöö erialaainetega, taustaaineid on vähem. Sellised valikud mõjutavad praktika osatähtsust ja kohta õppekavas, aga laiemalt ka üliõpilaste ja õppejõudude arusaamasid ja väärtushinnanguid praktika vajalikkusest.

Sotsiaaltöötaja elukutse muutub pidevalt. Tegevuse muutuv iseloom eeldab sotsiaaltöötajalt refleksiivsust, oma tegevuse ja selle lähtekohtade hindamist ning saadud kogemustest õppimist. Sotsiaaltöötaja professionaalsus on sotsiaaltöö arengu ja kvaliteedi tingimuseks. Järelikult on muutusi vaja ka õppekavades. Seepärast lasub sotsiaaltööd õpetavatel haridusasutustel suur vastutus, sest nendel on võimalus ja kohustus kujundada tublisid ja ajaga kaasas käivaid sotsiaaltöötajaid. Nagu uurimistulemustest selgus, ootavad lisaks üliõpilastele ka praktikajuhendajad õppeasutustelt uusi teadmisi ja uusi suundi. Juhendajad ootavad õppeasutusega tõhusat ja pidevat koostööd, mis julgustaks neid oma igapäevatöös praktikante asjalikumalt juhendama ning tagaks ka kindla positsiooni oma organisatsioonis.

Viimasel paaril aastal pööratakse üha enam tähelepanu pädevuspõhisele õppele, mis eeldab stuudiumi jooksul ka praktiliste oskuste omandamist. Tundub, et küsimus on, millises mahus. Mõlemad kõrgkoolid püüavad oma õppekavasid arendades silmas pidada, et

kujuneks side teooria ja praktika või teisisõnu akadeemilisuse ja praktilisuse vahel. Praktika kui õppeaine peaks olema võrdsel positsioonil võrreldes õppekava teiste ainetega. Tudengid ootavad, et praktikale pöörataks enam tähelepanu.

Sotsiaaltöö perspektiivist on huvitav tõdeda, et arstide (ka õdede, juristide ja õpetajate) väl- ja õppes ei ole praktika ja akadeemiliste teadmiste sidumist kahtluse alla seatud. Arusaamatuks jääb, miks sotsiaaltöötaja erialasse ja kutseoskustesse suhtutakse nii vähenõudlikult ega osata erialale iseloomulikke seoseid näha. Olenemata Tartu Ülikoolis toimuvatest muudatustest praktika korralduses (nt koostöö Pärnu kolledžiga ja praktika- baasidega), võiks tulevikus kindlasti proovida ellu viia ideed *praktikajuhendajast- sotsiaaltöötajast*. Meie uurimuse kaudu sai ka Sør-Trøndelagi kolledž teada sellest ideest. Asjaosalistele tundus idee huvitavana ja kindlasti edasist arutelu väärivana. Samas on teada, et Rootsi praktikajuhendajad kasutavad niisugust süsteemi juba pikemat aega. Rootsis on nii, et enne kui saada praktikajuhendajaks, peab sul olema erialane sotsiaaltööharidus ning lisaks tuleb läbi teha praktikajuhendaja põhikursus 15 EAP ulatuses. Seda korraldust arves- tatakse ka sotsiaaltöötajate erialasel atesteerimisel. Ilma juhendajakoolitusega praktikante juhendada ei või.

Kuigi Eesti ja Norra suuresti erinevad, on uurimismaterjali põhjal näha, et sotsiaaltöö sisus ja praktikas on paljugi sarnast. Mõlema maa esindajate arvates on hea praktika aluseks jär- jepidev koostöö sotsiaaltöö õpetavate koolide ja praktikaasutuste vahel, üksteiste vajaduste ja soovide tundmaõppimine ja edastamine. Head praktikat iseloomustab partnerite initsiatiiv- vikus, motiveeritus ja vastastikune usaldus. Intervjuude põhjal oli sarnasus hämmastav. See viitab eriala universaalsusele ja teadmiste ühisele põhjale ning praktikale kui ühele olulise- le osale selles.

Viidatud allikad

- Aunapuu, A.** (2009). Praktika korraldus Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis. *Sotsiaaltöö* 2, 53–54.
- Angerjäv H.** (2009). Praktika korraldus Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis. *Sotsiaaltöö* 2, 55–56.
- Banks, S., Gallagher, A.** (2008). *Ethics in Professional Life: Virtues for Health and Social Care*. Basingstoke: Macmillan.
- Barlow, A. C., Phelan, A., Hurlock, D., Sawa, R., Rogers, G., Myrick, F.** (2006). Virginia: A Story of Conflict in Social Work Field Education. *Affilia: Journal of Women and Social Work* 21/4, 380–390.
- Doel, M., Shardlow, S.M.** (2005). *Modern Social Work Practice: teaching and learning in practice settings*, Aldershot: Ashgate.
- Heinonen, T., Spearman, L.** (2001). *Social work practice: problem solving and beyond*. Toronto: Irwin Publishing.
- Fagplan for sosionomutdanning** / Sør-Trøndelagi kolledži sotsiaaltöö õppekava. www.hist.no (12.06.2009).
- Kiik, R.** (2008). Sotsiaaltööharidus Norras. *Sotsiaaltöö* 2, 53–56.
- Moe, A., Kiik, R.** (2008). Studentens møte med praksis-kunnskapsutvikling i teori og praksis. HUSK arbeidsrapport nr 1. Trondheim: NTNU Trykk.
- Mohan, B.** (2009). Rejoinder to „Reinventing Social Work Education”. *Research on Social Work Practice*. 19, 116–119.
- Morgan, D.** (1998). *The Focus Group Guidebook*. The Focus Group Kit, No 1. Thousand Oaks: Sage.
- Noble, C.** (2001). *Researching Field Practice in Social Work Education: Integration of*

Theory and Practice through the Use of Narratives. *Journal of Social Work*. 1/3, 347–360.

O'Leary, Z. (2005). *Researching Real-World-Problems: A Guide to Methods of Inquiry*. London: Sage.

Procter, E., K. (2007). Implementing Evidence-Based Practice in Social Work Education: Principles, Strategies, and Partnerships. *Research on Social Work Practice* 17, 583–591.

Rakenduskõrgkooli seadus. Riigi Teataja, I 1998, 61, 980 (24.09.2009); RT I 2009, 48, 324 (23.10.2009).

Rammeplan for 3 årig sosionomutdanning /Norra sotsiaaltöö riiklik õppekava (2005). http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/269389-rammeplan_for_sosionomutdanning_05.pdf (11.12.2009).

Sotsiaaltöötaja III, IV, V. (2008). Tervishoiu ja sotsiaaltöö kutsenõukogu. <http://www.kutsekoda.ee/>. 04/11/2009.

Shardlow, S.M., Nixon, S., Rogers J. (2002). The motivation of practice teachers: decisions relating to involvement in practice learning provision. *Learning in Health and Social Care*. 1(2), 67–74.

Trevithick, P. (2005). *Social Work Skills: A Practice Handbook*. Berkshire: Open University Press.

Wibeck, V. (2000). Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. Studentlitteratur: Lund.

Ülikooliseadus. Riigi Teataja, I 1995, 12, 119. (24.09.2009); RT I 2009, 48, 324 (23.10.2009).

Riina Kiik (1967), Ph.D. Trondheimi Ülikooli sotsiaaltöö dotsent ja Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaaltöö instituudi lektor. Teadustegevus on keskendunud sellistele teemadele nagu sotsiaaltöö eriala areng, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika seosed ning eakate heaolu ja elukvaliteet.

Reeli Sirotkina (1970), MSW. Tartu Ülikooli sotsiaaltöö assistent ja Helsingi Ülikooli sotsiaaltöö doktorant. Praktika koordineerimisega tegeleb aastast 2002. Uurimisvaldkondadeks eakate poliitika, rahvusvaheline sotsiaaltöö, sotsiaaltöö mõiste ja areng.

Õpilaskodu kui võimalus käitumuslike erivajadustega õpilastele

Artikkel seab eesmärgiks vastata küsimusele, millistel tingimustel võib algselt normintellekti ja tavakäitumisega lastele mõeldud õpilaskodu olla võimaluseks põhihariduse omandamisel ka käitumuslike erivajadustega õpilastele. Selle teoreetiliseks raamistikuks on sotsiaal-ökoloogiline arenguteooria, milles kool ja õpilaskodu on vaadeldavad kui mikrokeskkond, mis loob eeldused erineval põhjusel pere toetuse ta jäänud lapse sotsialiseerimiseks ja resilentsuse (säilnõtkuse) kujunemiseks, et tagada lapse õigus kohustuslikule põhiharidusele. Artikkel põhineb juhtumiuuringul, mis käsitles Tõstamaa keskkooli õpilaskodu käitumuslike erivajadustega lastele. Uurimuse käigus viidi läbi dokumendianalüüs ja intervjuud õpilaskodu kasvatajate, pedagoogide, endiste ja praeguste õpilastega.

Kristi Talu, Anne Tiko

Artikkel põhineb Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis kaitstud magistritööl „Käitumuslike erivajadustega laste õpilaskodu kujunemislugu Tõstamaa keskkooli õpilaskodu näitel“ (Talu 2009)

Sissejuhatus

Artiklis kajastatava uurimuse aineks on õpilaskodu kui põhihariduse tagamise abinõu. Puuduliku haridusega noorte tulevik on probleemiks ühiskonnale ja noorele endale. Põhiharidus annab võimaluse jätkata õpinguid gümnaasiumis või kutsekoolis ning sel teel omandada parem positsioon tööturul. Ka võivad põhihariduseta isikud põhjustada riigile täiendavaid kulusid sotsiaaltoetuste vajaduse ja suurema kuritegevuse tõttu. Niisiis on oluline, et kõik õpilased omandaksid põhihariduse (Kaugia 2002; Koolikohustuse täitmine ...2007).

Kui peret on tabanud töötus, sellest tulenev vaesus ja abitus või mõni muu tõsine probleem, siis on lapsel väga raske olla koolis edukas (Tiko 2004; Tiko, Rannala 2007). Eestis on üheks võimaluseks toetada sotsiaalsete toimetulekuraskustega peredest pärit lapsi hariduse omandamisel haridus- ja teadusministeeriumi poolt 2002. aastal loodud õpilaskodude programmi kaudu. Õpilaskodu on kooli juurde loodud institutsioon, kus sotsiaalsete toimetulekuprobleemidega ja riskiperede lapsed saavad elada üldjuhul viis päeva nädalas, käia koolis ja tegelda huvitegevusega. Sellisena toetab õpilaskodu laste toimetulekut põhihariduse omandamisel, kompenseerides koduse toetuse puudumist.

Õiguslik alus õpilaskodudele loodi põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 16 vastuvõtmisega 2002. aastal (RT 2002:90, 521). Õpilaskodu töökorraldus on kehtestatud haridusministri määrusega 14.11.2002 (RTL 2002:129, 1874). Esimesena alustas tegevust 2000. aastal Krabi põhikooli õpilaskodu. Selle kooli kogemusi arvestades koostas haridusministeerium

seletuskirja haridusseaduse, põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ning alaealiste mõjutusvahendite muutmise seaduse juurde (2002): „Tavakooli juurde moodustatava õpilaskodu sihtgrupiks on normintellektiga ja tavakäitumisnorme järgivad õppurid, kelle jaoks sulandumine toimivasse kollektiivi ning normaalse koolivälise elamis- ja huvitegevuse tingimuste olemasolu säilitab nende eneseväärikuse ja välistab erimärgistuse...”.

Seega on õpilaskodu sihtgrupiks normintellektiga ja tavakäitumisnorme järgivad õppurid, kuid on väga raske leida sobiv koht toimetulekuprobleemidega perede lastele, kellel on ka käitumisprobleeme. Viimasel ajal on haridus- ja teadusministeerium hakanud mõtlema sellele, kuidas mõnede õpilaskodude juures luua võimalus õppimiseks ja arenguks ka käitumuslike erivajadustega lastele. Siin võiks kasu olla Tõstamaa keskkooli kogemusest.

Tõstamaa keskkool läks algusest peale seda teed, et võtta õpilaskodusse teiste hulgas ka Pärnu linna käitumuslike erivajadustega lapsi. Kasutame siinkohal seda terminit, kuna pool neist lastest olid psühhiaatri diagnoositud käitumishäiretega, pool aga oli pahuksis seadusega – kas seadusevastaste tegude eest alaealiste komisjonis arvele võetud või kriminaalkorras tingimisi karistatud.

Paraku polnud selliseks olukorraks ette valmistatud ei võrgustikku ega personali ning seetõttu juhtus algul tihti, et lapsi tuli õpilaskodu nimekirjast välja arvata. Tänapäev on olukord muutunud, sest õpilaskodus töötab professionaalne pedagoogiline personal. Artikkel püüab vastata küsimusele, mis tingimustel saab tavakooli juurde loodud õpilaskodu olla võimaluseks põhihariduse omandamisel ka käitumuslike erivajadustega lastele.

Uurimuse teoreetilised lähtekohad

Artikli teoreetiliseks lähtekohaks on vaade õpilaskodule kui lapse arengu ühele võimalikule mikrokeskkonnale (Bronfenbrenner 1979; Tiko 2007), mis loob eeldused erineval põhjusel pere toetuseta jäänud lapse sotsialiseerimiseks ja resilentsuse (säilnõtkuse) kujunemiseks, et tagada lapse õigus kohustuslikule põhiharidusele.

Sotsialisatsiooni all mõistame kahepoolset protsessi, milles täiskasvanud (vanemad, pedagoogid) seavad lapse käitumisele piirid ja viivad lapse/noore teadvusesse selles kultuurikeskkonnas aktsepteeritavad käitumisnormid ehk sotsialiseerivad, laps aga internaliseerib need normid ehk sotsialiseerub (Montada 1995, 56–61).

Sotsialiseerumisprotsessis kujuneb lapsest üldtunnustatud käitumismallidega arvestav ühiskonna liige. Seejuures on kooli ülesanne toetada nii sotsialiseerumist kui ka isiksuse arengut: seega on kool samal ajal nii sotsialiseerumis- kui ka individualiseerimiskeskond (Nivala 2006). Ühiskonnaelu komplitseerituse tõttu on perekonna kui sotsialiseerimisprotsessi esmase teguri kõrval suurenenud kooli roll selles protsessis, kus väärtuste ja suhtumiste kandjad ja teadmiste edastajad on õpetajad ning kooli teised täiskasvanud. Õpilase ja vähemalt ühe täiskasvanu usalduslikust suhtest sõltub õpimotivatsioon, teadmiste tase ja edasijõudmine, sageli ka koolis püsimine üldse. Erilist tähelepanu vajavad psühhosotsiaalselt ohustatud perede lapsed, kelle toimetuleku toetamine põhineb usaldussuhtel ja positiivsel inimkäsitusel.

Kui arengupsühholoogid on aastakümneid keskendunud arenguriskidele, siis viimastel kümnenditel on tähelepanu all toimetulekutegurid. Räägitakse resilentsusest kui võimest säilitada pädev toimimine kokkupuutes elu ka kõige suuremate stressoritega (Rutter 1985; Phaneuf 2009). Kaitsetegurid toimivad riski puhul nii, et vähendavad riski mõjusid ja soodustavad positiivset kohanemist (Jenson jt 2006, 68).

Keerulises keskkonnas kasvava lapse toimetulekutegureid otsitakse nii tema isiksusest kui ka sotsiaalsest keskkonnast, samuti tähtsamatest elusündmustest (Boyden ja Mann, 2005).

Isiksuse tasandil peetakse oluliseks positiivset enesehinnangut, enesetõhususe kogemust, huvide-hobide olemasolu, internaalset kontrolli, võimet oma impulsse kontrollida.

Sotsiaalse keskkonna teguritena on esile tõstetud ulatuslikku sotsiaalset võrgustikku, püsi-

vat emotsionaalset sidet vähemalt ühe täiskasvanuga; avatud, toetavat ja arendavat kasvukeskkonda ning vanematelt (kasvatajatelt) omandatud mudelit, kuidas probleemidega konstruktiivselt toime tulla (Vanistendael 2007). On uurimusi, kus sotsiaalseid toimetulekutegureid on kirjeldatud nii pere, kooli kui ka kogukonna tasandil (Ungar 2005). Vähemalt üks oluline täiskasvanu lapse elus, toimetulek koolis, huvitegevus ja lapse võimeid toetavad elutingimused tugevdavad säilnõtkust ja kaitsevad käitumishäirete väljakujunemise eest.

Uurimismeetod ja valim

Uurimisstrateegiaks valiti juhtumiuuring (Yin 2003). Juhtumiks on käitumuslike erivajadustega laste õpilaskodu, tegemist on ühe-juhtumi-disainiga. Valitud juhtum on unikaalne seetõttu, et erinevalt teistest õpilaskodudest, kus õpilased on tavakäitumise ja normintellektiga, on Tõstamaa keskkooli õpilaskontingendis algusest peale olnud teiste hulgas Pärnu linna käitumuslike erivajadustega lapsi, kelle jaoks aga puudus ettevalmistatud võrgustik ja pedagoogiline personal. Juhtumianalüüs kui strateegia lubas kasutada andmete kogumisel dokumendianalüüsi ja poolstruktureeritud intervjuud. Dokumentidena vaadeldi kõiki Tõstamaa keskkooli õpilaskodu kohta olemasolevaid materjale aastaist 2001–2008: kasvatustöö päevikuid, käskkirju, kroonikaid, kasvatajate märkmeid, tööplaan, õpilaste seletuskirju.

Valimi kirjeldus. Teemaintervjuu viidi läbi üheksa respondendiga. Tegemist on ekspertvalimiga, s.o valimisse võeti isikud, kellelt saadi rikkalikult informatsiooni:

- Tõstamaa keskkooli õpilaskodu kaks kasvatajat – üks neist algusaastate kasvataja, kes praegu töötab öökasvatajana; teine on töötanud alates 2005. aastast päevakasvatajana.
- Kaks õpilaskodu endist õpilast, kellest üks omandas põhihariduse Tõstamaal, teine arvati kooli nimekirjast välja alkoholiprobleemide tõttu.
- Kaks praegust õpilast, kes on elanud Tõstamaa õpilaskodus viis aastat.
- Kaks Pärnu linna koolisotsiaaltöötajat, kes on alates õpilaskodu loomisest olnud tihedalt seotud Tõstamaa õpilaskoduga.
- Tõstamaa keskkooli õppealajuhataja, kes on algusest peale olnud õigupoolest kooli õpilaskodu töö korraldaja, kontrollija ja nõustaja.

Kuna uurija tundis isiklikult kõiki intervjueeritavaid, siis ei olnud raske saada nõusolekut intervjuudeks¹. Intervjuud toimusid jaanuaris-vebruaris 2009 respondentide soovi kohaselt kooli ruumides. Intervjueeritavad andsid ka nõusoleku öeldu tsiteerimiseks uurimuses. Intervjuude tekstid litereeriti ning nende analüüsimisel on kasutatud tematiseerimist/ kodeerimist.

Viitamisel on kasutatud järgmist tähistust: pedagoogid ja õppealajuhataja – P; sotsiaaltöötajad – S; õpilased – Õ. Dokumentidele viitamisel on töös kasutatud märgistust D1 – kasvatajate märkmed ja D2 – õpilaste seletuskirjad.

Uurimistulemuste analüüs

Õpilaskodu avamise lähtesituatsioon: õpilaste probleemid ja kooli valmisolek

Tõstamaa õpilaskodu avati 2001. aasta sügisel mitme asjaolu kokkulangemisel. Intervjueeritud pedagoogid nägid õpilaskodu avamises majanduslikku investeringut ja moodust suurendada kooli õpilaste arvu.

Tõstamaale oli see kasulik kolmekordselt: õpilaste arvu suurendamine, keskkooli allshoidmine ja riiklik rahastus kui tulus finantseering. (P2)

Õpilaste jaoks olid olemas ruumid ja inimesed, samas õpetajad selleks valmis ei olnud, sest probleemsete õpilaste tulek oli kaasa toomas keerulisi situatioone ja lisatööd, milleks õpetajad

¹ Magistritöö autor on töötanud Tõstamaa keskkoolis õpilaskodu asutamisest peale, olles kasvatusraskustega laste klassi õpetaja. Seega on ta tihedalt kokku puutunud õpilaskodu probleematikaga ja siiani kontaktis paljude endiste kasvandike ja nende vanematega. Viimasel kolmel aastal on autor töötanud koolis ja õpilaskodus ka sotsiaalpedagoogina.

jatel puudusid oskused ja kogemused. Õpetajad olid skeptilised ja kohati isegi vaenulikud.

Ei tahetud linnalapsi: linna poolt tulnud õpilaskoha suur täituvus tõi lisakoormuse, õpilaste erinevad elukombed, ellusuhtumised tõi kaasa probleeme klassis õpilaste vahel, klassijuhatajaga, klassiga; ei soovitud seda lisatööd. (P3)

Esimesel õppeaastal (2001./2002.) võeti õpilaskodusse kümme õpilast, kellest viis olid noormehed ja viis neid. Sooline tasakaal on aastate jooksul säilinud. Järgnevatel õppeaastatel on õpilaskodu kohtade arv suurenenud 30-ni. Pedagoogid kinnitavad, et Tõstamaa õpilaskodu esimesed kasvandikud olid kõik väga probleemsed noored, kellele Tõstamaa kool oli tõepoolest viimane võimalus oma käitumise parandamiseks enne erikooli suunamist. Mitmed neist olid kriminaalkorras tingimisi karistatud, nad olid suunatud kriminaalhooldaja juurde ja Pärnu koolidest välja visatud.

Algusaastail, kui käitumuslike erivajadustega õpilaste osakaal õpilaskodus oli kõige suurem, esines nendega töötamisel palju probleeme. Probleemid olid eelkõige tingitud laste varasemast eluviisist, harjumustest, kujunenud väärtushinnangutest, kodu oskamatuses või hoolimatusest. Õpilased polnud harjunud reeglitest kinni pidama ega vastutama, seega oli nende tavaliseks käitumisviisiks oma ebaõnnestumiste või halbade tegude salgamine, valeamine, teesklemine. Oma plaanide elluviimiseks või soovide täitmiseks mõeldi välja lugusid, teeseldi haiget. Õpilaskodu kasvandikud varastasid poest maiustusi, tuli ette ka üksikuid juhtumeid, kui varastati üksteise asju. Lõhuti õpilaskodu mööblit ja inventari, ent enamasti polnud see tahtlik lõhkumine, vaid kaasnes omavahelise maadlemise või mõllemisega. Kasvatustöö päevikutes kirjeldasid pedagoogid tollaseid õpilasi järgmiselt: *äärmiselt närvilised, ettearvamatud, agressiivsed, esineb palju puudumisi, puuduvad korraharjumused, tarvitab alkoholi, suitsetab. (D1)*

Sagedased seaduserikkumised olid alkoholi tarvitamine õpilaskodus või õpilaskodusse alkoholijoobes ilmumine, ka suitsetamine.

Internaadis joodi korduvalt, terroriseeriti öökasvatajat, kes ei julgenud üldse sisse tulla, ei ilmutud kohale, mindi ilma loata ära, tüdrukud läksid õhtul ära ja sõitsid öö otsa tuttavate autoga ringi ja hommikul tulid pohmellis tagasi, ajasime neid taga. (P3)

Kõik respondendid tõi välja suhtlemisprobleeme, eelkõige õpilaste omavahelistes suhetes.

Omavahelised läbisaamisraskused õpilastel, sest pandi kokku erinevaid õpilasi: kreisisid ja korralikke. Raske oligi see, et meid kõiki nii erinevate isiksustena ühte patta pandi. (Õ6)

Õpilaskodu sisekorraeskirjade järjekindel ja jäme rikkumine või korduv alkoholi tarvitamine oli põhjuseks õpilase kooli nimekirjast väljaarvamiseks². Esimesest kümnest õpilaskodu elanikust lõpetas põhikooli vaid kaks, ülejäänud langesid või arvati koolist esimese-teise õppeaasta jooksul välja.

Õpilaste käitumisviise ja suhtumisi on olnud väga raske muuta. Pedagoogid mainivad, et algusaastail oli väga vähe võimalusi probleemse käitumise juhtumitega toime tulla.

Kuigi õpilastel oli lisaks ainetundidele võimalik osa võtta parandusõppe tundidest ja aineõpetajate konsultatsioonidest, jätsid õpetajad põhikoormuse õpilaskodu tegelikult kasvataja kanda, kes pidi algusaastail õpilaskodu kasvandikega koos õppima, nende koduülesandeid kontrollima, jälgima nende osavõttu kõigist tundidest ja konsultatsioonidest ning sellega tagama korraliku õppe edukuse. Ka käitumisprobleemide lahendamine jäeti suuresti õpilaskodu kasvataja mureks. Töökohustuste rohkuse tõttu kasvas eripedagoogilise ettevalmistuseta kasvataja töökoormus tohutult suureks. See raskendas õpilaskodu normaalset funktsioneerimist, sest ühel inimesel oli võimatu kõike oma kontrolli alla saada. Kasvatajad meenutavad algusaastatel

²Õpilase kooli nimekirjast väljaarvamise otsuse teeb direktor. Otsus kooskõlastatakse Pärnu alaealiste komisjoni sekretäriaga.

Pärnu õpilastega tehtud õppe- ja kasvatustööd kui kaootilist ja süsteemitut.

Kui rääkida koolipoolsest abist õppetöö osas, siis algselt seda polnud. Vahepeal, kui lapsi oli üle 25, oli raske jälgida, et kõigil oleks õppetöö korras; polnud võimalik isegi pisteliselt kõiki kontrollida. (P2)

Kõige tõhusamaks osutus kasvatusraskustega õpilaste klass, mis töötas liitklassina ja mille kümnest õpilasest 2001./2002. õppeaastal moodustasid poole linnalapsed. Klass oli väike, põhiaineid õpetas üks õpetaja, kel oli võimalik õpilastega ka individuaalselt tegelda. Noorte õppimis- ja käitumiskustega tegeles aktiivselt klassijuhataja, kes tegi kasvatajaga koostööd, mis oli hilisema võrgustikutöö esimeseks ilminguks.

Kokkuvõttes võib öelda, et esialgsete raskuste peamiseks põhjuseks Tõstamaa keskkooli õpilaskodus oli käitumuslike erivajadustega lastega töötamiseks tarviliku valmisoleku puudumine. Kooli personalil ei olnud selleks piisavalt kogemusi ega teoreetilist ettevalmistust. Tekkinud probleemide lahendamisele ei pööratud järjekindlat tähelepanu: õpilased nägid, et midagi erilist ei juhtu, kui nad reeglitest kinni ei pea, neil tekkis karistamatuse tunne ja seetõttu probleemid kuhjusid. Puudulik oli koostöö nii Pärnu koolisotsiaaltöötajatega kui ka lapsevanematega. Probleemide paljusus sundis pidevalt nende lahendamise tegelema ja toimivaid väljundeid otsima.

Praegune olukord: õpilaskodu kui toetav kasvukeskkond

Kõik respondendid märgivad koolist väljalangemise vähenemist võrreldes algaastatega. Õpilaskodust lahkujaid on olnud stabiilselt 2–3 õpilast aastas, peamiseks põhjuseks pere elukoha muutus. Viimasel kolmel-neljal õppeaastal ei ole Tõstamaa keskkoolist välja arvatud ühtegi lepingujärgset Pärnu last. Õpilased ei mäleta, et keegi oleks ise koolist lahkunud. Õpilaste koolist väljalangemise vähenemise põhjuseks on lisaks sellele, et kõige raskemate probleemidega lapsi enam õpilaskodusse ei võeta, ka asjaolu, et pedagoogid on omandanud kogemusi nende lastega töötamiseks. Üldjuhul on õpilaskodus elamine aidanud kaasa toimetulekuraskustega peredest pärit õpilaste põhihariduse omandamisele ja osutunud sobivaks meetmeks ka kasvatuslike erivajadustega õpilaste puhul. Paranenud on tundides osalemine, õpilaskodu sisekorraeskirjadega arvestamine ning õpilaste edasijõudmine koolis. Uurimuse põhjal võib välja tuua mõned olulised momendid, mis on taganud positiivse muutuse.

Tänaseks on muutunud **pedagoogide suhtumine** õpilaskodu kasvandikesse.

Suhtumine õpilastesse kui tavalistesse lastesse, nendega vaba ja siiras, usalduslik suhtlemine, eelarvamustevaba suhtumine; käitumiskustused olenevad ka sellest, kuidas nendega suhelda; usaldamine igapäevast suhet alusena, saladuste hoidmine. (P1)

Püütakse lähtuda igast õpilasest eraldi, see aitab väga palju kaasa. Praegune päevakasvataja tuli õpilaskodusse tööle ilma mingite eelarvamusteta, suhtus õpilaskodu lastesse nagu oma lastesse, kuigi kolleegilt oli ta saanud informatsiooni kasvandikest kui närvihaigetest ja joodikute peredest pärinevaist. (P3)

Käitumiskustustega õpilastega suhtlemine sõltub kasvatajate ja õpetajate ettevalmistusest ja isiksuseomadustest. Positiivsed muudatused on toimunud õpilaskodu kasvatajate ja seal elavate laste suhete kvaliteedis. (S4)

Tõhus ja toimiv meetod kasvatustöös on pedagoogide kogemuste alusel **õpilastega vestlemine** kas siis grupivestlusena või individuaalselt, kus iga õpilane saab avaldada oma arvamust, rääkida oma muredest ja rõõmudest ning pakkuda välja oma lahendusi probleemidele, vaagida lahenduste sobivust või toimivamaid lahendusviise. Oluliseks peavad õpilastega vestlemist kõik pedagoogid.

Õpilastega on kasulik korraldada nelja-silma juttu. Nad tahavad rääkida oma õdedest-vendadest, vanematest, kodust, suheteprobleemidest. (P1)

Kõik õpilaskodu pedagoogilise tööga seotud respondendid hindavad tähtsaimaks **järjekindlat kasvatustööd**.

Õpilastele on teada reeglid, mille alusel eksimuste korral toimitakse ja missugused abinõud kasutusele võetakse. See annab neile teatud turvalisuse ja samas teadmise, et kõigisse suhtutakse võrdselt, arvestades siiski igäühe individuaalsust. Õpilased oskavad hinnata nii õpetajate kui ka kasvatajate püüdlusi ja suhtumist ning leiavad, et nõudlikkus on vajalik, samas ka mõistmine ja kõigiga arvestamine.

Siin on õpetajad rangemad nii kooliskäimise kui ka õppimise suhtes ja seda on tegelikult vaja. Õpetajad ja õpilased on kindlasti siin ka mõistvamad. Kui õpilased jäävad puuduma, siis räägitakse sotsiaaltöötajatega ja küsitakse sealt abi. (Õ8)

Õpilased teavad, et kõigist oma minemistest-tulemistest on vaja teavitada kasvatajat ja oma käike tuleb planeerida vastavalt õpilaskodu päevakavale. Vanematega kooskõlastatult võivad õpilased ka nädala sees kodus käia ja järgmisel hommikul tundide alguseks tagasi tulla. Koduseid töid valmistatakse ette õpilaskodu õppimisklassis, õpilaste tubades ja puhketoas. Õppimisklassis õpivad nooremate klasside õpilased ja need, kes rohkem kasvataja abi ning järelevalvet vajavad. Põhikooli vanema astme õpilased teevad koduseid töid enamasti iseseisvalt. Samas on neil alati võimalik pöörduda kasvataja poole nõu küsimiseks. Õppimistunni ajal on laste abistamiseks töö ka teine kasvataja. Kõigi respondentide meelest on kodutööde tegemine hästi korraldatud.

Õppisime kõik koos õppeklassis ning seal oli alati vaikus, keegi ei rääkinud omavahel, vaid arvestati teistega. (Õ7)

Õpilased ise on päevakavaga rahul ja leiavad, et see on koostatud paindlikult, nii et kõik saavad ka omaenda asjatoimetustega tegelda.

Siin on piisavalt palju vabadust selles mõttes, et keegi ei käsuta kogu aeg. Kui midagi kindlat on vaja teha, siis tuleb ära teha ja siis on kõik korras. (Õ8)

Märgatavalt laienenud on koolipoolse abi võimalused. Riiklikult toetatavatel kohtadel olevatele õpilastele pakutakse Tõstamaa keskkoolis järgmisi **tugiteenuseid**:

- regulaarsed vestlused kooli psühholoogiga
- eripedagoogi teenus³
- noorsoopolitsei vestlused koolis
- konsultatsioonid õppeainetes
- parandusõpe ja individuaalne õppekava
- abiõpetaja pakutav täiendav õppetöö
- kasvatusraskustega õpilaste klass.

Tööd õpilaskodus ja koolis aitab korraldada ja koordineerida aastatega välja kujunenud **kindel võrgustik**, kuhu kuuluvad kasvatajad, sotsiaalpedagoog, õppealajuhataja, noorsoopolitsei, klassijuhatajad. Mõnel juhul kaasatakse ka teisi spetsialiste. Võimalusel kuuluvad võrgustikku kindlasti ka lapsevanemad. Väga tähtis on turvatunne ja teadmine, kuidas, kust, kelle abiga on võimalik lahendusi leida.

Tavaliselt on sellise lapsega tegelemas terve meeskond spetsialiste, toimib võrgustikutöö: klassijuhataja, kasvataja, sotsiaalpedagoog, koolisotsiaalnõustaja, lastekaitse spetsialist, noorsoopolitsei, alaealiste komisjon, nõustamiskomisjon. Probleme on aidanud lahendada lastekaitse spetsialistid, noorsoopolitsei, alaealiste komisjon, mõningatel juh-

³2008./2009. õppeaastal spetsialistide vahetuse tõttu psühholoogi ja eripedagoogi teenus koolis puudus.

tudel ka nõustamiskomisjon. Väga hea, kui lisaks sellele elementaarsele lisandub huvitegevusse kaasamine, individuaalne lähenemine õpilasele, sotsiaalsete oskuste arendamine, koostöö lapsevanemaga. (S5)

Lastevanematega kontakti loomine, nendega vestlemine, nende nõustamine ja koos probleemidele lahenduste otsimine on kindlasti suureks abiks töös õpilaskodu õpilastega. Õpilaskodu toimimises on oluline koht **õpilastest tugigrupil**, kes aitab korraldada õpilaskodu tööd, kellega arvestatakse ja kellele kasvataja saab oma igapäevatoos toetuda.

Õpilastel on linnas igapäev oma kindel koolisotsiaalnõustaja, kellega mõned õpilased on aastaid koostööd teinud, mõned aga võib-olla ainult põgusalt kokku puutunud. Tõstamaale tulles eelistavad õpilased oma probleeme lahendada enamasti kohapealsete inimestega ega pöördu nõustamiskeskusse.

Õpilastest respondendid nimetasid, et õpilaskodu ja kooli personali hulgas on kindlad inimesed, kelle käest nad on saanud vajadusel abi ja nõu küsida: kasvataja, klassijuhataja, sotsiaalpedagoog, oma sõbrad õpilaskodus.

Saan abi klassijuhatajalt, sotsiaalpedagoogilt ja kindlasti kasvatajalt. Teistega ei ole olnud vajadust rääkida. (Õ8)

Mõnikord on õpilane endale leidnud tõelise **usaldusisiku**, kellega tal on säilinud kontakt ka pärast õpilaskodust lahkumist.

Sain endale praktiliselt teise ema, kes mind alati aitas ja mõistis, kahju ainult, et see aeg nii lühikeseks jäi. (Õ6)

Õpilaskodu päevakasvataja, kes on läbinud õpilaskodu kasvatajatele mõeldud koolituse ja õpib Tartu Ülikooli Pärnu Kolledžis sotsiaaltööd, on saavutanud kõigi lastega usaldusliku vahekorra, arvestab nende individuaalsust ja lapsed arvestavad temaga. Kasvataja suurt rolli õpilaskodu toimimises tunnistasid kõik respondendid.

Kuigi õpilaste väljalangemine koolist on vähenenud, peavad pedagoogid viimaste aastate põhiliseks ja suuremaks **probleemiks** koolikohustuse mittetäitmist: sagedasti ei jõua õpilased linnast tagasi enne teispäeva ja reedel minnakse ära juba hommikul, muret teeb ka õppetöösse suhtumine ja õpimotivatsiooni puudumine.

Mitmed probleemid on seotud õpilaste koduga: suuremal osal õpilastest on sotsiaalselt mitmetoimiv pere, majanduslikud raskused. Vähene huvi laste vastu on andnud õpilastele suure vabaduse, lapsed on väljunud vanemate kontrolli alt.

Probleemid algavad kodust ja on seotud vanemate puudujääkidega oma rolli täitmisel. Ei ole piisavalt lapsega koos veedetud kvaliteetaega, huvi tuntud tema tegemiste vastu koolis, toetatud sobivat huvialast tegevust kuni lapse omapead jätmiseni oma töö või isikliku elu probleemide lahendamise huvides. Üksi last kasvatava vanema puhul võivad olla raskendavaks teguriks ka majanduslik kitsikus, partnerite vahetus ja sellest tulenevad kodused pingelised suhted, samuti alkohol. (S4)

Ettepanekud õpilaskodu töö tõhustamiseks

Intervjuude käigus kõlasid ka mõningad ettepanekud õpilaskodu töö paremaks korraldamiseks. Enamus ettepanekuid puudutas tööd õpilaste peredega ning õpilaskodu personali. Ühe olulise uurimistulemusena selgus, et pedagoogide ja nõustajate meelest on õpilaskodusse elama ja õppima asumine **efektiivseim algklassides**.

Õpilaskoduga kool on toetanud kõikides vanuseastmetes laste põhihariduse oman-

damist, kuid mida õigeaegsemalt laps kooli jõuab, seda parem on tulemus, soovitav on suunamine vajadusel juba 1. kooliastmes. Kõige raskem on põhikooli 8.–9. klassi õpilase suunamise puhul, eriti kui on tegu ülekasvanud ja klassi korranud õpilasega. Nooremas eas õpilaskodusse suunatud õpilased reeglina ka lõpetavad selle. (S4)

Kõige tõhusam on see, kui laps tuleb kohe esimestesse klassidesse. Tulemusi annab see, kui ta harjub kooli ja süsteemiga. Mida vanem on laps, seda raskem on temaga hakkama saada. Alklassid on olulisemad, esimesed kolm aastat eriti. (P3)

Kui kool pakub mitmesuguseid tugiteenuseid lastele, siis sageli oleks vaja ka **perenõustamist**. *Oleks hädavajalik, et linn omalt poolt töötaks rohkem õpilaste peredega. Kool teatab küll koolisotsiaalnõustajatele probleemidest, aga sagedasti ei jõua ka nemad midagi ette võtta ja nii lähebki laps vahepealt kaotsi. Pere nõustamine ei toimi alati reaalselt. Laps ise tavaliselt ei pöördugi linna koolisotsiaaltöötaja poole, mõned erandid välja arvatud. (P1)*

Nii kasvatajad kui ka nõustajad leiavad, et **õpilaskodu personali oleks vaja suurendada**. Õpilaskodu personali hulka peaks kindlasti kuuluma kaks päevakasvatajat: üks põhikasvatajana, teine abikasvatajana õppimistunni ajaks, samuti ühistegevuse organiseerimiseks. Sellisel juhul on võimalik paremini koordineerida huvitegevusest osavõttu, õppekursioone ja väljasõite.

Mida rohkem positiivselt suunavaid ja huvitavatele tegevustele kaasavaid täiskasvanuid alaealise ümber pärast õppetööd on, seda parem, sest enamikul suunatud õpilastest pole olnud järjepidevat huvialast tegevust. (S4)

Oluline on täiskasvanul tunnustada oma teadmatust või vigu. Üks eesmärkidest on kasvatajapoolne abi õpilase põhihariduse omandamiseks. See on täiesti individuaalne: osal õpilastest on vaja rohkem kontrolli ja järelkämist; osa vajavad lisaks ka koostegevust; osa vajavad vaid meeldetuletamist ja üks osa õpilasi ei tee ka siis midagi ning mõnikord jääbki õppimata, aga järjekindlus on siin oluline märksõna. (P1)

Õpiabi peaks kindlasti tulema just aineõpetajate poolt, see peaks olema klassjuhataja korraldada ja koordineerida, aga siiani on olnud õppimisse puutuv enamasti kasvataja algatus.

Järeldused ja kokkuvõte

Õpilaskoduga koolis mängib kasvatusöö ja õpilase esmaste vajaduste rahuldamine olulist rolli. Õpilaskodusse tulnud noored on pärit kaootilisest kasvukeskkonnast, kus enamasti pole seatud piire ega kujundatud elementaarseid tööharjumusi. Uurimistulemuste põhjal on Tõstamaa keskkool ja õpilaskodu tänaseks rahulik ja sõbralik sotsialiseerumiskeskond, kus õige käitumise reeglid on õpilastele hästi teada. Järjekindlus ja ühtsete nõuete järgimine nii koolis kui ka õpilaskodus omamoodi rahustab õpilasi. Õpilaskodu kogemuste najal on kasvanud välja ja süvenenud tegutsemisviis, mis alati kindlalt toimib – kord ja järjekindlus, kontroll ja ühtsed nõuded kõigile.

Kui vaadelda säilinõtkust kui inimese võimet keerulistes olukordades eluraskuste kiuste edukalt hakkama saada ja seejuures areneda (Klefbeck, Ogden 2001), siis võime Tõstamaa kooli kogemusele toetudes väita, et õpilaskodu on suuteline looma ka käitumuslike erivajadustega õpilaste tarvis olulisi toimetulekutegureid, nagu usk endasse, positiivsed kogemused enda suutlikkusest, hea sotsiaalne kompetentsus, huvialane tegevus. Tingimuseks, et õpilaskodul oleks selline positiivne toime, on pedagoogilise personali hea erialane ettevalmistus ning eelarvamustevaba ja toetav suhtumine nendesse noortesse. Väga oluline on, et selline õpilane leiaks endale usaldusisiku, kes on tema jaoks autoriteet ja aitab tal oma elu mõtestada. Uurimisandmed lubavad järeldada, et paljudel Tõstamaa keskkooli õpilaskodu

kasvandikel on olnud usaldusisikuks kas kasvataja, sotsiaalpedagoog või klassijuhataja. Üldjuhul on õpilaskodus elamine aidanud kaasa põhihariduse omandamisele, mida näitab õpilaste vähene koolist väljalangevus. Mida varasemas kooliastmes laps õpilaskoduga kooli jõuab, seda parem on tulemus. Õpilaste edusammudena võib nimetada tundides osalemise paranemist, kooli ja õpilaskodu sisekorraeeskirjadega arvestamist ning edasijõudmist koolis. Ainult mõned üksikud õpilased pole kohanenud, on jäänud puuduma või õpilaskodu ja kooli sisekorraeeskirjade rikkumise tõttu kooli nimekirjast välja arvatud ja seetõttu väljunud koolikohustuslikust east põhiharidust omandamata.

Artiklis püüti vastata küsimusele, kas algselt tavakäitumise ja normintellektiga õpilastele mõeldud õpilaskodu võiks sobida ka käitumuslike erivajadustega õpilastele. Toetudes Tõstamaa keskkooli kogemustele, võime väita, et käitumuslike erivajadustega õpilaste õpilaskodu võib toimida tavakooli juures tulemuslikult, kui on täidetud järgmised tingimused:

- Probleemsete õpilaste suhteliselt väike arv võrreldes tavaõpilastega ja nende argielu kõrvuti tavaõpilastega. See tingib üldtunnustatud normide ja reeglite kiire omaksvõtu ning edasijõudmise koolis.
- Hästi toimiv tugiteenuste võrk. Õpilaskodu tulemuslikkus sõltub tugispetsialistide olemasolust, tugiteenuste kvaliteedist ja järjepidevast võrgustikutööst. Väga vajalik on mõnede õpilaste puhul psühhiaatri abi.
- Ettevalmistatud personal. Vaja on teadmisi tööst käitumuslike erivajadustega lastega; kasuks tuleb sotsiaalpedagoogika, tugiõpilasliikumise, alaealiste komisjonide töö ja parandusõppe koolitus.
- Järjekindlus kasvatusstöös, ühtsed nõuded ja nendest kinnipidamine, kooli töötajate igapäevane tihe koostöö, nii õpilastest kui ka töötajatest moodustatud toimiv võrgustik; pidev koolitus ja õpilaskodu personali isiksuseomadused, mis sobivad tööks probleemset käituvate õpilastega.
- Et õpilaskodu töö oleks tulemuslikum, peaksid õpilased sinna jõudma võimalikult vara, soovitatavalt põhikooli I või II kooliastmes. See eeldab omavalitsuste lastekaitsetöötajalt /sotsiaaltöötajalt tõhusat ennetustööd.

Tõstamaa keskkooli kogemus näitab, et väikese maakooli eeliseks on suhteliselt tugev sotsiaalne kontroll. Samuti võimaldab õpilaste väike arv koolis osutada igale õpilasele rohkem individuaalset tähelepanu.

Õpilaskodus elamine tagab õpilaste põhivajaduste rahuldamise, kaasatuse kollektiivi ja loob seega eeldused põhihariduse omandamiseks. Samas säilib õpilaskodus elamise korral side vanemate ja lapse vahel, mis annab lapsele turvatunde ning toetab spetsialistide tööd. Õpilaskodu ei ole mõeldud karistus- või mõjutusvahendina, see on võimalus kindlustada lapsele parem toimetulek ja põhiharidus. Õpilaskodu toetab noore isiksuslikku arengut ja loob seega eeldused säilnõtkuseks.

Eespool loetletud tingimuste täitmisel on õigustatud vaade õpilaskodule kui sotsialiseerumiskeskonnale, mis aitab käitumuslike erivajadustega lastel võrdväärsena ühiskonda integreeruda ning toetab lapse resilentsust eluraskustes.

Viidatud allikad

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

Boyden, J., Mann, G. (2005). *Children's risk, resilience and coping in extreme situations*. Teoses: Ungar, M. (toim.) *Handbook for working with children and youth. Pathways to resilience across cultures and contexts*. London, New Delhi: Sage Publications, 3–21.

- Eesti Vabariigi haridusseaduse, põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ning alaealiste mõjutusvahendite seaduse eelnõu seletuskiri* (2002). Haridusministeerium.
- Eesti Vabariigi Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus* (1993). *Riigi Teataja* I, 63, 892.
- Jenson, J. M., Fraser, M. W.** (2006). Social policy for children and families. A risk and resilience perspective. London, New Delhi: Sage Publications, Thousand Oaks.
- Kaugia, S.** (2002). Eesti noorte õigusliku sotsialiseerumise agentide mõjust siirdeühiskonnas. *Akadeemia*, 1, 122–136.
- Klefbeck, J., Ogden, T.** (2001). Laps ja võrgustikutöö. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Koolikohustuse täitmine ja selle tagamise tulemuslikkus. Kontrollaruanne. Riigikontrolli aruanne Riigikogule* (2007). <http://www.riigikontroll.ee>. (20.03.2009).
- Montada, L.** (1995). Fragen, Konzepte, Perspektiven. Teoses: Oerter, R., Montada, L. (Hrgst) *Entwicklungspsychologie* (59–61). Weinheim: Psychologie Verlag Union.
- Nivala, E.** (2006). Koulukuraattori nuorten maailmassa. Teoses: Kurki, L., Nivala, E., Sipilä-Lähdekorpi Sosaalipedagooginen sosiaalityö koulussa. Helsinki: Finn Lectura, 101–164.
- Phaneuf, R. N.** (2009). Resilience: Abstract Concept or Survival Skill? <http://www.infressources.ca/fer/> (12.11.2009).
- Rutter, M.** (1985) Resilience in the face of adversity: protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598–611.
- Tiko, A.** (2004). Kodu, kool ja õpilaskodu sotsiaalkoloogilises perspektiivis. Teoses: Tulva, T. (toim.) *Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: TPÜ, 9–22.
- Tiko, A., Rannala I.-E.** (2007). Koolikohustuse mittetäitmine – probleem ja väljakutse. Teoses: *Haridus õiguse ja kohustusena*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 9–20.
- Ungar, M.** (toim.) (2005). *Handbook for working with children and youth. Pathways to resilience across cultures and contexts*. London, New Delhi: SAGE Publications, 3–21
- Vanistendael, S.** (2007). Resilience and Spirituality. Teoses: Monroe, B., Oliviere, D. (toim.) *Resilience in Palliative Care*. Oxford University Press, 115–137.
- Õpilaskodu töökorralduse alused* (2005). *Riigi Teataja* Lisa, 93, 1403.
- Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013* (2006). Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <http://hm.ee>. (16.09.2008).
- Yin, R. K.** (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousands Oaks: Sage Publications.

Kristi Talu (1961), Lõpetanud Tartu Ülikooli filoloogiateaduskonna eesti keele ja kirjanduse osakonna (1984). Magister sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse alal (Tallinna Ülikool 2009). Töötanud õpetajana Viljandi Noortevanglas ja Aluste Põhikoolis Pärnumaal, õpetaja ja juhatajana Tõhela Lasteaed-Algkoolis. Alates 2000. a Tõstamaa Keskkooli kasvatusraskustega õpilaste klassi õpetaja ja alates 2006. a sama kooli sotsiaalpedagoog.

Anne Tiko (1949), Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi dotsent. Lõpetanud Tartu Ülikooli psühholoogi-na. 1983. a kaitses psühholoogiakandidaadi kraadi Moskvas üld- ja pedagoogilise psühholoogia instituudis arengupsühholoogia alal. Töötanud Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis (1973–1991). Uurimishuvi: lastega seotud psühhosotsiaalsed probleemid ja toimetuleku võimalused.

Ilmus uus raamat sotsiaaltööst ja sotsiaalpoliitikast

Rahvusvaheliselt kõrgelt hinnatud kirjastuses Routledge ilmus professor Hans van Ewijk monograafia: „*European social policy and social work: citizenship-based social work*” ehk eestikeelses tõlkes: „Euroopa sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö: kodanikuõigustel põhinev sotsiaaltöö”. Raamatus käsitleb autor rahvusvahelise ja rahvusliku sotsiaaltöö strateegiaid ja praktikat ning riigi, turu- ja kodanikuühiskonna rolli ja vastutust sotsiaalse heaolu eest. Autor arendab uue kontseptsiooni kodanikuõigustel põhineva sotsiaaltöö jaoks, mis tugineb sellistele mõistetele nagu isiklik vastutus (*self-responsibility*), sotsiaalne vastutus (*social responsibility*) ja sotsiaalsed õigused (*social rights*).

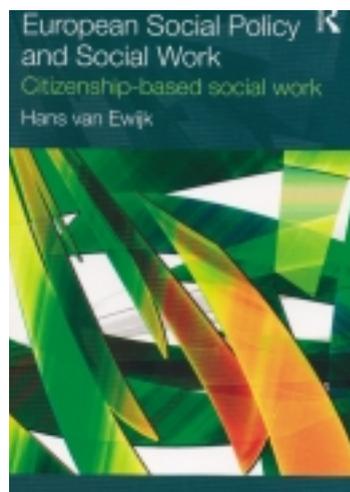
Oma analüüsi keskmesse paigutab ta aktiivse ja vastutustundliku ühiskonnaliikme – kodaniku, kes omab nii inimõigusi kui kohustusi. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eesmärk tänapäeva Euroopas ongi kaasa aidata sellise ühiskonna arengule, kus igal inimesel, ka haavatavas inimrühmas või selle naabruskonda kuuluval, on kontroll oma elu üle. Ta on aktiivne osaleja oma elu puudutavate otsuste tegemises.

Viimaste aastakümnete sündmused maailmas ja Euroopas on kaasa toonud uusi suundi ka sotsiaaltöös. Üleilmastumine ja ränne muudab maailma nii üldiselt kui ka kohalikul tasemel. Enam ei jää rahvusvahelisest kooslusest eemale ükski eriala, eriti aga sotsiaaltöö, mis peab reageerima kriisiolukordadele ja tõhusalt toimima kiiresti muutuv keskkonnas. H. van Ewijk arendab edasi M. Payne'i (2005) kolmnurka, mis jagab sotsiaaltöö „individualistlik-reformistlikuks”, „refleksiiv-teraapiliseks” ning „sotsialistlik-kollektivistlikuks”, lisades neljanda nurga, kus määravateks teguriteks on kontekst ja muutused.

Raamatu kaheksas peatükis arutleb autor rahvusvahelise sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliiti-

ka, kodakondsuse ja kodanikuõiguste teemal, vaatleb ühiskonna muutumist mõjutavaid majanduslikke ja kultuurilisi tegureid, käsitleb migratsiooni ja selle tagajärjel tekkinud ühiskondade mitmekesisust ning seoses muutustega sotsiaaltööl esitatavaid väljakutseid. Erilist tähelepanu on pööratud kodanikuõigustel põhineva sotsiaaltöö erialasele analüüsile ning seoste siduserialadega. Autor analüüsib sotsiaaltöö eriala, sotsiaaltööuurimuse ja sotsiaaltööteaduse omavahelisi seoseid.

Raamatut saab suurepäraselt kasutada õppevahendina. Iga peatüki lõpus on teemad aruteluks. Raamatu lisades esitab H. van Ewijk kokkuvõtte peamistest mõistetest, mis võimaldab õppuril omandatud teadmisi testida. Seos õppetööga on loomulik, sest raamat kasvas välja Tartu Ülikooli magistrirõppe ainek „Rahvusvaheline sotsiaaltöö ja rahvusvaheline sotsiaalpoliitika”.

Hans van Ewijk on Utrechti rakendus- ja sotsiaalkõrgkooli (Holland) sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö professor ja sotsiaalse innovatsiooni uurimiskeskuse juht ning Utrechti humanitaarülikooli sotsiaaltöö teooria

õpetooli professor. Raamatu autorit seob Eestiga töö külalisprofessorina Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis ning asjaolu, et raamatu kirjutas ta osaliselt ka Tartus. Ajakirja Sotsiaaltöö

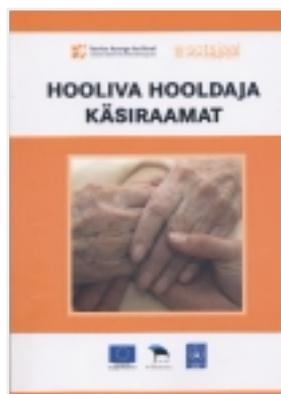
lugejal on võimalus tutvuda professor Ewijkiga tema varem ajakirjas ilmunud artiklite ja intervjuu kaudu.

Judit Strömpl

Käsiraamat hoolivast hooldamisest

Tervise Arengu Instituudil valmis sotsiaalministeeriumi tellimisel trükkis pealkirjaga *Hooliva hooldaja käsiraamat*, mille on koostanud Valdeko Paavel. Käsiraamatu väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond. Koostaja sõnul annab raamat ülevaate vananemisest, võimalikust kõrvalabi vajadusest, eakate hooldamisest ja selle korraldusest Eestis. Eri allikate põhjal koostatud käsiraamat on mõeldud eelkõige eakate hooldamisega seotud inimestele, seda saavad kasutada nii hooldusasutuste töötajad kui ka omaksed, kes eakat pereliiget kodus hooldavad.

Käsiraamatus on pärast sissejuhatavat filosoofiliste lähtealuste tutvustamist ära toodud sotsiaalse heaolu olulised komponendid, millest põhjalikumalt käsitletakse eakate hooldamisega seotud ressursse ja tehnoloogiat Eestis. Kolmandas peatükis – „Väärtuste baaskontseptsioon” – esitab koostaja mõtlemapaneva küsimuse: kas eakate hooldamisega tegelevate praktikute peamiseks väärtuseks on asutuse kasumlikkus või eakatele võimalikult hea teenuse osutamine? Käsiraamatus on kirja pandud eakate

õigused, mis on sätestatud nii rahvusvahelistes kui riigisisestes õigusaktides.

Raamat annab ülevaate Eesti integreeritud hooldussüsteemi asutustest ning teenustest.

Hooldajatele peaksid huvi pakkuma sellised peatükid nagu „Toimetulekuvõime ja selle muutumise dünaamika”, „Kõrvalabi vajaduse hindamine” ja „Eakat ümbritsevad inimesed” ning „Hoolduse planeerimine ja teostamine”. Eraldi käsitletakse psüühikahäirega eaka inimese hooldust. Raamatu lõpus on lisad, mis sisaldavad hindamisvahendeid ning praktilisi juhendeid hooldustegevusteks. Käsiraamatut jagatakse hoolekandeesutuste koolitustel, info: koolitus@tai.ee.

Kommentaar:

Käesolev raamat on käsiraamat hoolivast hooldamisest ja käsitleb eaka inimese probleeme raamatu koostaja seisukohast. Käsiraamatuna sisaldab ta valiku teooriaid ja probleemilahendusi, kuigi ei kata kogu sellealaste teooriate spektrit. Valiku tegemisel on koostaja lähtunud soovist siduda hoolivat hooldamist tervishoiu ja hoolekande seisukohadega. Palju tähelepanu on pööratud eakate hoolekande dokumenteerimisele, küsimustike ja juhendite näidistele. Mõni küsimustik vajaks enne kasutamist kohandamist, arvestades eaka inimese eripära. Eakate hoolduses tuleks pidevalt otsida uusi lähenemisi, sest valdkond areneb kiiremini kui kirjapandu. Täname koostajat ja Tervise Arengu Instituuti hoolekandeesutuste juhtidele ja töötajatele mõeldud materjali eest.

Vambola Sipelgas, Valter Koppel, *Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoja eestseisus*

STAR-i rakendamise esimene etapp läheneb

Meelis Zujev

STAR-i projektijuht

Peatselt on sotsiaaltöötajatele kättesaadav uus infosüsteem – sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister ehk lühendatult STAR. Ootused uuele süsteemile on suured ning sellepärast teeb sotsiaalministeerium koos arenduspartneriga kõik, et STAR-i kasutuselevõtt toimuks sujuvalt.

Sotsiaalhoolekande seaduse ja koolieelse lasteasutuse seaduse muutmise seaduse eelnõu, millega luuakse STAR-i õigusruum, on tänaseks jõudnud Riigikogusse, kus ta läbib vajalikud lugemised ning saab viimase lihvi. Loodetavasti seadustatakse STAR-i rakendamise jaanuari lõpus. See jätab ka omavalitsustele piisava ajavaru oma töökordalduse muutmiseks.

STAR-i rakendamise esimeses etapis alates **1. aprillist 2010** hakkavad omavalitsused registri kaudu menetlema toimetulekutootust ja toetust puudega isiku hooldamise eest. Süsteemi võimalused on märksa laiemad, kuid need loodab sotsiaalministeerium rakendada alates 2011. aastast.

Koolitustel on korduvalt esitatud küsimus praeguse sotsiaalinfosüsteemi (SIS) kasutamise ja selle andmete ülekandmisest STAR-i. Selleks et tagada SIS-i klientide üldandmete siirdamine STAR-i andmebaasi, on kokku lepitud kindel protseduur, millega püütakse tagada ülekantavate andmete kvaliteet ning kontrollitavus igas omavalitsuses. Kuna SIS-i andmebaase on arendatud omavalitsuste vajadustest lähtudes, siis ei ole võimalik tagada kogu andmestiku ülekandmist, kuna STAR-i loomisel puudus

täielik ülevaade omavalitsuste kohalike andmebaaside reaalsest andmekoosseisust. Andmete siirdamine SIS-ist STAR-i toimub järgmiselt: omavalitsus teeb SIS-i andmebaasist kokkulepitud tähtjal faili ja edastab selle sotsiaalministeeriumi serverisse. Sotsiaalministeerium kontrollib rahvastikuregistrist, kas isikuandmed on esitatud korrektselt, ja tuvastab vead. Vigade parandamiseks saadetakse vigased kirjed tagasi omavalitsusele, kes teeb parandused SIS-i andmebaasis ning edastab STAR-i uuendatud faili. Kui andmed on õiged, lisatakse kliendikirjed kohe STAR-i andmebaasi. Andmesiirde kohta valmib detailne juhhis, abi saab ka klienditoe telefonile helistades. Tugiteenuseid omavalitsustele SIS-ist andmete ülekandmisel, sh andmesiirde faili loomisel pakub ka Piksel AS.

Seoses STAR-iga on oluline järgida andmekaitse nõudeid. Esimene asi, mida omavalitsus seoses STAR-i kasutuselevõtu-ga peab tegema, on delikaatsete isikuandmete töötlemise loa uuendamine või taotlemine. Küsimustele isikuandmete töötlemise loa kohta oskab kõige paremini vastata andmekaitseinspektsioon.

STAR kui uus töökeskkond nõuab kohanemiseks aega ning kannatlikkust. Jätkuks juba toimunud tutvustavatele koolitustele kavandab sotsiaalministeerium aastatel 2010-2011 täiendavaid koolitusi STAR-i kasutajatele, sh eri sihtgruppide kaupa (sotsiaaltöötajad, teised omavalitsuste töötajad jne). Lisaks soovib sotsiaalministeerium pakkuda kasutajatuge, et nõustada STAR-i kasutajaid telefoni ja e-posti teel ning vajadusel viia läbi rühmakoolitusi omavalitsuste töötajatele ka kohapeal. Enne kasuta-

jatõe poole pöördumist tasub otsida abi kasutusjuhendist, mis on STAR-is olemas nii eesti kui vene keeles.

STAR-i arendustööd jätkuvad. Koolituste algusest alates on süsteemi täiustatud. Juba tänaseks on oluliselt muutunud toimetuleku menetlemise ja leibkonnaliikmete lisamise viis, mis esimeses versioonis sotsiaaltöötajaid ei rahuldanud. Kasutusmugavuse suurendamiseks jätkub töö ka uuel aastal. Kavatsime käivitada operatiivse andmevahetuse sotsiaalkindlustusameti (SKA) registrite ja STAR-i vahel, et saaks kasutada SKA korrektseid andmeid, kui on näiteks vaja teada saada inimese erivajaduse või pensioni liiki.

Sotsiaalministeerium on käivitamas mit-

meid jätku- ja arendusprojekte, et STAR rahuldaks tulevikus ka aruandluse ja statistika vajadusi.

Viimase testimise järgi, milles osales kokku üle 60 omavalitsuse töötaja, võib julgelt väita, et STAR on tehniliselt valmis sotsiaaltöötajatega suhtlema. Täna kõiki inimesi, kes on aidanud kaasa STAR-i valmimisele, sh osalenud vaheversioonide testimises. Olen veendunud, et ühiselt edasi liikudes ning sotsiaaltöötajate ettepanekuid arvestades saame programmi, mis aitab tõsta sotsiaaltöö mainet ning väärtustada sotsiaaltööd tegevaid inimesi ühiskonnas.

STAR-i koolituse materjalidega saab tutvuda aadressil: <http://www.hk.tlu.ee/star>

Hoolekande regionaalsed seminarid

Sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakond koostöös Töötukassaga korraldas sel sügisel neli regionaalset hoolekandeseminari, mida toetas Euroopa Sotsiaalfond. Seminaride eesmärk oli muuta inimeste tööleasumist, töötamist ja toimetulekut toetavate hoolekande ja tööhõive meetmete osutamine tulemuslikumaks. Samuti sooviti parandada Töötukassa ja kohalike omavalitsuste vahelist koostööd, vahetada heade praktikate kogemusi ja ideid.

Hoolekandeseminarid leidsid aset oktoobrikuus Rakveres, Pärnus ja Tartus ning novembris Tallinnas. Seminaridel arutati töötubades viiel teemal: 1) nõustamise roll majanduskriisi ajal, 2) pikaajaliste töötute aktiveerimise võimalused Töötukassa ja kohalike omavalitsuste koostöös, 3) kuidas säästa lapsi, et kriis ei mõjutaks nende arengut ja hariduse omandamist, 4) puuetega inimeste toimetuleku ja tööhõive toetamine hoolekande ja tööturumeetmete abil ja 5) võimalused mitmekülgseks hoolduseks ja hoolduskoormuse vähendamiseks.

Hoolekandeseminaride materjalid on üleval ministeeriumi kodulehel sotsiaalhoolekande rubriigis (roheline), otsetee <http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/hoolekande-regionaalsed-seminarid-2009.html>

2010 – Euroopa Liidu vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aasta

Eha Lannes
*sotsiaalministeeriumi
hoolekande osakonna nõunik*

2010. aasta on Euroopa Liidus kuulutatud vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aastaks. Euroopa aasta eesmärk on tõsta kõigi osapoolte teadlikkust sotsiaalsest tõrjutusest ja edendada kaasatust. Euroopa aasta tegevustes osalemisega näitavad liikmesriigid oma soovi ja valmisolekut tegelda vaesuse ja tõrjutuse leevendamise ja lahendamise ning leida lahendusi vaesuses elavate inimeste abistamiseks.

Sellel aastal korraldatakse teavituskampaaniaid, konverentse ja seminare, koolitusi ja teabeüritusi, avaldatakse teabematerjale ning koostatakse ülevaateid ja viiakse läbi uuringuid. Kõik aasta jooksul elluviidavad tegevused peavad täitma vähemalt ühte neljast eesmärgist: 1) vaesuse ning vaesuses elavate inimeste olukorra ja õiguste tunnustamine, 2) jagatud vastutus ja kõikide osapoolte kaasamine, 3) sotsiaalse sidususe edendamine ning 4) poliitiline vastutus, probleemide ja nende lahendamise vajaduse tunnustamine.

Aasta jooksul korraldatakse tegevusi nii Euroopa Liidus kui igas liikmesriigis. Euroopa Liidu tegevused viiakse ellu Euroopa Komisjoni suhtekorraldusfirmade kaudu, riigi tasandi tegevused saab riik ise valida ja läbi viia. Euroopa Liidu vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aastat rahastatakse võrdses suurus Euroopa Komisjoni ja Eesti riigi eelarvest. Eesti on planeerinud aasta tegevuste elluviimiseks üks miljon krooni.

Üleeuroopalise teavitustegevusena on praeguseks valminud temaatiline koduleht

<http://2010againstpoverity.europa.eu>, kus on võimalik tutvuda teiste riikide tegevusprogrammidega ning aasta peateemat käsitlevate uudistega. Euroopa Komisjoni eestvedamisel korraldatakse kõikides liikmesriikides parima sotsiaalteemadel kirjutava ajakirjaniku konkurs. Lisaks peetakse sotsiaalteemadel kirjutavatele ajakirjanikele seminare, koostatakse ajakirjanike andmebaas ning pressiüritustega hoitakse regulaarseid kontakte ajakirjanikega. Kõigis liikmesriikides korraldatakse vaesuse mitmetahulisust iseloomustav kunstikonkurss ja näitus. Vaesuse ja tõrjutuse vastu võitlemise Euroopa Liidu aasta avatakse pidulikult kõrgetasemelise konverentsiga Madridis.

Euroopa aasta lõpeb konverentsiga Belgias; samas toimub vaesusetemaalne kunstinäitus. Lõpukonverentsil võetakse vastu Euroopa Liidu ministrite deklaratsioon, millega kinnitatakse pühendumust vaesuse ja tõrjutuse vastu võitlemisele ja üksteise toetamisele. Eestis aitab Euroopa Komisjoni üritusi korraldada suhtekorraldusfirma KPMS.

Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel korraldatakse veebruaris Euroopa Liidu aasta Eesti avaüritus. Sotsiaal- ja majandusteadlaste, Eesti Statistikaameti ja sotsiaalministeeriumi koostöös avaldatakse analüütiline artiklite kogumik vaesuse teemal. Selles antakse kontseptuaalne raam vaesusest, selle mõõtmisest ja seotusest ühiskonna arengu mitmete teguritega ning analüüsitakse vaesuse suundumusi Eesti elanikkonna rühmades. Kogumik valmib 2010. aasta veebruaris ning seda tutvustatakse Euroopa Liidu vaesuse ja tõrjutuse vastu võitlemise aasta avaüritusel. Teadmispõhise poliitika kujundamise toetamiseks avaldatakse lisaks sellele kogumikule sotsiaalministeeriumi kodulehel ka vaesusealaste uuringute andmebaas. Andmebaasi koondatakse info vae-

suse, sotsiaalse tõrjutuse, sotsiaalse kaitse ja kaasatuse, samuti inimõiguslaste uuringute kohta Eestis. Eestis võetakse aasta tegevused kokku lõpuüritusel detsembris 2010, kus tutvustatakse aasta jooksul ellu viidud projekte, häid kogemusi ja huvitavaid ideid.

Euroopa Liidu vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aasta ja selle teemade kohta antakse teavet suuremate päevalehtede ja maakondlike ajalehtede vahelehtedes avaldatavate arvamuskirjade kaudu; sotsiaalse kaasatuse teemal ilmub ka ajakirja Sotsiaaltöö erinumber.

Sotsiaalministeerium peab oluliseks, et aasta tegevused jõuaksid lisaks üldsusele ka abi andvate ja abi vajavate inimesteni; aasta peamised märksõnad Eestis on inimene, inimkeskse ja teadmistepõhise poliitika kujundamine, sotsiaaltöö, vabatahtlike töö toetamine ning heade kogemuste vahetamine. Ministeeriumi järgmise aasta üldisemad eesmärgid on sidusama ühiskonna loomine, vaesuse leevendamise ning sotsiaalse kaitse ja kaasatuse alase dialoogi algatamine ühiskonnas.

Sama oluliseks peab sotsiaalministeerium vajadust tõsta inimeste teadlikkust nende õigustest ja kohustustest, tugevdada olemasolevaid ja luua uusi võrgustikke, mis edendaksid sotsiaalset kaitset ja kaasatust, ning julgustada inimesi tutvustama oma edulugusid ja õppima teiste omadest. Selleks kuulub sotsiaalministeerium aasta alguses välja väikeprojektide konkursi, kuhu oodatakse taotlusi, mis käsitlevad 1) võrgustikutöö, kogukonnatöö ja koostöö propageerimist, 2) inimeste teavitamist koostöövõimalustest, 3) vabatahtlike abistamist ja põlvkondadevahelist sidusust (nt eakate koostöö, toetava inimese leidmine eakale, mitme põlvkonna ühised ettevõtmised jms), 4) piirkondlike ja kohalike mõtetalgute korraldamist piirkonna või kogukonna edendamiseks. Täpsem teave avaldatakse sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee/kaasatus.

Alkoholikampania t

Maris Jakobson

Tervise Arengu Instituut

Tervise Arengu Instituut (TAI) korraldas ajavahemikus 9. november kuni 6. detsember alkoholi liigtarvitamist ennetava kampania „Palju sina jood?“, mis oli esimene selline kampania Eestis.

Kampania eesmärk oli avalikustada Eesti ühiskonna alkoholitarbimise tegelikku olukorda ja tagajärgi. Tegeliku olukorra hindamist sai iga inimene alustada iseendast. Kuigi Eesti Konjunktuuriinstituudi uuringu järgi arvab 76% inimestest, et Eestis juuakse palju alkoholi, siis enda alkoholitarbimist hinnatakse pigem väheseks (58%) või mõõdukaks (25%). Inimesed kipuvad joodavaid koguseid alahindama ning sageli ei märgata, kuidas pealtnäha mõõduka alkoholitarbimise käigus võivad joodavad kogused osutada tegelikult arvatust suuremaks. „Meie eesmärk on ennekõike teadvustada inimestele piire, millest alates alkohol tervisele ohtlikuks ja kahjulikuks muutub, ning kutsuda kõiki üles oma käitumist jälgima ja tarbitava alkoholi koguseid ning kangust vähendama“, ütles TAI direktor Maris Jesse. Eestis on alkoholi tarvitamine aasta-aastalt kasvanud. Konjunktuuriinstituudi andmetel joodi 2008. aastal Eestis ühe inimese kohta ligi 12 liitrit absoluutset alkoholi, millega oleme Tšehhi järel teisel kohal Euroopas. See teeb kas 30 liitrit viina, 520 pooleliitrit pudelit õlut või 133 pudelit veini.

Samuti on alkoholiga liialdamine meie majandusele kõige suuremat kahju põhjustav terviserisk: tagasihoidliku arvatuse kohaselt oli 2006. aastal alkoholi liigtarvitamise tekitatud kahju meie majandusele vähemalt 2,1 miljardit krooni.

Eesti elanike seas on suur nii regulaarsest alkoholi tarvitamisest kui ka joobeseisundist põhjustatud kahju. Alkoholi tarbimisega seotud haigustesse sureb igal aastal 600–700 inimest, kusjuures üle 500 neist on mehed. Võrreldes teiste Euroopa

a tõstatas avalikult probleemi

riikidega, on Eestis väga suur suremus alkoholi tarvitamisega seotud vigastustesse. Osaliselt alkoholiga seotud haiguste tagajärjel sureb igal aastal 9000–10 000 inimest, kellest üle poole on naised.

Mööda ei saa vaadata ka alkoholi põhjustatud sotsiaalsetest mõjudest. Iga teine Eesti elanik (52%) teab peresid, kus on alkoholi tõttu tekkinud probleeme. 30% meestest tunnistab, et on pereliikmelt saanud soovitusi vähem alkoholi pruukida.

Kampaania hõlmas teavitust teles, välimeedias, erinevates veebikeskkondades ning spetsiaalse veebilehe – www.alkoinfo.ee – loomist. Lisaks alkoveebile trükiti ka alkopäevikuid ning mõlemad aitavad oma alkoholitarbimist lihtsal viisil jälgida.

Kampaania materjalid olid üleval ka Neste bensiinjaaamades, taaraautomaatide juures, tervist edendavate töökohtade võrgustikku kuuluvates ettevõtetes, samuti polikliinikutes ja perearstide juures.

Alkoholi tarvitamise mõõtmisel on abiks alkoholiühikud. Alkoholiühikute hulga arvutamiseks tuleb joogi kogus liitrites korrutada selle kangusega ning tulemus omakorda alkoholi erikaaluga 0,789: kogus (liitrit) x kangus (%) x 0,789 = alkoholiühikute hulk. See tähendab, et näiteks 0,5 liitrit siidrit kangusega 4,5% on teisisõnu 1,8 ühikut alkoholi; 0,75 l pudel veini kangusega 14% aga 8,3 ühikut. Tarbimise riskipiirid, alates millest suureneb hüppeliselt risk tervisehäirete tekkimiseks, on meestele neli ja naistele mitte rohkem kui kaks alkoholiühikut päevas. Kindlasti peab nädalas olema vähemalt kolm alkoholvaba päeva. Oma eesmärgi – ergutada ühiskondlikku arutelu alkoholitarvitamise vähendamise teemal kampaania igal juhul täitis.

Alkoholiuuringutega tegelev professor David Leon, Londoni Hügieeni ja Troopilise Meditsiini instituudist sõnas TAI korraldatud alkoholiseminaril, et kui asi puudutab alkoholi, on vaja kaasa tõmmata

väga laiad elanikkonna kihid. „Katse alustada Eestis debatti alkoholist ja selle mõjudest on positiivne ja julge samm ning tugev vastand Ühendkuningriigile, kust mina tulen ja kus poliitikud ei julge sellega tegelda,” märkis professor.

Kampaania on osa TAI mitmeaastasest tegevuskavast alkoholikahjude vähendamiseks. Kampaania jätkub kindlasti ka paaril järgmisel aastal. Lisaks on TAI alustanud pere- ja kooliarstide hulgas alkoholinõustamise ja ennetamise koolitust, et meditsiinitöötajad julgemalt patsientidega alkoholismi teemadel räägiks ning oskaksid anda nõu. Kindlasti ei saa ükski terviseorganisatsioon üksinda muuta inimeste joomisharjumusi ega tuua lähemale ohutu joomise piiri, kui kaasa ei löö üldsus, poliitikud, tootjad ja tarbijad.

Lõppes rehabilitatsiooni- spetsialistide koolitus

Mari Reilson

Euroopa Sotsiaalfondi programmi „Tööle-
saamist toetavad hoolekandemeetmed
2007–2009” raames viisid Tartu Ülikooli
Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse osa-
kond ja Tartu Ülikooli haridusteaduskonna
eripedagoogika osakond käesoleval aastal
läbi projekti, mille käigus töötati välja reha-
bilitatsioonimeeskondade koolituse metoo-
dilise baas ning juhised ja töövahendid selle
läbiviimiseks. Seejärel leidis väljatöötatud
programmi järgi aset rehabilitatsiooni-
meeskondade koolitus. Projekt keskendus
rehabilitatsioonist ühtse arusaama kujun-
damisele ning kutsealasest rehabilitatsioo-
nist ja toetatud töölerakendamisest baas-
teadmiste andmisele. Projekti tellijaks oli
sotsiaalministeerium, kes varasemate uurin-
gute ja rehabilitatsiooniteemaliste projek-
tide analüüsi tulemusena leidis, et olemas-
oleva rehabilitatsioonisüsteemi tõhustami-
seks on eelkõige vaja pakkuda spetsialis-
tidele paremat ettevalmistust.

Projekti esimeses etapis õpetati välisekspertide toel välja 31 koolitajat; partnerid ja erialaasjatundjad koostasid ühiselt koolituse programmi ja materjalid, mida hiljem pilootkoolitustel testiti ja täiendati. Teises etapis toimus pilootgruppide koolitus kokku 123 inimese, kellest kõige suurema grupi – 63 osalenut – moodustasid Ida-Virumaa rehabilitatsioonispetsialistid. Koolituses osalenute hulgas oli ka füsioterapeute, psühholooge, tegevusterapeute, sotsiaaltöötajaid, logopeede, arste ja õdesid. Tunnistuse sai 116 lõpetanut. Pilootkoolitus toimus paralleelselt Pärnus, Narvas ja Põlvas.

Kolmandas etapis koolitati kokku 305 inimest, kelle hulka oli eelmise etapi koolitusega võrreldes lisandunud veel eripedagooge. Koolitus toimus 8 grupis: Tartus, Jõhvis, Tallinnas, Rakveres, Pärnus, Kuresaares, Keilas ja Haapsalus.

Koolituse maht oli 15 AP (600 akadeemilist tundi) ja see koosnes 9 moodulist:

- 1) rehabilitatsiooni alused,
- 2) koostöökompetentsi arendamine meeskonnas,
- 3) rehabilitatsiooni tasandid,
- 4) kliendi rehabiliteerimise protsess,
- 5) kutsealane rehabilitatsioon,
- 6) toetatud töölerakendamine,
- 7) erialaspetsialistide funktsioonid rehabilitatsioonis,
- 8) rehabilitatsiooni haldus ja õiguslikud alused,
- 9) praktika.

Koolituse pidulik lõpetamine ja tunnistuste kätteandmine toimus 5. detsembril Pärnus.

Koolitajateks olid nii välisekspertid Göran Skogman Rootsist, Matti Tuusa Soomest, David Imber Suurbritanniast kui ka rehabilitatsioonivaldkonnas tegutsevad Eesti koolitajad ja asjatundjad. Projekti meeskond – Marju Medar ja Dagmar Narusson TÜ Pärnu kolledžist, Mari Reilson ja Marika Padrik TÜ eripedagoogika osakonnast ning Ülle Lepik Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskusest – tänab kõiki rehabilitatsiooniasutuste juhte, kes on võimaldanud oma töötajatel koolitusel osaleda ja loonud seega aluse rehabilitatsiooniteenuse kvaliteedi tõstmiseks.

Eesti sotsiaaltöö 4. kongress: iga inimene peab olema kaasatud ühiskonda

19.–20. novembril toimus Tallinnas Eesti 4. sotsiaaltöö kongress, mille korraldas Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon. Kongressi ettekannetes ja töötubade aruteludes jäi kõlama mõte: sotsiaaltöötajal on tähtis roll selles, et iga inimene saaks osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus – teha tööd, omandada haridust, kasutada sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid, olla kindlustatud eluasemega, osaleda teda puudutavate otsuste vastuvõtmises. Selleks tuleb pidada kinni sotsiaaltöö väärtustest, olla teadlik inimeste õigustest ja kohustustest, teha koostööd omavahel ja oma kogukonna liikmetega, jagada parimaid praktikaid ning arendada oma elukutset.

Lühike ülevaade suure saali ettekannetest:

Sotsiaalminister **Hanno Pevkur** ütles kongressi avades, et tööpuuduse suurenedes on tulemas raske talv ka sotsiaaltöötajatele. Olukorras, kus 10 000 last elab peredes, kellele makstakse toimetulekutoetust, peab erilist tähelepanu pöörama laste heaolule.

Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni esimees **Marko Mihkelson** nimetas on ettekandes suunad, millele Euroopa Liit kaasatuse edendamisel tähelepanu pöörab: riskigruppide kaasamine; perede ja laste ning eakate vaesusrisi vähendamine; pensionisüsteemide jätkusuutlikkuse tagamine; teenuste kvaliteedi ja hinna suhte parandamine tervishoius, eriti esmatasandi arstiabis; pikaajalise hoolduse süsteemi tugevdamine ja hoolduse taseme tõstmine.

Tallinna Ülikooli riigiteaduste instituudi professor **Anu Toots** juhtis räähelepanu sellele, et Eesti avalikus arutelus on raha ja väärtused üksteisest lahus. Niisugune eraldatus võib kujuneda ühiskonna arengule ohtlikuks. Anu Toots vaatles, milliseid väärtuseid toodab Eesti maksupoliitika, ning pakkus välja nn ideaalse mudeli, mille puhul igasuguse poliitika aluseks oleksid sellised väärtused nagu tervena elatud elu, eneseteostus, sidus ühiskond ja indiviidi suveräänsus.

Õiguskantsleri nõunik **Eve Liblik** rõhutas, et inimeste põhiseaduslikud õigused, sh õigus inimväärsele elule, kehtivad ka majanduslanguse tingimustes. Kõigile puudustkannatavatele inimestele tuleb tagada esmavajaduste rahuldamine. Tähtis on, et oleks tagatud iga inimese õigus tervise kaitsele ning eakatele vajalikud sotsiaalteenused.

Avo Trumm Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist andis ülevaate vaesusest Eestis. Üheks ohtlikuks trendiks on püsivaesuse süvenemine madalapalgaliste, üksikvanemate, madala haridusega ja töötute inimeste seas. Vaesusel on mõju peresuuhetele ja lähivõrgustikule, seepärast on sotsiaaltöötajate tähtsaks ülesandeks jõustamine ja nõustamine.

Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse sotsiaalmajutusüksuse elanik **Tatjana Šiškina** jagas oma kogemust sellest, kuidas ka eluraskustes on võimalik säilitada positiivset ellusuhtumist, ning tänas sotsiaaltöötajaid pakutud abi eest. Psühholoogid **Tõnu Ots** ja **Toivo Niiberg** rõhutasid põlvkondadevahelise sideme ja peresuuhete tähtsust tõrjutuse ärahoidmisel.

Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi professor **Marju Lauristin** märkis, et sotsiaaltöötajal on demokraatia seisukohast keskne roll, kuid praegu on sotsiaaltöötaja ambivalentes positsioonis – ta näeb probleeme, kuid „parem oleks“ neid mitte näha. Marju Lauristini soovitus ESTA liikmetele on seista oma klientide põhiseaduslike õiguste eest ja vastuoluliste olukordade puhul toetada üksteist. Kaeblemine ei aita, tuleb minna oma sõnumiga avalikkuse ette. Sotsiaaltöötaja peaks teadvustama ühiskonnale väärtusi ja vähendama inimlikkuse defitsiiti.

Riigikogu sotsiaalkomisjoni esimees **Urmas Reinsalu** juhtis tähelepanu kahele teemale – lapse õigused ja rahva tervis – ning arutles selle üle, milline saaks olla meie riigi humanistlik mõõde. Kolm ülesannet, mille täitmisele tuleks asuda: hoolekandeteenuste ühtlase kättesaadavuse tagamine üle Eesti; sotsiaalselt kriitilises seisundis olevate inimeste õiguste tagamine; paindlikkuse suurendamine, vältimaks olukorda, et inimene satub ohtu, kuna seadus ei ole tema juhtumit arvestanud.

Kongressi lõpus võeti vastu ettepanekud sotsiaalse kaasatuse edendamiseks Eestis, mis edastati sotsiaalministrile ja Riigikogu sotsiaalkomisjonile (vt ESTA uudised)

Kongressi korralduskomitee esimehe, Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse direktori **Kersti Põldemaa** hinnangul täitis kongress oma eesmärgi – ühendada sotsiaaltöö väärtustavaid inimesi ja organisatsioone ning juhtida üldsuse tähelepanu sotsiaalvaldkonna päevaprobleemidele. Kongressist osavõtnud sotsiaaltöötajad kinnitasid tagasisides, et tõstatatud teemad pakkusid neile huvi ja panid kaasa mõtlema. Samas märgiti, et töötubade jaoks peaks edaspidi varuma rohkem aega, et kõik saaksid oma sõna sekka öelda – vaielda, arutleda, selgitada ja jõuda koos järeldusteni.

Eesti sotsiaaltöö 4. kongressil, mis toimus 19.–20.11.2009 Tallinnas Swissôtel'i konverentsikeskuses, osales 261 valdkonna töötajat, sh 79 ESTA liiget.

Sektsoonidest osutus kõige populaarsemaks „Vastutus”, kus oli 71 registreeritud osalejat, järgnesid „Kogukonnatöö” 43 osalejaga, „Sotsiaaltöö kui elukutse” 39 osalejaga ja „Parimad praktikad” 29 osalejaga.

Kongressi eesmärk oli ettepanekute koostamine sotsiaalse kaasatuse edendamiseks. Ettepanekud esitati sotsiaalministrile ja Riigikogu sotsiaalkomisjoni esimehele.

ESTA üldkogu koosolek peeti kongressi esimese päeva õhtul. Koosolekul kinnitati ESTA 2010–2011 tegevuskava ning kuulati üle vaadet ESTA töö- ja palgatingimuste

komisjoni tegevusest. Toimus kongressi ettepanekute arutelu.

Uued liikmed. Kongressi ajal esitati 8 avaldust ESTA liikmeks astumiseks. Nüüd on ESTA-s kokku 310 liiget, sh üks liikmesorganisatsioon – Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoda. 2009. aasta jooksul on ESTA-ga liitunud 48 sotsiaalvaldkonna töötajat. Sel aastal arvati ühingust välja inimesed, kes ei olnud nelja aasta jooksul liikmemaksu tasunud, neid oli 172. Tasapisi hakkab ESTA oma loomisraskustest üle saama (ESTA asutati 2004. aasta suvel). Ühingusse jäävad ja temaga liituvad need, kellel on tahe sotsiaaltöötajate õiguste eest seista, sotsiaaltööd arendada ja sotsiaalpoliitikas kaasa rääkida.

Kongress kinnitas järgmised ettepanekud:

1. Ratifitseerida Euroopa Sotsiaalharta seni ratifitseerimata punktid, et tagada iga isiku põhiõiguste kaitse.
2. Arendada koostööd riigi, kohalike omavalitsuste, tervishoiusüsteemi, äri- ja kolmanda sektori ning kohalike kogukondade vahel, et saavutada olukord, kus inimene ei jääks koostöö puudumise tõttu tähelepanuta ning abi oleks kiire ja asjakohane.
3. Tunnustada kogukonnaliikmeid ja mittetulundussektorit partneritena hoolekandeteenuste osutamisel ja korraldamisel.
4. Arendada ennetavaid ja resotsialiseerivaid teenuseid: psühhosotsiaalset nõustamist, võlanõustamist, päevakeskusi, tööharjumusi ja -oskusi arendavaid keskusi jt.
5. Teenuste arendamisel jälgida universaalsuse printsiipi, et ennetada mõnede sihtgruppide marginaliseerumist.
6. Luua riiklik lastekaitse keskus, mis teostaks süsteemset lastekaitsetööd ja järelevalvet ning asutada laste ombudsmani institutsioon koos nõukojaga.
7. Kaasata meediat sotsiaalsete probleemide analüüsimisse ja sotsiaaltöö väärtustamisse.
8. Kehtestada miinimumnõuded hoolekandeteenustele, sh kutsenõuded teenuseid osutavale personalile.
9. Peredele toimetulekutoetuse määramisel mitte võtta pere sissetulekuna arvesse peretoetusi.

U U D I S E D

Tiina Talussaar – aasta parim Hiiumaal

1998. aasta novembris tunnustati esimest korda Hiiuma maakonnas oma tegevusega enim silma paistnud sotsiaaltöötajat, kelleks toona valiti Kõrgessaare valla koduabitöötaja Tõnis Ülemaantee. Täna selleks on see ilus kohalike omavalitsuste ja maavalitsuse ühistraditsioon juba 11-aastane. Selle aja jooksul on tunnustust leidnud nii riigi, omavalitsuse kui kolmandas sektoris suure südamesoojusega sotsiaaltöötajad tegevad inimesed. Samuti on ära märgitud vabatahtlikke ja sotsiaalprojekte ning erinevate asutuste panus sotsiaaltöö arendamisse.

Sellel aastal austati ja tänati maavanema tänukirjaga MTÜ Hiiumaa Perenõustamiskeskus juhatajat, SA Hiiumaa Haigla rehabilitatsioonimeeskonna psühholoogi ja Hiiumaa Teavitamis- ja Nõustamiskeskuse ESF programmi „Õppenõustamissüsteemi arendamine” psühholoogi **Tiina Talussaart**.

Tiina osutus valituks, kuna talle on iseloomulik tohutu töövõime, põhjalikkus, usaldusväärsus, korrektsus asjaajamisel, oma arvamus ja läbimõeldud argumentatsioon tööküsimustes. Tiinaga on kindel tunne koostööd teha, ta on nõudlik nii enese kui ka partnerite suhtes. Õeldakse, et

asendamatu inimesi pole olemas, kuid Tiina Talussaar on kogukonna jaoks asendamatu, sest ta teeb väga head koostööd meditsiini-, hariduse- ja sotsiaalvaldkonnaga.

Hiiumaavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakond

Tegevusterohke sügis Võrumaal

Võrumaa **omastehooldajad** tutvusid päevahoiuteenusega, mis on üks hoolduskoormuse vähendamise võimalusi. Lõuna-Eesti Haigla hooldusravi osakond pakub päevahoidu kõigile eakatele ja Lõuna-Eesti Erihooldusteenuste Keskus dementsetele.

Koos paljulapseliste perede ühenduse, kasuperede ühingu ning puuetega laste vanemate ühingu esindajatega arutleti teemal „Kas ja milleks on hea „saa-tusekaaslaste” ühendus?”. Novembri lõpus said 18 omastehooldajat Eesti Koduabi Seltsilt tunnistuse koolituse läbimise kohta, kuid kokku saada loodetakse edaspidigi. Kevadel loodud **MTÜ Kagu-Eesti**

Kasupered korraldas isadepäeval oma liikmetele juba teise perepäeva. Lisaks laste mängutoale ja vanemate jututoale olid muusikalist külakosti pakkumas solistid Suisapäisa koorist ning oma perede noored instrumentalistid.

Heaks näiteks **spetsialistide** koostööst oli Urvaste kooli korraldatud järjekordne koostööpäev teemal „Kelle käes on turvalisuse võti?”. Lisaks kooli töötajatele olid kohal Võrumaa sotsiaalpedagoogid, Võru-, Põlva- ja Valgamaa sotsiaaltöötajad, haridus- ja teadusministeeriumi ning politsei esindajad.

Võrumaa **sotsiaaltöötajate ja -pedagoogide** järjekordne ühisüritus toimus 2. detsembril, kui Võrumaa Õppenõustamiskeskuse vastavatud ruumides kohtuti sealsete spetsialistidega.

Kohalike omavalitsuste **tervisenõukogude**

U U D I S E D

liikmed lõpetasid Värskas kaks ja pool aastat kestnud koolitustsükli teemal „Häid projekte viivad ellu head meeskonnad”. Nüüd peaks neil olema piisavad alusteadmised, et ESF toel paikkonnas tervisedendust arendada.

Kui kõik eelnev on vajalik, et sotsiaaltöötaja jaksaks tegelda aina kasvava klientide hulgaga, siis vähem tähtis pole sotsiaaltöötajate **tunnustamine**. 11. novembril toimus Sõmerpalus järjekordne Võru maakonna sotsiaalvaldkonna töötajate tänuüritus. Südamega tehtud kauaaegse töö eest eakate hoolekandes sai Võrumaa Omavalitsuste Liidu tänukirja üheksa hooldekodutöötajat. Vähemalt 15 aastat kestnud tulemusliku töö eest said tänukirja sotsiaaltöötajad **Vilve Lepik** ja **Malle Kodu Antslast**, **Tea Kallaste Lasvalt**, **Hilju-Hilja Kadak Meremäelt**, **Maire Grosmann Rõugest** ja **Siiri Martinson Võrust**.

Marianne Hermann, Võrumaa Omavalitsuste Liidu sotsiaaltöö peaspetsialist

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi rahvusvahelised projektid

25.–27. novembril 2009 toimus Tallinna Ülikoolis Põhjamaade ja Balti riikide sotsiaaltöö doktorikoolide võrgustiku uurimiskursus sotsiaaltöö ajaloost ja identiteedist. Kursusel osales 18 sotsiaaltöö doktoranti, neist 8 Eestist ja 10 Soomest. Loengutega esinesid Euroopa tuntuimad sotsiaaltöö ajaloo uurijad prof. Walter Lorenz (Bolzano ülikool), prof. Sven Hessle (Stockholmi ülikool), prof. Sabine Hering (Siegeni ülikool) ja Mirja Satka (Jyväskylä ülikool). Töötubades tegid ettekandeid doktorandid, kes arutlesid sotsiaaltöö ajaloo ja identiteedi üle valmivates doktoritöödes.

Novembris käivitus Tallinna Ülikooli sot-

siaaltöö instituudil ühisprojekt Helsinki Arcada instituudiga, mille eesmärk on arendada omastehooldajate tugisüsteemi Eestis ja Soomes. Projekti rahastab Euroopa Liidu regionaalarengu fond piiriülese koostöö programmi Interreg IVA raames. Projekti sihtrühmaks on omastehooldajad ja nende hooldatavad 65-aastased ja vanemad eakad. Projektil on nii uurimuslik kui rakenduslik pool. Uurimuslikus pooles korraldatakse küsitlus, et analüüsida omastehooldusel olevate eakate hooldusvajadust Eestis ja Soomes ühe linna (Tallinna ja Helsinki) ja ühe maapiirkonna (Lääne-Virumaa ja Salo piirkonna) näitel ning struktureeritud intervjuu omastehooldajatega. Projekti rakenduslikus pooles on kavas koolitused omastehooldajatele ning sihtrühmale tugiteenuste arendamine koostöös omavalitsustega. Projekt kestab kaks aastat.

Lauri Leppik

Rakendusuuringud Lääne-Viru Rakenduskõrgkoolis

Lääne-Viru Rakenduskõrgkoolis on kõikidel õppekavadel määratud uurimistöö põhisuunad aastateks 2009–2011.

Sotsiaalvaldkonna uurimissuunad on:

- Sotsiaaltöötaja professiooni ja ametikasvu uurimine. Sotsiaaltöötajate koolitus- ja enesetäiendusvajadused tulenevalt muutustest ühiskonnas. Sotsiaaltöötajate motivatsiooni mõjutavad tegurid.
- Karjääriuuringud. Põhikooli- ja gümnaasiumiõpilaste karjääri planeerimine ja -otsustamine.
- Piirkondliku tööhõive probleematika ja töö kaotanud inimeste teenuse- ja koolitusvajadus.

Igat uurimisgruppi juhib valdkonna eest vastutav õppejõud.

Õppejõudude arendustegevus, kvaliteetsete

U U D I S E D

rakendusuuringute korraldamine ja saadud tulemuste publitseerimine on rakendus- kõrgkooli seadusest tulenevalt kõrgkooli tegevuse olulisteks osadeks. Rakendusuuringute tulemused võimaldavad tõsta kõrghariduse kvaliteeti, arendada õppekava, täiendada eriala õpetamist ning kaasa rääkida piirkonna sotsiaalpoliitika kujundamisel. Rakendusuuringute juhtimine ja osavõtt uuringust on õppejõuks ja professionaaliks kujunemise eelduseks. Uuritavasse teemasse süvenemine, meetodika valik, andmete töötlus ja analüüs arendavad õppejõu teaduslikku mõtteviisi ja tõstavad õppejõu töö kvaliteeti lõputööde juhendamisel ja hindamisel.

*Airi Mitendorf, Lääne-Viru
Rakenduskõrgkooli lektor / rakendus-
uuringu koordinaator*

Lapsehoidjate pilootprojekt on jõudnud teise etappi

1. maist 2009 ESF meetme 1.3.1 „Kvalifitseeritud tööjõu pakkumise suurendamine” raames käivitunud „Lapsehoidja pilootprojekt” (projekti nr. 1.3.0102.09-0044) on jõudnud teise etappi. Suvel avatud projekti koduleheküljel www.lapsehoidjatepilotprojekt.eu pakkus uudse võimalusena veebipõhist registreerimist lapsehoidja koolitusele, mida kasutati usinalt – projekti kandideeris kokku 324 soovijat, kellest valiti välja 70. Tallinna Pedagoogilises Seminaris alustas lapsehoidja koolitust 25 õppijat, partnerasutustes (Tartu Tervishoiu Kõrgkool, Kuressaare Ametikool ning Kersti Võlu Koolituskeskus OÜ) igaihes 15. Peale põhikoolituse (160 tundi lapsehoidja õpet, mis sisaldab ka 16 tundi esmaabikoolitust) läbivad õppijad praktika lasteasutuses ja lapse kodukeskkonnas ning tutvuvad ettevõtluse alustega, mis võimaldab kaasaegse tööelu nõuetega selles valdkon-

nas paremini toime tulla. 2010. aastal ootab õppijaid ees kutseksam ning seejärel nõustamise ning ettevõtluse alustamise toetuse kaudu iseseisev tööelu, mida projekti raames monitooritakse kuni 2010. aasta lõpuni.

*Maiu Kauber, projekti ekspert, Tallinna
Pedagoogiline Seminar, sotsiaaltöö ja
täiendusõppe osakonna juhataja*

Kvaliteetne lapsehoiuteenus

Alates 2.08.2006 annab Tallinna Pedagoogiline Seminar (TPS) lapsehoidja II ja III kutsequalifikatsioone, mida tõendab TPS juurde moodustatud kutsekomisjon. Lapsehoiuteenus ja sellele esitatavad nõuded on alates 2007. a sätestatud sotsiaalhoolekande seaduses. Viimaste aas-

tate jooksul on seadused muutunud, huvi lapsehoiuteenus vastu on kasvanud ning teenusepakkujate hulk suurenenud. Seetõttu on uuendatud trükisesse, mis on saadaval nii eesti- kui venekeelsena, koondatud lühikesed vastused küsimustele, kes on lapsehoidja, mis on lapsehoiuteenus,

U U D I S E D

millised on nõuded lapsehoiuteenusele, kuidas taotleda tegevusluba ning kuidas taotleda lapsehoidja kutsetunnistust. Trükist levitab Tallinna Pedagoogiline Seminar, info lapsehoidja kutse andmise kohta on leitav kodulehel aadressil www.tps.edu.ee.

Maiu Kauber, Tallinna Pedagoogilise Seminari kutsekomisjoni esimees

Konverents „Meie lapsed”

23. oktoobril toimus Rahvusraamatukogus sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere korraldatud konverents „Meie lapsed”.

Konverents andis ülevaate asendushoolduse minevikust ja hetkeseisust ning arutles, kuidas parandada asendushoolduse pakkumise võimalusi. Konverentsil rõhutati, et asendushoolduse pakkumisel peaks arvestama eelkõige lapse vajadusi ja huve, mis tähendab raskustesse sattunud perede toetamist ka näiteks kooli ja õpilaskodu kaudu. Asenduskodu peaks jääma viimaseks valikuks ning seal veedetud aeg võimalikult lühikeseks; täiskasvanuks saades ja asendushoolduselt lahkudes peaks säilima lapsi toetav võrgustik.

Arutleti ka lapsendamise suhtumise muutmist Eesti ühiskonnas ning eestkoste määramist ja sellega seotud probleeme riigi, omavalitsuste ja kohtuinstitsioonide vaatenurgast.

Lisainfot konverentsist, ettekanded ja järelkõne leiab MTÜ Oma Pere koduleheküljelt www.omapere.ee.

Projekt pakub tuge alkoholiprobleemidega peredest pärit lastele

Alates 2008. a on Tallinna Perekeskus seotud ENCARE võrgustiku (www.encare.info) projektiga, mis keskendub alkoholiprobleemidega peredest pärit laste ja

noorte olukorra parandamisele. Seoses ChAPAPs projektiga („Alkoholiprobleemidega peredest pärit laste olukorra parandamine”, ingl k *Reducing Harm and Building Capacities for Children Affected by Parental Alcohol Problems in Europe*) korraldas Tallinna Perekeskus 2009. a mais koolituse nende spetsialistidele, kes töötavad laste ja noorte ning nende peredega. Viiakse läbi kaks uurimust, millest esimene keskendub lastele/noortele ja teine nende täiskasvanutele, kes on kasvanud koos alkoholiprobleemidega vanema(te)ga. Projekti põhieesmärk on võrrelda omavahel Euroopa eri maade toimetulekut alkoholiprobleemidega: millised on nende võimalused toetada lapsi ja noori, kes kannatavad vanemate alkoholismi all, ning leida koos efektiivseid meetodeid selle probleemi leevendamiseks, lähtudes eelkõige laste huvidest. ChAPAP projekt kestab 2010. a juulini. Lisainfo: mariann.lambing@pk.ee, tel 655 6096

2009. aasta imelised vanavanemad

Vanurite Eneseabi- ja Nõustamisühingu (VENÜ) juures tegutsev Vanavanemate Fond jagas kolmandat korda imelise vanaema ja vanaisa tiitleid. Fond loodi kolm aastat tagasi ühe erakordse vanaema – Adeele Toomiku idee alusel pärast tema surma, et tunnustada vanavanemate panust ühiskonnas. Fondi kapital on saanud täiendust Swedbankis läbi viidud korjandusest. Maavalitsuste ettepanekute põhjal tegi fondi nõukogu valiku nende Eesti vanaemade-vanaisade seast, kes on aktiivsed ühiskonnaelus osalejad, jagavad aega ja armastust oma lastelastele või kes üksinda kasvatavad vanemateta jäänud lapselapsi. Imelise vanaema või vanaisa tiitli pälvivad **Vello Sillaste** Rāpinast, **Urve** ja **Ats Harjak** Hiiumaalt, **Erika** ja **Rihart Popp** Pärnumaalt, **Leida Rehtla** Pärnumaalt, **Salme Unt** Valgamaalt, **Rita Niinemäe**

U U D I S E D

Tallinnast, **Evi Tomingas** Harjumaalt, **Jekaterina Prokopenko** Keilast, **Vello Nõupuu** Läänemaalt ja **Leili Kreitsberg** Võrumaalt. Pidulik austamine leidis aset hingedepäeval VENÜ ruumides Tallinnas Poska tänaval, kus kaheteistkümnele vanemale-vanaisale anti üle tänukirjad, lilled ja

tuusikud tervise turgutamiseks Eesti spaades. Autasud andis kätte presidendiproua Evelin Ilves, auväärseid vanavanemaid õnnitles riigikogu liige Maret Maripuu ja sotsiaalminister Hanno Pevkur.

Konverents „Õigus olla laps“

6. novembril korraldas Lastekaitse Liit Tallinnas Sokos Hotell Viru konverentsikeskuses rahvusvahelise konverentsi „Õigus olla laps“. Konverents oli pühendatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmise 20. aastapäevale. Konverentsi eesmärk oli käsitleda Eesti ühiskonnas ja Euroopa riikides valitsevaid arusaamu ja vastutust laste õiguste tagamises. Ühe võimalusena laste paremaks õiguste tagamiseks arutati ombudsmani institutsiooni asutamist Eestis. Laste ombudsman

tegeleks järjepidevalt ja süsteemselt laste õiguste tagamise järelevalvega ning aitaks kaasa vajalike muudatuste tegemisele lapse õigusi ja kaitset sätestavatesse ja reguleerivatesse seadustesse. Riigikogul on plaanis arutada lastekaitset kui olulise tähtsusega riiklikku küsimust järgmise aasta algul.

Konverentsi ettekannete slaidid leiab veebi-aadressil www.lastekaitseliit.ee

'I am a good mother!' – self-presentation in narratives of child welfare clients

Merle Linno, Marju Selg

The article analyses narratives of mothers of two 'child welfare families' collected in an earlier study. Anne and Margit (pseudonyms) are both single mothers of many children having long-term experience of clienthood and coping with similar problems in their everyday life. Their narratives were characterised by the desire to present themselves as good mothers. Anne tells of her self-sacrifices for her children, keeping her home clean and in good order, and following family traditions. Constructing motherhood according to these criteria reflects the values current in the Estonian child welfare system and reveals the rules applied in client work for being a good mother. Margit constructs good motherhood in a different manner. It is important for her to show that there is mutual caring in her family between children and the mother as well as among children themselves. Her stories are told to convince the listeners that she is a caring and responsible mother. The analysis showed that two mothers with similar external features present completely different identities when talking about themselves and their children. It is, therefore, important to discard an abstract treatment of clients in social work and help families in need according to their needs and self-concept. It is essential to remember that clienthood is not the only, unchanging and all-inclusive state, but merely one of many roles of a person.

Interpretative repertoires as means of self-justification for involuntary clients

Marju Selg

The article is based on an interview study with probationers who have been punished for driving while intoxicated. The research data consist of ten interviews. The main aim of the research was to explore what kinds of interpretative repertoires probationers use when describing and explaining their abnormal behaviour. Interpretative repertoires belong to strategies that involuntary clients use in negotiating power relationships with social workers. The analysis showed that probationers brought out three kinds of interpretative repertoires: 'me as a decision maker', 'destiny' and 'established order'. All these repertoires have one common aim: the probationers try to justify themselves and to appear as persons who did not have a possibility to behave otherwise in the given circumstances. In order to promote behavioural change of clients, social workers should deconstruct and challenge unfavourable interpretative repertoires.

Students and supervisors about social work practice in University of Tartu and Sør-Trøndelag College

Riina Kiik, Reeli Sirotkina

The article discusses the results of a comparative empirical study of field placement systems and focus groups interviews carried out in Estonia and Norway by the University of Tartu and Sør-Trøndelag College. The main focus of the study was the opinion of students and supervisors about the qualities of good field supervisors and good students. The results showed that social work field practice is coordinated differently in the higher education institutions concerned but their curricula has many common features. The main difference lies in the fact that field placement of Sør-Trøndelag College students occurs simultaneously but in the University of Tartu the students can choose the time and place of field place-

ment themselves. The focus groups interviews showed that, although the context in Norway and Estonia is different, the supervisors' and students' expectations of field practice were similar rather than different. Respondents in both countries felt the connection between the educational institution and field placement institution was very important. Students from both countries found that a good supervisor was characterized by a high level of motivation, willingness to assist and by taking time for supervising them. Supervisors, however, valued the courage and alertness of students as well as their being conscious about field placement activities.

Boarding school facilities as a solution for students with behavioural special needs

Kristi Talu, Anne Tiko

The aim of the article is to explore the conditions under which boarding schools, which were originally designed for children with normal intellect and behaviour, can be used for students with behavioural needs during the acquisition of basic education. The theoretical framework of the article is based on socio-ecological development theory, which understands schools and boarding school facilities as micro-environments where children are socialised and individualised. During the study, a total of 9 interviews with educators and pedagogues as well as former and current students of the boarding school were conducted. The results show that a boarding school can be an appropriate environment for the development of resilience and acquiring basic education for children with special behavioural needs lacking the support of their homes, if the following conditions have been met: motivated pedagogical staff prepared for working with children with behavioural special needs; support services and services of specialists necessary are available; consistency and common requirements in educational work and observance thereof; close daily cooperation of school staff; a functional network of students and staff; constant training and personal characteristics of the boarding school staff suitable for working with students with problematic behaviour.

«Я хорошая мать» - самопрезентация в нарративах клиентов защиты детей Мерле Линно, Марью Сельг

В статье анализируются нарративы матерей двух семей, находящихся в поле зрения защиты детей, собранные в ходе предыдущего исследования. Анне и Маргит (псевдонимы) обе одинокие многодетные матери, имеющие долговременный опыт пребывания в роли клиента и похожие проблемы в своей повседневной жизни. Их повествования характеризует желание представить себя в качестве хорошей матери. Анне рассказывает о жертвах, принесенных ею во имя детей; о том, как она содержит дом в чистоте и порядке, и соблюдает семейные традиции. Конструирование материнства в соответствии с этими критериями отражает ценности, бытующие в эстонской системе защиты детей, и требования, предъявляемые к хорошей матери в работе с клиентами. Маргит конструирует образ хорошей матери иначе. Она хочет показать, что в ее семье преобладают заботливые отношения как между детьми и матерью, так и между детьми. Своими историями она пытается убедить слушателей, что она заботливая и ответственная мать. Анализ показал, что, несмотря на свою внешнюю похожесть, две матери представляют совершенно разную идентичность, рассказывая о себе и о своих детях. Тем самым, в социальной работе необходимо отказаться от абстрактного представления о клиентах, и оказывать семьям помощь с учетом их потребностей и самоконцепции. Важно помнить, что быть клиентом – не единственное, неизменное и всеобъемлющее состояние человека, а всего лишь одна из многих его ролей.

Интерпретативные репертуары как средство самооправдания вынужденных клиентов Марью Сельг

Статья основана на интервью с подопечными уголовного надзора, которые были наказаны за вождение в нетрезвом состоянии. Данные исследования состоят из десяти интервью. Основная цель исследования была изучить, какие виды интерпретативных репертуаров поднадзорные используют, описывая и объясняя свое противозаконное поведение. Интерпретативные репертуары относятся к стратегиям, которые вынужденные клиенты используют, пытаясь укрепить свои позиции, строя отношения с социальными работниками. Анализ показал, что поднадзорные представили три вида интерпретативных репертуаров: «я принимаю решения сам», «репертуар судьбы» и «установленный порядок». Все эти репертуары имеют общую цель: поднадзорные пытаются оправдать себя и оставить впечатление, что в сложившихся обстоятельствах у них просто не было возможности поступить иначе. Чтобы способствовать изменению поведения клиентов, социальные работники должны деконструировать и опровергать нежелательные интерпретативные репертуары.

Студенты и руководители о практике в Тартуском университете и Сер-Трэнделагском колледже

Рийна Кийк, Реэли Сироткина

В статье обсуждаются результаты сравнительного эмпирического исследования, проведенного в Эстонии и Норвегии Тартуским университетом и Сер-Трэнделагским колледжем. В Эстонии и Норвегии были проведены шесть фокусированных групповых интервью, чтобы выяснить мнение студентов и руководителей по практике о том, что отличает хороших руководителей и хороших студентов, и их ожидания к организации практики. Результаты исследования показали, что хотя в рассматриваемых высших учебных заведениях практика по специальности социальной работы координируется по-своему, программа обучения все же содержит много общего. Основное различие состоит в том, что студенты Сер-Трэнделагского колледжа проходят практику в одно и то же время, тогда как в Тартуском университете студенты могут сами выбирать время и место для прохождения практики. Хотя контекст в Норвегии и Эстонии разный, ожидания руководителей и студентов к практике по результатам интервью довольно схожие. Респонденты из обеих стран считают очень важным контакт между образовательным учреждением и местом проведения практики. По мнению студентов, хорошего руководителя по практике отличает высокий уровень мотивации, готовность прийти на помощь и найти время для руководства. Руководители, в свою очередь, ценят в студентах смелость и заинтересованность, а также сознательное отношение к работе во время прохождения практики.

Школа-интернат как возможность для учеников с особыми поведенческими потребностями

Кристи Талу, Анне Тико

В статье рассматриваются условия, при которых школы-интернаты, предназначенные первоначально для детей с нормальным интеллектом и поведением, могут быть использованы для того, чтобы помочь детям с особыми поведенческими потребностями получить основное образование. Теоретическую основу статьи составляет социо-экологическая теория развития, согласно которой школы и интернаты представляют собой микросреду для социализации и индивидуализации детей. В ходе исследования были проведены в общей сложности девять интервью с воспитателями и педагогами, а также с бывшими и теперешними учениками школы-интерната в Тыстамаа. По результатам исследования школа-интернат может быть благоприятной средой для формирования резилентности и получения основного образования для детей с особыми поведенческими потребностями, которым недостает поддержки со стороны домашних, при соблюдении следующих условий: мотивированный педагогический персонал, готовый работать с детьми и особыми поведенческими потребностями; опорные услуги и услуги специалистов; последовательность и единые требования в педагогической работе; повседневное тесное сотрудничество школьного персонала; действующая сеть сотрудничества с учениками; постоянное обучение персонала; подходящие для работы с детьми с поведенческими проблемами личные качества персонала школы-интерната.